

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛЮКЛЯН МАРІАННА БОГДАНІВНА

УДК 340.12

ДИСЕРТАЦІЯ
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ВИМІР
МОТИВАЦІЇ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС

081 – Право
08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ М. Б. Люклян

Науковий керівник –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
Вікторія BOBK

Хмельницький – 2025

АНОТАЦІЯ

Люклян М. Б. Соціокультурний вимір мотивації правової діяльності: філософсько-правовий дискурс. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 «Право»). – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2025.

У дисертаційній роботі концептуалізовано сучасні теоретико-прикладні перспективи філософсько-правового дискурсу щодо соціокультурного виміру мотивації правової діяльності.

Включено у філософсько-правовий дискурс мотивацію правової діяльності як його частину, а методологічний плюралізм обґрунтований як його основа. Відтак, розкриваючи зміст ціннісного дискурсу мотивації правової діяльності визначено її як систему умов і виправдань, яким підпорядковуються вчинки і відносини особи та суспільства у правовій сфері. Мотивація – це процес, який викликає, спрямовує і підтримує певну поведінку людей для досягнення конкретних цілей. Цей процес відбувається, коли виконуються дві умови: мета до якої прагне досягнути людина є корисною; ймовірність досягнення мети є більшою за нуль.

Стверджено про те, що феноменологічний зміст суб'єкта правової діяльності розкривається у його здатності до її раціоналізації, оскільки саме через раціоналізацію він здатний проявити свою замість, унікальність як суб'єкта та потенційного об'єкта правової діяльності. У цьому випадку обґрунтовано мотивацію абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти на основі мотиваційної акмеології і дано визначення акме юриста, яке можна охарактеризувати як професіоналізм зрілої особистості, оскільки це поняття включає досягнення найвищого рівня професійної компетентності, етичної зрілості, автентичності та майстерності в інтерпретації права. Також розглянута регулятивна сила мотивації у плануванні кар'єри і професійного

розвитку юриста, виділивши поняття «стратегіальність» як її концептуальну основу.

Запропоновано сучасний філософсько-правовий дискурс мотивації правової діяльності характеризувати активною інтеграцією міждисциплінарних знань із таких галузей, як соціологія, психологія, культурологія й політологія. На цій основі можливе комплексне розуміння мотиваційних чинників, що впливають на правову діяльність і дають змогу трактувати право не лише як інструмент регулювання, а й як механізм відображення соціальних процесів. Наукові дослідження у цій сфері зосереджуються на кількох ключових аспектах: вивченні мотиваційних механізмів правової діяльності, включно з її етичними й нормативними засадами; аналізі соціокультурних чинників, які формують правосвідомість; а також дослідженні впливу індивідуальних і суспільних чинників на правову відповідальність.

Додатковими напрямками дискурсу запропоновано вважати вплив глобалізації на правову систему України, адаптацію права до умов інформаційного суспільства та розробку нових концепцій правової відповідальності в умовах глобальних і технологічних трансформацій. Водночас сучасні наукові дискусії демонструють потребу подальшого оновлення методологічних підходів. Це означає, що методології, орієнтовані на вивчення мотивації правової діяльності, мають бути гнучкими і враховувати нові соціальні реалії, як-от глобалізація, цифровізація і зміни у владних структурах, інтеграція міждисциплінарного знання і сучасні соціокультурні реалії.

Перспективу розвитку вивчення мотивації правової діяльності розкрито у впровадженні системного підходу, який забезпечить врахування комплексної взаємодії правових, соціальних, культурних і психологічних чинників, що впливають на мотивацію суб'єктів правової діяльності. Його застосування дасть змогу не лише синтезувати різні теорії, а й сформулювати цілісне уявлення про правову діяльність, ґрунтоване на аналізі взаємозв'язків

між суб'єктами, нормами й соціокультурними контекстами; глибше зрозуміти механізми правової мотивації, забезпечуючи наукову обґрунтованість досліджень у цій сфері. Впровадження системного підходу у вивченні мотивації правової діяльності є необхідним для досягнення комплексного, структурованого і всебічного аналізу мотиваційних чинників правової діяльності, що відповідають викликам сучасності і специфіці глобалізаційних процесів.

Удосконалено детермінанти мотивації суб'єктів правової діяльності та їх вплив на формування мотивації у різних видах правової діяльності (правотворчість, правозастосування, правоохоронна діяльність), а, також, визначення параметрів соціокультурного впливу на мотивацію правової діяльності в умовах глобалізації, зокрема, взаємозв'язку між нормативними, культурними та соціальними детермінантами мотивації правової діяльності, з урахуванням впливу глобальних тенденцій та технологічного розвитку.

У контексті проведеного дослідження також удосконалено розуміння того, що мотивація є тією рушійною силою, яка впливає на становлення особистості як професіонала, на правову діяльність, на вдосконалення та розвиток, спрямовує процес та визначає результат діяльності, вибір моделей і стилів поведінки, сприяє професійному зростанню. Відтак, удосконалено і розуміння того, що правова діяльність є одним із видів комунікативної діяльності, постає як один з типів соціальної діяльності і виступає субстанцією для правої системи, адже спрямована на задоволення потреб суб'єктів права у соціальному взаємозв'язку з іншими суб'єктами.

На основі проведеного дослідження удосконалено трактування ролі родинного виховання, ідентифікаційних процесів і референтних груп, профорієнтаційної роботи, засобів масової інформації та інших детермінант, що лежать в основі обґрунтування мотивації до вибору юридичної освіти. В цьому випадку удосконалено також і пояснення термінів «професійна діяльність», «кар'єра юриста» і «юридична діяльність», і інтерпретація мотиваційної теорії потреб А. Маслоу, теорії мотивації голландського

психолога В. Врума, теорії самодетермінації американських психологів Р. Райана та Е. Десі, американського психолога Е. Локе, теорії мотивації соціального навчання канадсько- американського психолога А. Бандури.

Подальший розвиток одержали: системний підхід до дослідження мотивації правової діяльності, який дозволяє комплексно врахувати і різноманітні аспекти, що впливають на цей процес, і особливості його застосування в умовах правового введення режиму воєнного стану в Україні; підходи до розуміння ролі правової культури, національних традицій та історичного розвитку у формуванні мотивації правової діяльності, механізми впливу сучасних соціокультурних тенденцій на зміну мотиваційних чинників правової діяльності; зміст і завдання юридичної акмеології, філософсько-правовий зміст поняття «акме», розуміння понять «зріла особистість» та особистісний розвиток» для професійного розвитку і досягнення акме юриста; специфіка юридичної діяльності в умовах демократизації правового суспільства; конотація образу представника юридичної професії в масовій свідомості з точки зору аналізу причин виникнення професійних деформацій у його діяльності.

Урешті решт, запропонований у дисертаційному дослідженні підхід не лише сприяє науковому поступу, а й має практичне значення для державної політики, правової освіти, правозастосування, формування громадянської свідомості.

Ключові слова: Правова діяльність, мотивація, філософсько-правовий дискурс, соціокультурний вимір, політичні детермінанти, феноменологічний зміст, правові відносини.

SUMMARY

Liuklian M. B. Socio-cultural dimension of motivation of legal activity: philosophical and legal discourse. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 “Law” (08 “Law”). – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, 2025.

The dissertation conceptualizes the modern theoretical and applied perspectives of the philosophical and legal discourse on the socio-cultural dimension of the motivation for legal activity.

The author includes the motivation of legal activity as a part of the philosophical and legal discourse, and methodological pluralism is substantiated as its basis. Thus, revealing the content of the value discourse of motivation of legal activity, the author defines it as a system of conditions and justifications which govern the actions and relations of an individual and society in the legal sphere. Motivation is a process that causes, directs and supports certain human behavior to achieve specific goals. This process occurs when two conditions are met: the goal that a person seeks to achieve is useful; the probability of achieving the goal is greater than zero.

It is argued that the phenomenological content of the subject of legal activity is revealed in his/her ability to rationalize it, since it is through rationalization that he/she is able to manifest his/her uniqueness as a subject and potential object of legal activity. In this case, the author substantiates the applicant's motivation to choose legal education on the basis of motivational acmeology and defines the lawyer's acme, which can be characterized as the professionalism of a mature personality, since this concept includes achieving the highest level of professional competence, ethical maturity, authenticity and skill in interpreting law. The author also examines the regulatory power of motivation in career planning and professional development of a lawyer, highlighting the concept of “strategic” as its conceptual basis.

The author suggests that the modern philosophical and legal discourse on the motivation of legal activity should be characterized by the active integration of interdisciplinary knowledge from such fields as sociology, psychology, cultural studies and political science. On this basis, a comprehensive understanding of the

motivational factors affecting legal activity is possible and allows us to interpret law not only as a regulatory tool, but also as a mechanism for reflecting social processes. Scientific research in this area focuses on several key aspects: studying the motivational mechanisms of legal activity, including its ethical and regulatory foundations; analyzing the socio-cultural factors that shape legal consciousness; and studying the impact of individual and social factors on legal responsibility.

The author suggests that additional areas of discourse should include the impact of globalization on the legal system of Ukraine, adaptation of law to the conditions of the information society, and development of new concepts of legal liability in the context of global and technological transformations. At the same time, current scientific discussions demonstrate the need for further updating of methodological approaches. This means that methodologies aimed at studying the motivation of legal activity should be flexible and take into account new social realities, such as globalization, digitalization and changes in power structures, integration of interdisciplinary knowledge and modern socio-cultural realities.

The prospect of development of the study of motivation of legal activity is revealed in the introduction of a systematic approach which will ensure that the complex interaction of legal, social, cultural and psychological factors affecting the motivation of legal actors is taken into account. Its application will allow not only to synthesize various theories, but also to form a holistic view of legal activity based on the analysis of the relationships between subjects, norms and socio-cultural contexts; to better understand the mechanisms of legal motivation, ensuring the scientific validity of research in this area. The introduction of a systematic approach to the study of legal activity motivation is necessary to achieve a comprehensive, structured and comprehensive analysis of the motivational factors of legal activity that meet the challenges of our time and the specifics of globalization processes.

The author has improved the determinants of motivation of legal actors and their impact on the formation of motivation in various types of legal activity (lawmaking, law enforcement, law enforcement), as well as the parameters of

socio-cultural influence on the motivation of legal activity in the context of globalization, in particular, the relationship between the regulatory, cultural and social determinants of motivation of legal activity, taking into account the impact of global trends and technological development.

In the context of this study, the author also improved the understanding that motivation is the driving force which influences the formation of a personality as a professional, legal activity, improvement and development, directs the process and determines the result of activity, the choice of models and styles of behavior, and promotes professional growth. Thus, the author also improves the understanding that legal activity is a type of communication activity, appears as a type of social activity and acts as a substance for the legal system, since it is aimed at meeting the needs of legal entities in social interconnection with other entities.

On the basis of the study, the author improves the interpretation of the role of family upbringing, identification processes and reference groups, career guidance, mass media and other determinants underlying the motivation to choose legal education. In this case, the explanation of the terms “professional activity”, “legal career” and “legal activity”, as well as the interpretation of A. Maslow's motivational theory of needs, the motivation theory of the Dutch psychologist Vroom, the theory of self-determination of American psychologists R. Ryan and E. Deci, American psychologist E. Loque, and the theory of social learning motivation of the Canadian-American psychologist A. Bandura have also been improved.

Further development was received: a systematic approach to the study of the motivation of legal activity, which allows for a comprehensive consideration of various aspects affecting this process, and the features of its application in the conditions of the legal introduction of martial law in Ukraine; approaches to understanding the role of legal culture, national traditions and historical development in the formation of the motivation of legal activity, mechanisms of influence of modern socio-cultural trends on changing the motivational factors of legal activity; the content and objectives of legal acmeology, the philosophical and

legal content of the concept of "acme", understanding of the concepts of "mature personality" and "personal development" for the professional development and achievement of the acme of a lawyer; the specifics of legal activity in the conditions of democratization of the legal society; the connotation of the image of a representative of the legal profession in the mass consciousness from the point of view of analyzing the causes of professional deformations in his activity.

Finally, the approach proposed in this dissertation not only contributes to scientific progress, but also has practical implications for public policy, legal education, law enforcement, and the formation of civic consciousness.

Key words: Legal activity, motivation, philosophical and legal discourse, socio-cultural dimension, political determinants, phenomenological content, legal relations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

1. Blikhar V., Syrovackyi V., Hodiak A., Liuklian M., Starchak B. Legal regulation of the problems of ensuring food security in Ukraine and european union's countries in the conditions of modern challenges and dangers. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 4. Iss. 51. P. 408–416. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4137>

Особистий внесок здобувача: дослідження процесів глобалізації та виникнення нових сучасних викликів і небезпек, які пов'язані з геополітичними змінами та повномасштабним військовим вторгненням російської федерації на територію незалежної і суверенної України, розгортанням нею активних бойових дій, окупацією значних українських територій та блокуванням морських портів, що зумовили виникнення загрози забезпеченню продовольчої безпеки, посилення продовольчої кризи та поширення глобального голоду,

масштаби якого вже набули критичного характеру внаслідок зміни клімату та негативного впливу пандемії COVID-19.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Люклян М. Б. Сучасний філософсько-правовий дискурс мотивації правової діяльності. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 12. С. 671–674. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/169>

3. Люклян М. Б. Вплив сучасного політико-правового дискурсу на утвердження детермінант мотивації правової діяльності. Право і суспільство. 2024. № 5. С. 673–678. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.97>

4. Люклян М. Б. Соціокультурне визначення мотивації правової діяльності. Держава та регіони. Серія: Право. 2024. № 3 (85). С. 263–268. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.41>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Люклян М. Б. Концептуальна характеристика мотивації правової діяльності. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 42–44.

6. Люклян М. Б. Суспільні та культурні ознаки мотивації правової діяльності. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 584–587. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-161>

7. Люклян М. Б. Політичні та правові аспекти мотивації правової діяльності. International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”: conference proceedings (December 25–26, 2024, Riga). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 272–274. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-63>

ЗМІСТ

Вступ	12
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження мотивації правової діяльності	25
1.1. Стан наукового дослідження і методологія сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності	25
1.2. Контекстуалізація політичних детермінант мотивації правової діяльності у світлі новітніх тенденцій сучасної політико-правової думки	48
1.3. Соціокультурні детермінанти мотивації правової діяльності в умовах глобалізаційних процесів	70
<i>Висновки до розділу 1</i>	91
Розділ 2. Онтологічна, гносеологічна, антропологічна та аксіологічна характеристики формування мотивації правової діяльності	94
2.1. Ціннісний дискурс мотивації правової діяльності	94
2.2. Феноменологічний зміст суб'єкта, об'єкта та змісту правової діяльності (формування і реалізація мотивації у взаємодії особистості та соціального середовища)	117
<i>Висновки до розділу 2</i>	141
Розділ 3. Праксеологічні детермінанти в обґрунтуванні мотиваційного складника акме юриста	143
3.1. Обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти	143
3.2. Регулятивна сила мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста	164
<i>Висновки до розділу 3</i>	183
Висновки	185
Список використаних джерел	197
Додатки	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Теперішні глобалізаційні й суспільні зміни диктують необхідність переосмислення традиційних підходів до вивчення мотивації правової діяльності. Передовсім дослідження мотивації цієї діяльності саме в соціокультурному контексті уможлиблює вивчення нових горизонтів у розумінні її ефективності та ролі в сучасному світі. Ба більше, сьогодні саме мотивація правової діяльності, як один із наріжних каменів правової культури, містить стрижневу компоненту в пошуку найоптимальніших моделей правової поведінки, враховуючи і соціальні зміни, і потреби сучасного суспільства. Безперечно, розкриття теми дисертаційної роботи вимагає аналізу відповідної літератури, наукових розвідок і вивчення низки дослідницько-світоглядних факторів, які сукупно вплинули на формулювання предмета дослідження.

По-перше, нинішні правотворчі та державотворчі процеси і в Україні, і у світовому масштабі відображають постійну плинність соціокультурних парадигм, а це своєю чергою безпосередньо впливає на функціонування правової системи загалом. Окрім того, обраний нами соціокультурний підхід до вивчення мотивації правової діяльності дає змогу зрозуміти суть взаємодії правової свідомості, правових норм й інститутів з більш ширшим соціальним і культурним середовищем. Адже право існує в межах конкретної соціокультурної реальності з наявними в ній цінностями, які й визначають ту чи іншу модель правової поведінки. У цьому контексті мотивація правової діяльності тісно переплетена з моральними переконаннями, суспільними й культурними нормами, що само собою потребує окремого дослідження, особливо коли наявність різних культурних традицій є стрижневим фактором взаємозв'язку між правовими системами. І хоча правова культура є невід'ємною частиною формування правової мотивації, проте з домінуванням демократичних цінностей, інклюзивності та прав людини виникають правові парадигми, які вимагають широкого розуміння

соціокультурного виміру мотивації правових актів. Тож дослідження саме цього виміру мотивації правової діяльності спрямовує коригування і вдосконалення правової практики з урахуванням важливості захисту прав і свобод людини та громадянина. Тому тема є актуальною, вона підкреслює доцільність з'ясування, як саме соціокультурні аспекти (цінності, традиції, переконання, морально-етичні норми тощо) впливають на модель правової поведінки і формують мотивацію правомірної поведінки або ж, навпаки, спонукають до правопорушень. Отже, важливою є імплементація правової системи в сучасні реалії й суспільні виклики.

По-друге, соціокультурне середовище чітко впливає на формування правової свідомості і модель правової поведінки, а тому від сприйняття права в різних соціокультурних середовищах безпосередньо залежить ставлення особи до закону як інституту. Тож акцент на соціокультурному вимірі правової діяльності уможливорює з'ясування і причин ігнорування норм права (призводить до правопорушень), і причин захисту особистих права та свобод (виконання правових обов'язків зокрема). У цьому випадку дослідження мотивації уможливить оптимізацію правового виховання і знизить рівень правопорушень у суспільстві, що вкотре засвідчує важливість вивчення соціокультурного виміру правової діяльності саме в міждисциплінарних межах правових досліджень. Міждисциплінарний підхід дає змогу, поєднуючи досягнення філософії, філософії права, соціології, політології, політології і психології, збагатити теоретичну компоненту і дисертаційної роботи зокрема, і правової науки загалом. Окрім того, ця міждисциплінарність уможливорює гнучкість та ефективність самих правових механізмів, враховуючи і зовнішні соціокультурні впливи, і внутрішні психологічні чинники мотивації. Тому тема дисертації і має міждисциплінарний вимір.

По-третє, неабиякого значення набуває і філософсько-правовий дискурс у темі дисертаційної роботи, оскільки дослідження саме цього дискурсу уможливорює трактування правової діяльності передовсім у рамках

глибоких мотиваційних механізмів (враховуючи і філософські категорії, морально-етичні засади, принципи справедливості, відповідальності тощо), які містяться в кожному правовому акті, а не тільки в контексті норм і правил. Усі ці мотиваційні фактори за своєю сукупністю й формують конкретне соціокультурне середовище для правової діяльності. Тож з'ясування змісту таких мотивацій сприяє і глибшому розумінню природи правової поведінки, і виокремленню конкретних причин, чому правова діяльність у межах певного соціокультурного простору є ефективною, а в межах іншого – недієвою. А беручи до уваги те, що сьогодні правові системи різних країн стикаються з кризою довіри до права загалом, важливим й актуальним є дослідження саме соціокультурних причин, що впливають на нівелювання правової мотивації. Оскільки в рамках науки філософії права аналізуються правові феномени, то вона здатна допомогти усвідомити і розкрити те, як саме соціокультурне середовище впливає і на правову поведінку, і на суспільство. Тобто це вкотре засвідчує актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, яка розкриває соціокультурний зміст мотивів, що безпосередньо впливають на формування правової діяльності і конкретної людини та громадянина, і в межах суспільства чи держави.

Врешті-решт, однією зі сучасних важливих проблем правової системи є доцільність підвищення і ефективності правозастосування, і рівня правосвідомості громадян. Мотивація правової діяльності є наріжним каменем цього важливого процесу, а соціокультурний вимір мотивації правової діяльності – це ефективний вплив на правову культуру, правопорядок, а відтак і на зміцнення довіри до правових інститутів. Тому дослідження в межах мотивації правової діяльності на соціокультурному рівні містить і практичний складник для оптимізації правової освіти, підвищення якості правових інструментів і методів правозастосування. Беручи до уваги те, що саме мотивація є стрижнем для реалізації правової діяльності (зокрема, й у правозастосуванні, судочинстві та правових реформах), то вивчення соціокультурного змісту такої мотивації

уможливилює підвищення рівня правової практики та рівня правової культури громадян.

Дисертаційна робота опирається на праці відомих учених зі сфер філософії та філософії права, серед яких: О. Бандурка, В. Бліхар, В. Вовк, С. Головатий, С. Євсєєв, А. Карась, В. Костицький, О. Костенко, С. Максимов, В. Мельник, М. Онищенко, С. Рабінович, О. Омельчук, В. Савенко, О. Стефанчук, М. Требін, М. Цимбалюк, В. Шаповал, Ю. Шаповал, І. Шутак та ін. Усі згадані дослідники тією чи іншою мірою досліджували різні виміри мотивації правової діяльності, соціокультурні чинники права та філософсько-правові підходи, що робить їхні роботи корисними для дослідження нашої теми.

Зважаючи на міждисциплінарність дисертаційної роботи, потрібно виокремити і праці вчених з інших галузей права та гуманітарних наук, чий наукові доробки значно вплинули на формування авторської позиції. Це, наприклад: Ю. Арутюнов, І. Бенедиктов, О. Бірюков, М. Бліхар, О. Довгерт, О. Задорожній, В. Колодій, О. Копиленко, О. Кочетков, В. Краченко, О. Кривенко, Л. Лаврова, М. Лазарева, О. Мережко, В. Музиченко, В. Ортинський, О. Пономаренко, О. Сердюк, А. Таран та багато ін.

Зрештою, дослідження соціокультурного виміру мотивації правової діяльності є актуальним і для сучасної правової науки, і для практики. Результати проведеного дослідження дають можливість зрозуміти, з одного боку, як саме соціокультурне середовище впливає на правову поведінку, а з іншого – як оптимізувати правову діяльність у суспільстві, зважаючи на його сучасні соціокультурні трансформації і виклики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження виконуватиметься відповідно до наукової теми Хмельницького університету управління імені Леоніда Юзькова на 2017–2026 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер

01178U000103) та згідно з планом науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає в дослідженні соціокультурного виміру мотивації правової діяльності в межах філософсько-правового дискурсу.

Для досягнення мети потрібно вирішити такі *завдання*:

- здійснити огляд наявних наукових праць і розвідок, присвячених методології сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності, вивчивши різноманітні методології, що використовуються в сучасних дослідженнях мотивації правової діяльності з акцентом на їхню ефективність та відповідність досліджуваній проблемі;

- проаналізувати можливості інтеграції міждисциплінарних підходів у дослідження мотивації правової діяльності, зокрема в контексті філософії, політології, соціології, психології та юридичних наук, уточнивши теоретичні межі, які можуть застосовуватись для аналізу мотивації правової діяльності в контексті філософсько-правового дискурсу;

- провести порівняльний аналіз основних концепцій мотивації правової діяльності, запропонувавши системний підхід як перспективну методологію вивчення мотивації правової діяльності;

- розкрити, як з погляду політико-правової науки визначається поняття правової діяльності та формується її мотивація в умовах різних політичних режимів;

- вивчити, як саме політичні і правові інститути формують правову мотивацію в межах правових режимів, провівши порівняльний аналіз мотивації правової діяльності в країнах з різними політичними режимами;

- проаналізувати взаємозв'язок між нормативними, культурними і соціальними впливами формування мотивації правової діяльності, розглянувши вплив технологічного розвитку та глобальних тенденцій на ці детермінанти;

– дослідити процес адаптації правової діяльності до швидких змін глобалізованого світу і нових суспільних запитів, визначивши нові компетенції, необхідні для правової діяльності в таких умовах;

– розкрити ключові особистісні фактори, які впливають на формування ціннісного дискурсу мотивації правової діяльності, визначивши основні підходи до мотивації правової діяльності;

– з'ясувати роль мотивації при формуванні системи ціннісних орієнтирів і професійних компетентностей правоохоронця та її вплив на справедливе судочинство;

– розкрити зміст мотиваційного права, з'ясувати його вплив на ціннісний дискурс мотивації правової діяльності;

– розкрити особливості ухвалення раціональних правових рішень суб'єктом правової діяльності та проаналізувати чинники, які сприяють створенню ситуації для ухвалення раціонально правильних правових рішень;

– з'ясувати, як відбувається формування й реалізація мотивації правової діяльності через взаємодію особистості й соціального середовища;

– виокремити домінантні детермінанти мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти, розкриваючи їхній зміст і визначаючи вплив на становлення й розвиток майбутнього юриста;

– проаналізувати роль концепції особистісно-професійного розвитку у виборі абітурієнтом здобуття юридичної освіти, розкриваючи зміст поняття «особистісно-професійний розвиток юриста»;

– розглянути професійний розвиток юриста з метою виявлення мотиваційних механізмів професійного зростання для вироблення ефективних стратегій управління мотивацією у сфері юридичної діяльності;

– виділити і структурувати психолого-педагогічні детермінанти, що впливають на регулятивну силу мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста;

– проаналізувати стратегії підготовки юристів до роботи в юридичній сфері, з'ясувати відмінності і взаємозв'язок понять «стратегія управління

мотивацією у сфері навчання» і «стратегія управління мотивацією в юридичній діяльності».

Об'єктом дисертаційного дослідження є сфера суспільних відносин, що стосуються мотивації правової діяльності.

Предмет дослідження – соціокультурний вимір мотивації правової діяльності.

Методи дослідження. Методологію проведення дисертаційного дослідження обрано виключно з урахуванням міждисциплінарного підходу, зважаючи на наявну в дисертації взаємодію правових, філософських і соціокультурних аспектів задекларованої наукової проблеми. Загалом обрана методологія містить загальні принципи, основні методи й техніки, які сукупно уможливили досягнення важливих наукових результатів. Так, у дослідженні використано три загальні принципи методології: *інтердисциплінарний принцип* застосовано в межах аналізу соціокультурних елементів мотивації правової діяльності з поєднанням різних наукових методів, що дало змогу визначити комплексну структуру мотиваційних чинників правової діяльності, сформованих під впливом політичних, психологічних, культурних і соціальних факторів; *системний принцип* уможливив трактування правової діяльності як складного соціокультурного феномену; *принцип аналізу змін* застосовано для з'ясування розвитку правової мотивації в соціокультурному середовищі, що дало змогу ретельно проаналізувати динаміку вказаного феномену в межах історико-суспільних змін.

Окрім того, проведено *філософсько-правовий аналіз* для критичного вивчення теоретичних концепцій правової реальності, зокрема правосвідомості і мотивації у правовій поведінці. У цьому контексті розглянуто: філософсько-правові концепції, що безпосередньо стосуються соціокультурних аспектів мотивації правової діяльності; принципи правової гносеології і правової культури, які безпосередньо впливають на мотивацію правомірної поведінки громадян; принципи правової рефлексії як механізмів

утвердження правової мотивації під впливом різних соціокультурних змін. З огляду на те, що мотивація правової діяльності змінюється під впливом історичних і соціальних чинників, застосовано *історико-правовий метод* для з'ясування того, як саме ці зміни формувалися у правових системах різних часових періодів. Наприклад, вивчалися такі зміни мотивації правової діяльності в межах становлення і українського права, і міжнародного права. Також проаналізовано історичні етапи еволюції правосвідомості в контексті взаємозв'язку зі соціокультурним середовищем. Для вивчення суспільних чинників, які впливають на мотивацію правової діяльності, використано *соціологічний метод*. У цьому контексті застосовано контент-аналіз соціокультурних і правових текстів (законодавчі акти, судові рішення, публічні виступи, медіа-матеріали) для того, щоб виміряти вплив соціокультурного середовища на формування правової мотивації.

Для вивчення індивідуальних мотиваційних чинників, що безпосередньо впливають на правову поведінку, застосовано *психологічний метод*. Цей метод у рамках вивчення особистісних переконань, цінностей, поглядів та моральних установок дасть змогу визначити психологічний складник мотивації дотримання правових норм з одного боку та в рамках дослідження когнітивних процесів уможливить визначення мотиваційного складника ухвалення правових рішень громадянином. Тож *за допомогою комунікативного та дискурсивного аналізу* вдалося з'ясувати наявні правові дискурси, сформовані в конкретних соціокультурних середовищах. Тобто вдалося: обґрунтувати, як саме правові норми і правові цінності імплементуються через форми комунікації, враховуючи і медіа, і публічні виступи та дебати тощо; проаналізувати юридичні тексти, соціокультурну практику і політичні виступи й дебати виключно крізь призму мотивації правової діяльності; визначити напрями правових дискурсів суто як соціокультурних феноменів.

За допомогою вибраної методології дисертаційного дослідження також вдалося успішно застосувати і *діалектичний* (для трактування мотивації

правової діяльності як динамічного процесу, який еволюціонує під впливом суперечностей між культурними, соціальними й індивідуальними факторами), і *герменевтичний* (для екзистенційного вивчення філософських, правових і культурних текстів у межах дослідження мотивації правової діяльності) методи, а також *аналіз і синтез* (для розмежування мотивації правової діяльності на конкретні її складники (правові, соціальні, культурні та ін.) та визначення їхніх взаємозв'язків), *порівняльно-правовий метод* (для порівняння наявних сучасних підходів до вивчення мотивації правової діяльності в контексті існування різних правових систем і культур) тощо.

Врешті, задекларована методологія дослідження дала змогу комплексно дослідити тему дисертаційної роботи, враховуючи широке теоретичне обґрунтування і практичний складник отриманих результатів.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в українській науковій літературі комплексним дослідженням, у якому концептуалізовано сучасні теоретико-прикладні перспективи філософсько-правового дискурсу щодо соціокультурного виміру мотивації правової діяльності.

Основні результати роботи, що становлять наукову новизну і практичну значущість, полягають у такому:

у перше:

– включено у філософсько-правовий дискурс мотивацію правової діяльності як його частину, а методологічний плюралізм обґрунтовано як його основу;

– розкриваючи зміст ціннісного дискурсу мотивації правової діяльності, визначено її як систему умов і виправдань, яким підпорядковуються вчинки і відносини особи й суспільства у правовій сфері. Мотивація – це процес, який викликає, спрямовує і підтримує певну поведінку людей для досягнення конкретних цілей. Цей процес відбувається, коли виконуються дві умови: мета, якої прагне досягнути людина, є корисною; імовірність досягнення мети є більшою за нуль;

– стверджується про те, що феноменологічний зміст суб'єкта правової діяльності розкривається в його здатності до її раціоналізації, оскільки саме через раціоналізацію він здатний проявити свою самість, унікальність як суб'єкта й потенційного об'єкта правової діяльності;

– обґрунтовано мотивацію абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти на основі мотиваційної акмеології і дано визначення акме юриста, яке можна охарактеризувати як професіоналізм зрілої особистості, оскільки це поняття включає досягнення найвищого рівня професійної компетентності, етичної зрілості, автентичності й майстерності в інтерпретації права;

– розглянуто регулятивну силу мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста, при цьому виділено поняття «стратегіальність» як її концептуальну основу;

удосконалено:

– детермінанти мотивації суб'єктів правової діяльності та їхній вплив на формування мотивації в різних видах правової діяльності (правотворчість, правозастосування, правоохоронна діяльність);

– визначення параметрів соціокультурного впливу на мотивацію правової діяльності в умовах глобалізації, зокрема взаємозв'язку між нормативними, культурними й соціальними детермінантами мотивації правової діяльності, з урахуванням впливу глобальних тенденцій і технологічного розвитку;

– розуміння того, що мотивація є тією рушійною силою, яка впливає на становлення особистості як професіонала, на правову діяльність, на вдосконалення й розвиток, спрямовує процес і визначає результат діяльності, вибір моделей і стилів поведінки, сприяє професійному зростанню;

– розуміння того, що правова діяльність є одним із видів комунікативної діяльності, постає як один з типів соціальної діяльності і виступає субстанцією для правої системи, адже спрямована на задоволення потреб суб'єктів права в соціальному взаємозв'язку з іншими суб'єктами;

- трактування ролі родинного виховання, ідентифікаційних процесів і референтних груп, профорієнтаційної роботи, засобів масової інформації та інших детермінант, що лежать в основі обґрунтування мотивації до вибору юридичної освіти;

- пояснення термінів «професійна діяльність», «кар'єра юриста» і «юридична діяльність»;

- інтерпретацію мотиваційної теорії потреб А. Маслоу, теорії мотивації голландського психолога В. Врума, теорії самодетермінації американських психологів Р. Раяна й Е. Десі, американського психолога Е. Лока, теорії мотивації соціального навчання канадсько-американського психолога А. Бандури;

набули подальшого розвитку:

- системний підхід до дослідження мотивації правової діяльності, який дозволяє комплексно врахувати і різноманітні аспекти, що впливають на цей процес, і особливості його застосування в умовах правового введення режиму воєнного стану в Україні;

- підходи до розуміння ролі правової культури, національних традицій та історичного розвитку у формуванні мотивації правової діяльності, механізми впливу сучасних соціокультурних тенденцій на зміну мотиваційних чинників правової діяльності;

- зміст і завдання юридичної акмеології, філософсько-правовий зміст поняття «акме», розуміння понять «зріла особистість» та «особистісний розвиток» для професійного розвитку і досягнення акме юриста;

- специфіка юридичної діяльності в умовах демократизації правового суспільства;

- конотація образу представника юридичної професії в масовій свідомості з погляду аналізу причин виникнення професійних деформацій у його діяльності.

Практичне застосування одержаних результатів дослідження.
Практична цінність роботи полягає у використанні в майбутньому

розроблених дисертантом у результаті дослідження пропозицій і висновків:

у науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення проблемних питань соціокультурного виміру мотивації правової діяльності в межах філософсько-правового дискурсу;

у сфері правотворчості – для вдосконалення чинного законодавства України, зокрема тих нормативно-правових актів, які регламентують правову діяльність у соціокультурному контексті;

в освітньому процесі – під час організації освітньої діяльності й викладання навчальних дисциплін правового циклу, а також для підготовки методичних розробок, навчальних посібників, підручників з дисциплін «Філософія права», «Теорія та історія держави і права», «Соціологія права», «Політологія», «Адміністративне право», «Юридична логіка», «Професійна етика юриста».

Особистий внесок здобувача. Наукові положення і пропозиції, що виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї, які є результатом особистого наукового пошуку і творчого осмислення предмета дослідження, що зазначено в переліку наукових праць.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були оприлюднені на науково-практичних заходах: Міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Theoretical foundations of law, public management and practice of their application» (Рига, 25–26 грудня 2024 р.).

Публікації. Положення і висновки, сформульовані в дисертації, викладено в 7 наукових публікаціях, що висвітлюють основні наукові результати дисертації. Зокрема: 1 стаття у науковому періодичному виданні,

що індексується в наукометричній базі даних Web of Science Core Collection та Scopus; 3 статті у виданнях, які належать до наукових фахових видань України з юридичного напрямку категорії «Б» та 3 наукові публікації, які додатково відображають результати дисертації.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, у межах яких виділено сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (225 найменувань на 23 сторінках) та одного додатка. Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінка, із них 185 сторінок – основний текст.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Стан наукового дослідження і методологія сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності

Сучасний український філософсько-правовий дискурс формується на кшталт багатовимірного дослідницького проекту, у якому поєднуються теоретичні засади правової науки й філософії права з емпіричними дослідженнями поведінкових і соціальних наук. Інтеграція зусиль дозволяє глибше розуміти взаємозв'язок між правовими нормами й реальними соціальними процесами, які впливають на поведінку людей та функціонування інституцій. Дискурс є не лише полем для теоретичних роздумів, а й практичним інструментом удосконалення правової системи, спрямованої на забезпечення соціальної справедливості, правопорядку і сталого розвитку суспільства.

Важливою частиною дискурсу є мотиваційні аспекти правової діяльності, оскільки вони не тільки визначають ефективність правової системи, а й допомагають зрозуміти механізми, що лежать в основі правомірної поведінки громадян, професійної юридичної діяльності та взаємодії між правовими інститутами й суспільством загалом. Вивчення українськими науковцями мотивації правової діяльності, як частини дискурсу, має на меті з'ясування причинно-наслідкових зв'язків у формуванні механізму, що спонукає індивідів та суспільні інституції дотримуватись права, його застосування і створення нових правових норм, упровадження законів у реальне життя й забезпечення правової стабільності в умовах динамічних соціальних змін.

Наукові дослідження проблематики мотивації правової діяльності концентруються навколо кількох ключових напрямів: мотиваційних механізмів правової діяльності, включно з правомірною поведінкою, її етичних і нормативних засад, соціокультурних детермінант правосвідомості, а також ролі індивідуальних і суспільних чинників у формуванні правової відповідальності. Аспектами дискурсу є вплив глобалізаційних процесів на Україну, трансформація правових систем в умовах інформаційного суспільства та пошук нових підходів до розуміння правової відповідальності в контексті швидко змінюваного світу.

Повномасштабна війна, яку розпочала РФ проти України 24 лютого 2022 року, загострила необхідність дослідження механізмів правового регулювання, включно із захистом прав цивільного населення, військовополонених, а також відновлення справедливості через правосуддя та відповідальності за воєнні злочини. Паралельно із цим зросла важливість вивчення психологічних і соціокультурних аспектів правосвідомості громадян, зокрема мотивації до захисту держави, дотримання законів та участі у відбудові країни після завершення війни. Війна відчутно вплинула на трансформацію правової системи й формування нових підходів у правотворчості, орієнтованих на посилення соціальної згуртованості та забезпечення стійкості українського суспільства в умовах надзвичайних викликів.

Вагому роль у формуванні сучасного дискурсу мотивації правової діяльності відіграє методологія. Дослідниця І. В. Антошина справедливо зауважує, що методологія визначає ефективність досягнення мети і вирішення поставлених завдань дослідження, «що, в свою чергу, обумовлює досягнення бажаного результату дослідження крізь призму аргументованих та обґрунтованих висновків». Вона вказує на триєдину сутність методології, яка спирається на методи, підходи і принципи [6, с. 5].

Методологія сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності відповідає вимогам міждисциплінарності, відображає

необхідність залучення різних підходів для багатовимірного аналізу мотивації, інтеграції правових, соціальних, етичних і соціальних факторів, що впливають на мотивацію, а також контекстного аналізу (наприклад, воєнного стану після нападу РФ на Україну).

Отже, у широкому сенсі методологія – це цілісна концепція дослідження, що охоплює різні підходи до вирішення конкретних завдань, які поставив дослідник. Методологію можна назвати системною рамкою, необхідною для поєднання різних підходів задля всебічного дослідження мотивації правової діяльності.

Серед тих, хто прямо чи опосередковано проводить наукові розвідки і працює в напрямі творення методології сучасного філософсько-правового дискурсу й мотивації правової діяльності, як його частини, можна назвати таких дослідників: А. Бабюк [7], А. Благодарний [15], І. Вісьтак, О. Данильян, О. Дзьобань, В. Дудченко, Л. Заморська [53], О. Іванченко, С. Камаралі, М. Кельман [60], М. Козюбра, В. Костицький, Л. Корчевна, І. Кравцов, Т. Леоненко, О. Мартовицька, І. Мацелюх, М. Мельник, О. Науменко, Л. Рябовол, Л. Русаль, М. Савчин, О. Серeda, Я. Свічкарьова [136], Л. Токарчук, С. Хоменко, Д. Шигаль, О. Ярмиш та інші. Окремо відзначимо наукові розвідки Р. Калюжного, О. Лапки, К. Коваленка, Т. Матієнко, Н. Орлової [101] І. Пікулі, С. Слабка, М. Смолярова та інших авторів, присвячені розробці методологічних підходів до вивчення ролі мотивації у правових відносинах, включно з окремими видами правової діяльності.

Варто звернути увагу, що між поняттями «правова діяльність» і «юридична діяльність», що часто використовуються в літературі як синоніми, існує змістова відмінність. Правова діяльність є ширшим поняттям, яке охоплює всі види діяльності, спрямовані на реалізацію, дотримання й забезпечення правових норм. Така діяльність може включати не лише дії фахівців (наприклад, юристів або суддів), а й будь-які інші правомірні дії громадян, підприємств або державних органів. Натомість

поняття юридичної діяльності відповідає конкретному різновиду правової діяльності, який безпосередньо пов'язаний із професійною діяльністю фахівців у сфері права, таких як адвокати, судді, нотаріуси тощо. Вона включає підготовку і застосування юридичних документів, судочинство, адвокатську діяльність та інші дії, що вимагають правової кваліфікації. Отже, юридична діяльність є складовою частиною ширшого поняття правової діяльності.

Питання правової діяльності і її зв'язку з правовим мисленням, правовим досвідом, правотворчою діяльністю й іншими аспектами права вивчають дослідники І. Андрюшко [3; 4], В. Анохін [5], В. Борщевський, О. Гринь [21], І. Настасяк [95], В. Риндюк [126] та інші. Аналізуючи співвідношення правової і юридичної діяльності, дослідниця І. Настасяк слушно звертає увагу на те, що «юридична діяльність» є вузькоспеціалізованим поняттям, характерним для «заформалізованих, високоцентралізованих правових систем» і його використання не відповідає вимогам сучасної науки щодо критеріїв типологізації та ідентифікації сучасних систем світу. Натомість «правова діяльність» не лише допомагає зробити це, а й забезпечує об'єктивні результати наукового аналізу «особливо в контексті комунікації та правової взаємодії суб'єктів права» [95, с. 28].

Правову діяльність можна визначити як систематичну, організовану діяльність суб'єктів, спрямовану на створення, реалізацію, застосування й охорону правових норм і правовідносин у суспільстві. Правова діяльність охоплює різні форми практичної роботи, спрямованої на функціонування права і його застосування, але вона не є самим правом як таким.

Правова діяльність є діями, які виконуються у правовій сфері, і може бути поділена на кілька видів, а саме:

– правотворчу діяльність, тобто створення правових норм, які регулюють відносини в суспільстві (законотворення, ухвалення нормативно-правових актів тощо);

– правозастосовну діяльність, спрямовану на практичне впровадження правових норм у життя (ідеться про застосування законів, дотримання правових норм);

– правоінтерпретаційну діяльність, яка є процесом тлумачення (інтерпретації) правових норм, спрямованим на з'ясування або уточнення їхнього змісту. Це важлива частина правозастосування, оскільки правові норми можуть бути загальними й потребувати конкретизації для практичного застосування в конкретних випадках;

– правоохоронну діяльність, яка включає діяльність державних органів та інститутів і спрямована на захист й охорону прав і свобод громадян, а також на попередження й боротьбу з правопорушеннями;

– діяльність судових органів з вирішення спорів, а також забезпечення правосуддя й захисту прав і свобод людини.

Отже, правова діяльність містить процеси, що відбуваються в системі права, починаючи від розробки законів до їх застосування й захисту. Це професійна або інституціоналізована діяльність.

Щодо зв'язку понять «правова діяльність» і «правова поведінка», то вони є взаємопов'язаними, але різними поняттями у сфері права, що відображають різні аспекти взаємодії людини з правовими нормами. Правова поведінка – це реальні дії або бездіяльність осіб, що мають юридичні наслідки й регулюються правом. Вона характеризує, як саме особа поводить себе в межах правових норм, тобто виконує чи порушує їх. Правова поведінка оцінюється з позицій правових наслідків: виконання або порушення норм закону. Якщо більш детально порівняти правову діяльність і правову поведінку, то відмінність між ними така: метою правової діяльності є створення, розвиток, захист правопорядку, реалізація правових норм, а правова поведінка відображає реакцію особи на правові норми – чи то їх дотримання, чи порушення. Окрім того, правова діяльність охоплює систематизовані дії, спрямовані на створення, застосування й забезпечення виконання правових норм, натомість правова поведінка є конкретними діями

або бездіяльністю окремих осіб у межах цих норм. Правову діяльність здійснюють органи державної влади, правоохоронні органи, законодавчі установи, науковці і юристи, а правова поведінка властива всім громадянам й організаціям, незалежно від їхнього правового статусу. Отже, правова діяльність є складовою частиною правової системи і стосується організаційної сторони функціонування права, тоді як правова поведінка – це конкретні дії суб'єктів права в реальному житті.

Мотивація правової діяльності є частиною загального правового регулювання, що впливає на поведінку кожної особи, формуючи правову культуру і правосвідомість суспільства. Мотивація правової діяльності визначає, як юридична система сприяє правомірній поведінці громадян. На прикладі мотиваційної діяльності правоохоронців низка авторів досліджували рушійні сили поведінки й діяльності особистості фахівця галузі. Наприклад, Т. Матієнко акцентує на динаміці мотивації «як індикатора змін у суспільних відносинах» і водночас показника професійного самовдосконалення; аналізує причини, що призводять до демотивації і зниження стандартів і результатів їхнього професійного розвитку [87, с. 110–112]. На нашу думку, вдалою є типологізація професійного вибору, яку дослідник П. Макаренко пов'язує з професійною самоідентифікацією в майбутніх фахівців органів внутрішніх справ [82, с. 251–254]. Вважаємо, що вона може бути адаптована до аналізу мотиваційних механізмів у виборі майбутньої професії іншими представниками правової галузі, адже запропоновані дослідником п'ять типів мотивації з погляду вибору професії є цікавим матеріалом для вивчення світогляду і правомірної поведінки осіб, які претендують займатися іншими видами юридичної діяльності. Спробуймо стисло охарактеризувати їх, доповнивши власними судженнями:

– вибір професії узгоджується зі соціальними нормами й орієнтований на служіння праву й дотримання закону (адекватний тип, основою якого є правомірна поведінка);

– мотиви вибору професії формуються під впливом соціальної групи, чий норми важливі для цієї особистості (у П. Макаренка він називається «конформістським». Вважаємо, що більш відповідною назвою було б «наслідування», особливо в контексті «копіювання» позитивного досвіду);

– вибір професії визначений випадковими чинниками, не пов'язаними з інтересом до неї, а тому подекуди веде до розчарування й незадоволення роботою, але, на нашу думку, можливим є також позитивний результат, пов'язаний із зацікавленістю фахом, першими успіхами в кар'єрному зростанні тощо;

– людина бачить у майбутній роботі можливість подолати слабкості характеру і комплекси. Доповнимо, що тут особливо небезпечною є використання влади, якою може скористатись недоброчесна особа, щоб отримати і психологічну, і матеріальну компенсацію за негативний досвід власного минулого (компенсаторний);

– прихована антисоціальна мотивація, коли людина використовує своє службове становище для особистої вигоди під маскою законної діяльності (кримінальний тип).

Отже, у понятті мотивації правової діяльності об'єднуються внутрішні і зовнішні стимули, що спонукають людину займатися нею, ухвалювати відповідні професійні рішення, прагнути досягти успіху в юридичній сфері. Саме мотивація визначає, чому людина вибирає правову кар'єру, що спонукає її до захисту прав інших людей, дотримання законності, участі в правовій системі.

Основні принципи, що можуть слугувати більш повному розкриттю мотивації правової діяльності, на наш погляд, такі:

– принцип системності аналізу правової мотивації як комплексного явища, що охоплює психологічні, соціальні, культурні і правові чинники;

– принцип об'єктивності, який означає, що вивчення мотивів правової діяльності має ґрунтуватися на реальних фактах, емпіричних даних, без упереджень;

– принцип інтегративності, синонімом якого можна розглядати міждисциплінарний підхід, що містить правові, соціологічні, психологічні, економічні аспекти;

– принцип соціальної обумовленості полягає у врахуванні впливу соціального середовища, економічних і політичних чинників на мотивацію правової діяльності;

– принцип порівняльного аналізу мотивації правової діяльності в різних правових системах або соціальних групах.

Стосовно принципів пізнання (дослідження), то їх вибір, на нашу думку, є за автором. І. Антошина також пише про це, поділяючи їх на класичні (принцип об'єктивності, раціоналізму, монізму, детермінізму, історизму, системності) і ті, які заведено називати постнекласичними (ірраціоналізм, плюралізм, інтерсуб'єктивність, додатковість тощо). Погодьмося з дослідницею, що розвиток сучасної науки набирає надзвичайно стрімких обертів й обумовлює потребу нового, переосмисленого бачення в дослідженні тих чи інших явищ і процесів [6, с. 6].

Методологія сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності є багатогранною й інтегрує правові, політичні, соціологічні, психологічні й етичні компоненти. Цю думку розвинемо в подальшому викладенні матеріалу з погляду міждисциплінарного підходу.

Розпочнімо зі соціології права, яка потрібна для дослідження правових норм і їхніх проявів у різних видах соціальних відносин як факторів впливу на мотивацію поведінки громадян у дотримуванні або порушенні закону. Одним із таких чинників є соціальні санкції, тобто позитивні чи негативні наслідки, що спонукають індивідів до правомірної поведінки та відвертають їх від протиправної діяльності. Окрім того, мотивація вивчається крізь призму інтересів соціальних груп і суспільних інститутів, які впливають на формування правової свідомості й поведінки.

З погляду психологічної науки, аналіз мотивів правової діяльності відбувається на основі дослідження внутрішніх психологічних процесів, які

дозволяють глибше зрозуміти індивідуальну мотивацію на основі, наприклад, її прагнення до справедливості, потреби в безпеці, бажанні уникнути покарання або ж отримати винагороду.

У рамках когнітивної психології розкриваються уявлення людини про право, процеси ухвалення рішень та вплив емоцій на правову поведінку. У цьому контексті варто згадати про важливість вивчення підсвідомих мотивацій правової діяльності, які проявляються в конфлікті між бажанням задоволення власних інтересів і необхідністю дотримуватися правових норм суспільства.

І, нарешті, мотивація правової діяльності не може бути повністю зрозумілою без урахування етичних компонентів. Правнича етика вивчає моральні засади, що формують правові норми, і те, як ці засади впливають на мотивацію професійної діяльності, а також спонукають індивідів дотримуватися доброчесної поведінки. Тут доцільно згадати концепцію «правильної поведінки», що формується на основі внутрішнього відчуття справедливості й обов'язку. У межах теорій Канта, наприклад, дія відповідно до морального обов'язку має вищу мотиваційну силу, ніж страх перед покаранням або прагнення до винагороди.

У науковій літературі міститься чимало різних прикладів методологічних підходів до розуміння мотивації правової діяльності: від класичних юридичних теорій до новітніх інтерпретацій, пов'язаних зі семіотикою і герменевтикою права [8, с. 330–337]. Наприклад, сучасний американський юрист Л. Солан (L. Solan) вивчає використання корпусної лінгвістики у правових дослідженнях та її вплив на тлумачення правових текстів, наголошуючи на важливості міждисциплінарної співпраці між правниками і лінгвістами [214, р. 283–298; 215]. З погляду герменевтичного підходу автори (Н. Lind, С. Mulligan, М. Douma, В. Quinn) досліджують, як переклади правових текстів (зокрема, Конституції США) можуть впливати на їх інтерпретацію і тлумачення, що методологічно важливо в контексті нового виміру вивчення мотивації правової діяльності в межах філософсько-

правового дискурсу [188]. В одній зі своїх праць канадський дослідник Х. Сальцедо (Juan Jiménez-Salcedo) аналізує роль двомовності в судочинстві Канади та вплив культурних і лінгвістичних факторів на ухвалення рішень суддями, що є важливим аспектом міждисциплінарного аналізу мотивації правової діяльності [192, р. 325–351].

Якщо звузити межі філософсько-правового дискурсу до вивчення мотивації правової діяльності, то варто згадати методологічний потенціал, який містять нормативний, емпіричний, порівняльний і феноменологічний аналізи.

Нормативний (позитивістський) підхід у дослідженні мотивації правової діяльності підкреслює роль юридичних норм, етичних принципів і цінностей, які формують основи правомірної поведінки та регулюють діяльність осіб, залучених у правову сферу. Центром уваги в ньому є питання про те, у який спосіб норми права впливають на мотивацію суб'єктів права та як ці норми забезпечують узгодженість між правовими обов'язками й реальними діями людей. Отже, право – це насамперед система норм, що диктує правила поведінки, обов'язкові для виконання. Вони (норми) задають стандарти правомірної поведінки й формують очікувані моделі поведінки суб'єктів. З погляду нормативного підходу, мотивація правової діяльності полягає в тому, що індивіди діють згідно з правовими приписами через усвідомлення їхньої обов'язковості, страх санкцій або бажання дотримуватися соціальних стандартів. Водночас прихильники нормативізму вважають, що правові норми ґрунтуються на етичних і моральних принципах, які виступають додатковими мотиваторами для правомірної поведінки. Наприклад, ідеї справедливості, відповідальності та захисту прав людини є етичними основами, що надають правовим нормам моральної ваги. Вони впливають на правосвідомість людей, формуючи мотивацію дотримуватися закону не лише через страх покарання, а й переконаність у правильності й доцільності законів.

У своїй основі нормативний підхід тісно пов'язаний із формальною юриспруденцією, предметом якої є правові норми як систематизовані і структуровані правила, що забезпечують регулювання суспільних відносин. І в першому, і в другому випадку в центрі уваги є формальні аспекти законодавства, як-от визначеність, обов'язковість і можливість застосування правових норм. Вони впливають на детермінацію мотивації правової діяльності, яка безпосередньо залежить від того, наскільки чітко визначені правові норми, як вони можуть бути інтерпретовані й застосовані на практиці. Щодо соціальних наслідків нормативізму, то важливим є визначення ним ролі інституту правової відповідальності та впливу на формування мотивації правових норм, а також роль і вплив санкцій у цьому процесі. Водночас недоліком цього підходу є фокусування тільки на формальних аспектах правової діяльності без урахування психологічних, соціальних і культурних чинників, які також відіграють важливу роль у формуванні мотивації правомірної поведінки.

Ще один підхід, без якого не може обійтися аналіз окресленої в цьому підрозділі проблеми, тобто дослідження мотивації правової діяльності в межах філософсько-правового дискурсу, – емпіричний. Предметом його вивчення є реальні практики, поведінкові моделі та досвід правових суб'єктів, які дотримуються правових норм чи порушують їх. На відміну від нормативного підходу, зосередженого на аналізі юридичних норм і їхньої внутрішньої логіки, емпіричний підхід використовує наукові методи збору й аналізу даних про фактичну поведінку індивідів і груп у правовій сфері. Це дає змогу дослідникам отримати більш повне уявлення про характер мотивації індивідів до дотримання або порушення правових норм у межах професійної діяльності, з'ясувати, як соціальні, економічні і психологічні фактори впливають на неї. За допомогою емпіричного підходу вивчають реальна поведінка суб'єктів права через використання таких методів, як опитування, інтерв'ю, спостереження й експерименти. Названі методи дозволяють оцінити, наскільки поведінка індивідів відповідає правовим

нормам, які фактори впливають на рішення дотримуватися правових норм, які саме мотиваційні механізми вступають у дію в конкретних ситуаціях. Наприклад, коли йдеться про рівень освіти, соціально-економічний статус, культурні традиції, суспільні норми тощо. Емпіричний підхід також враховує психологічні чинники, які впливають на правову мотивацію, наприклад, на основі теорій поведінкової психології, когнітивних упереджень, емоційної реакції на правові санкції чи заохочення, а також ролі переконань та очікувань у правовій діяльності. Психологічні експерименти можуть виявляти, як люди сприймають правові норми, що для них є необхідним у процесі ухвалення правових рішень, а також внутрішні мотиваційні установки, які керують поведінкою працівників юридичної сфери. Важливим складником емпіричного підходу є вивчення застосування правових норм на практиці, тобто аналіз роботи судової системи, показників ефективності й удосконалення механізмів правового регулювання. Зокрема, аналіз статистичних даних щодо судових рішень, вивчення роботи правоохоронних органів, збирання даних про ефективність різних видів санкцій і дію правових інструментів. Перелічені й інші види емпіричної роботи дозволяють виявити прогалини в правозастосуванні та зрозуміти, якими методами можна впливати на мотивацію правомірної поведінки. До компетенції емпіричного підходу належать дослідження правосвідомості, інакше кажучи, механізмів сприйняття індивідами права, його обов'язковості і справедливості. Опитування й соціологічні дослідження можуть виявити рівень довіри до правових інститутів, сприйняття ефективності законів, а також наскільки громадяни схильні до самостійного виконання законів або ж, навпаки, залежать від примусу з боку держави, що дозволяє зібрати дані про те, як різні чинники (економічні, соціальні, психологічні) впливають на мотивацію дотримання правових норм.

Переваги емпіричного підходу полягають у тому, що він ґрунтується на реальних фактах і даних, що робить результати досліджень релевантними для правозастосування. Цей підхід можна розглядати як доповнення

нормативного підходу, на відміну від якого, він максимально наближений до реальної поведінки людей, дозволяє отримати більш повне розуміння механізмів і чинників впливу на мотивацію ухвалення правових рішень. Результати емпіричних досліджень використовуються для вдосконалення законодавства, підвищення ефективності правових інститутів і розробки нових стимулів для правомірної поведінки. Заразом емпіричний підхід має певні недоліки, пов'язані з потребою використання значних ресурсів для збору й аналізу даних. Окрім того, без зв'язку з вивченням теоретичних і філософських аспектів правової діяльності, використання суто емпіричних даних обмежує можливість генералізації результатів.

Порівняльний і феноменологічний підходи до розуміння мотивації правової діяльності є важливими складниками сучасної науки, що пропонують різні перспективи на осмислення мотивації правової діяльності. Порівняльний підхід акцентує увагу на вивченні різних правових систем, традицій і практик задля виявлення спільних рис і відмінностей у мотивації правової діяльності в різних правових культурах, що дозволяє зрозуміти специфіку правової діяльності в різних суспільствах. Зокрема, питання про те, як правові системи впливають на формування мотивації правової діяльності в різних правових сім'ях, які елементи мотивації є загальними для різних правових систем, а які мають культурно-специфічний характер. По суті, ідеться про вивчення впливу соціального, політичного, економічного й культурного контексту на мотивацію правової діяльності. Порівнюючи правові системи, можна виявити сильні і слабкі сторони окремих правових моделей і на основі цього запропонувати зміни в законодавстві для підвищення ефективності правової діяльності. Отже, у межах цього підходу мотивація правової діяльності розглядається крізь призму порівняння правових норм, інститутів і правозастосування в різних країнах, що дає змогу глибше зрозуміти правову культуру, на яку орієнтуються фахівці у своїй діяльності.

Для філософсько-правового дискурсу феноменологічний підхід є традиційно актуальним, адже у вивченні мотивації правової діяльності він зосереджується на суб'єктивному досвіді, інтенціональності й особистісному сприйнятті права. У центрі феноменологічного підходу – індивідуальний досвід і з'ясування механізму взаємодії представників юридичних професій із правовими нормами. Згідно з феноменологією досвід правозастосування не є механічним застосуванням норм. Натомість він «проживається» і залежить від особистого досвіду й соціального середовища. У контексті правозастосування йдеться про те, як учасники правових процесів (судді, юристи, громадяни) сприймають та інтерпретують правові норми й застосовують їх на практиці. Перевагами використання феноменологічного підходу у вивченні мотивації правової поведінки є залученість до глибинних механізмів внутрішньої мотивації, намірів і цінностей, зокрема морально-етичного характеру, які спонукають до виконання професійних обов'язків у сфері правової діяльності.

Підбиваючи підсумок розгляду наявних підходів щодо вивчення мотивації правової діяльності у межах філософсько-правового дискурсу, звернімо увагу на відмінність між згадуваними вище порівняльним і феноменологічним підходами. У першому випадку (порівняльний підхід) вивчення мотивації правової діяльності важливим є контекст культурних відмінностей, натомість у другому випадку (феноменологічний підхід) йдеться про суб'єктивний досвід та особистісне сприйняття права представниками юридичних професій. Зазначимо, що обидва підходи є цінними для всебічного розуміння мотивації правової діяльності, оскільки вони доповнюють один одного і відкривають різні аспекти мотивації правової діяльності.

Зауважимо, що філософсько-правовий дискурс щодо мотивації правової діяльності не є вільним від критики. Постмодерністський підхід до філософсько-правового дискурсу, зокрема щодо мотивації правової діяльності, відображає критичне ставлення до традиційних правових теорій,

які ґрунтуються на ідеї універсальності права й об'єктивної істини. Його прихильники майже повністю ставлять під сумнів ідею універсальності правових норм і їх справедливості для всіх громадян на підставі твердження, що право є продуктом певної соціальної й політичної конструкції, яка завжди відображає інтереси певних груп або класів. Стисло логіку постмодернізму в цьому питанні можна подати так:

- правові системи не відображають об'єктивної справедливості, а лише віддзеркалюють волю тих, хто має владу;

- мотивація правової діяльності, відповідно, не є природною або об'єктивною, а формується під впливом історичних, політичних й економічних обставин;

- мотиви, що керують правовою діяльністю, можуть бути спрямовані на підтримку владних відносин або контроль за суспільством, а мотивація правової діяльності також не може бути зведена до універсальних принципів, таких як справедливість чи благо суспільства. Замість цього декларується множинність і суперечливість мотивів, зумовлених конкретними соціальними й культурними контекстами.

Як приклад особливостей постмодерністського світогляду наведемо погляди французького філософа М. Фуко (Michel Foucault), який розглядав мотивацію правової діяльності як реакцію на вплив влади й соціальних інститутів, а не як таку, що у своїй основі має універсальні моральні принципи. На його думку, правова діяльність мотивується не пошуком справедливості, а необхідністю зберігати наявні владні структури, що робить мотивацію правозастосування інструментом підтримки порядку, вигідного певним групам або владі [199, р. 124–130]. Такий підхід висвітлює критичний аспект постмодерністської думки щодо ролі права не як незалежного арбітра, а як відповідного механізму збереження суспільного статус-кво, яке контролюється домінантними групами.

Ще один яскравий приклад постмодерністського тлумачення мотивації правової діяльності – концепція деконструкції французького філософа

Ж. Дерріди, застосована до правових текстів і норм. Дерріда стверджує, що тексти, які здаються об'єктивними і незмінними, насправді містять множинні значення й інтерпретації, можуть змінюватися залежно від соціального й культурного контексту. Так само й мотивація правової діяльності, на його думку, формується на основі не лише змісту правових норм, а й їхніх інтерпретацій, що залежать від конкретних умов [177, р. 194–198].

Отже, постмодерністський підхід до мотивації правової діяльності підкреслює складність і відносність правових систем та норм. Власне тому мотивація правозастосування є багатовимірною й залежить від конкретного соціального, політичного, економічного і культурного контексту. Головна ідея постмодернізму – врахування множинності й різноманітності причин мотивації правової діяльності, критика універсалізму й об'єктивізму традиційних правових теорій.

Окремо виділимо й зупинимосся на особливостях діяльного підходу, до якого подекуди вдаються українські вчені в галузі права, частково спираючись на ідеї французького соціолога П'єра Бурдьє та представника американського правового реалізму Карла Левеліна.

Діяльний підхід до права, представлений у доробку П'єра Бурдьє та Карла Левеліна, є важливою теоретичною рамкою інноваційного розуміння правової діяльності крізь призму соціальної динаміки та взаємодії суб'єктів права. Обидва мислителі по-різному підходять до аналізу правових процесів, але об'єднані прагненням показати, що право є живим соціальним феноменом, який функціонує в конкретних соціокультурних умовах.

Французький соціолог П'єр Бурдьє значною мірою вплинув на сучасне розуміння права, зокрема через його концепцію соціальних полів і капіталів. Для Бурдьє право – це не просто система норм, а окреме соціальне поле, де взаємодіють різні актори, кожен з яких має різні форми капіталу: економічний, соціальний, культурний і символічний. Право в цьому контексті функціонує як арена, де відбувається боротьба за владу і вплив, а правова діяльність є однією з форм соціальної практики, що спрямована на

підтримання або зміну структури цього поля. У своїх працях Бурдє наголошував, що право не може розглядатися окремо від соціальної дійсності, в якій воно функціонує. Дослідник запропонував концепцію «гіпертрофованої автономії» права, де правова система, хоч і формально автономна, завжди підпорядковується впливам з боку соціальних інститутів, політичної влади й економічних чинників. Тож мотивація правової діяльності не є чисто правовою, а формується через взаємодію агентів, які мають різні інтереси й ресурси в межах правового поля.

П. Бурдє також увів поняття «габітус», яке описує внутрішні схеми мислення й поведінки, що формуються в процесі соціалізації та впливають на індивідуальну й колективну правову діяльність. На його думку, габітус визначає, як індивіди сприймають та інтерпретують правові норми, і, відповідно, як вони діють у правовому полі. Завдяки Бурдє правова діяльність трактується не просто як механічне дотримання норм, а як частина складної соціальної взаємодії, де кожна дія визначається особистим і колективним досвідом, соціальним становищем та доступом до ресурсів [172, р. 238–245].

К. Левелін зумів розвинути діяльний підхід до права, протиставляючи його формалістичним уявленням про закон. Левелін не сприймав традиційного уявлення про право як статичний набір норм, які просто застосовуються до реальних випадків. Він вважав, що право треба розглядати крізь призму «права в дії», тобто визначати, як правові норми функціонують на практиці в конкретних соціальних умовах. Він був переконаний, що правові рішення завжди залежать від контексту обставин, у яких вони приймаються, від інституційних і культурних чинників, а також від індивідуальних характеристик суддів, юристів та інших учасників правової системи. Тож мотивація правової діяльності, на його думку, не є ізольованою від реального життя; навпаки, вона постійно формується під впливом різних соціальних й економічних умов. Левелін є автором концепції «юридичних патернів», які описують регулярні й передбачувані способи застосування

правових норм, до яких вдаються судді і юристи. Патерни є частиною правової діяльності, що формується практикою й досвідом, а не просто результатом абстрактного тлумачення законів. Такий підхід відповідає його розумінню права як гнучкої системи, яка розвивається разом із суспільством, а не є жорсткою структурою, що існує незалежно від нього [195, р. 450].

Попри різні акценти в роботах П. Бурдьє і К. Левеліна, їхні підходи мають кілька спільних рис, що роблять діяльний підхід важливим для сучасної правничої науки. Обидва мислителі бачать право не як автономну систему, що існує окремо від суспільства, а як частину ширшого соціального процесу. По-друге, правова діяльність завжди містить взаємодію суб'єктів, які діють у межах конкретних соціальних умов і керуються різними мотиваціями, що не обмежуються лише правовими нормами. По-третє, на їхнє спільне переконання, право є гнучкою системою, яка постійно адаптується до змін у суспільстві. Це означає, що правові норми не є статичними: вони змінюються залежно від того, як їх використовують й інтерпретують суб'єкти правової діяльності.

Наголосимо, що діяльний підхід П'єра Бурдьє і Карла Левеліна надав правознавцям інструменти для аналізу мотивації правової діяльності як соціального феномену. Він дозволив вийти за межі суто нормативного підходу і зрозуміти, як право функціонує в реальних умовах і як його мотиваційні основи формуються під впливом соціальних, політичних й економічних чинників, що особливо важливо для сучасних досліджень, які прагнуть враховувати множинність контекстів, у яких відбувається правова діяльність.

Перевагами діяльного підходу є увага на ролі суб'єктів правової діяльності, які активно формують і змінюють правову систему. Такий підхід допомагає вивчати не тільки правову мотивацію як таку, а й соціальні умови, що сприяють або стримують розвиток правових процесів.

Зауважимо, що в сучасних дослідженнях діяльний підхід є актуальним, адже в ньому право розглядається не тільки як система регулювання, а й як

механізм соціальних змін. Натрапляємо на нього і в ниці вітчизняних досліджень на правову тематику. Загалом цей підхід ґрунтується на філософсько-методологічному розумінні права як динамічного процесу, що охоплює діяльність суб'єктів правових відносин [12; 13; 37]. Він орієнтований на практичну діяльність і дослідження механізмів, які сприяють правомірній поведінці або стримують її, а також на активну участь суб'єктів у правових процесах. Як наслідок, право тлумачиться не як застигла система норм, а як жива діяльність, у якій бере участь людина. Правові норми функціонують у динамічній взаємодії із правовою діяльністю суб'єктів, тобто людей, організацій, державних інституцій. У діяльному підході ключовою є роль правосуб'єктності й активної позиції індивідуума. Що важливо, йдеться не лише про зовнішню поведінку особи, а й внутрішні механізми, що спонукають до правомірних або неправомірних дій.

Узагальнюючи досвід використання у філософсько-правовому дискурсі перелічених вище підходів, відзначимо назрілу потребу у трансформації загальної методології вивчення мотивації правової діяльності під впливом сучасних глобальних і локальних соціальних процесів, а також нових викликів, що постали перед Україною після 24 лютого 2022 року. На наш погляд, у межах філософсько-правового дискурсу є потреба координації зусиль науковців задля творення єдиної методології системного підходу, яка дозволила б об'єднати різноманітні чинники, що впливають на мотивацію людини у сфері права і розкривають не тільки формальну структуру правових норм, а й, що важливо в контексті нашого дослідження, внутрішню мотивацію суб'єктів права, адже саме через методологічні підходи розкривається вплив на індивідуальну мотивацію вибору щодо дотримання чи порушення правових норм.

В умовах правового введення воєнного стану вивчення методологічних прийомів аналізу мотивації правової діяльності має певні особливості і тому потребує більшої уваги безпосередньо до правозастосування, забезпечення правопорядку й гарантій прав людини в час підвищеної небезпеки.

Актуальним стає включення у проблематику мотивації правової діяльності питань національної безпеки і напрацювання відповідної методології її аналізу. Окрім того, на тлі патріотичних настроїв серед українців підвищується роль мотиваційних чинників ідеологічного й морально-етичного характеру, які також потребують узагальнення. Зміни потрібні і тоді, коли йдеться про моральну сторону правових рішень, адже під час війни відбуваються певні зрушення у правових інституціях та механізмах правозастосування, наприклад, в умовах посилення контролю держави й часткового обмеження прав людини. У філософському контексті мотивація може бути зумовлена моральними переконаннями індивіда, що впливають на його ставлення до права як інструмента справедливості. Тож особи можуть бути мотивовані діяти відповідно до закону не лише через страх перед покаранням, а й через власний моральний обов'язок і моральну відповідальність.

Воєнний стан вимагає врахування багатьох взаємозв'язаних чинників: правових, соціальних, політичних, економічних. А тому використання *системного підходу* – оптимальної методології аналізу мотивації правової діяльності як частини ширшої системи, де взаємодіють різні інституції, норми й цінності, є важливим для розкриття змісту досліджуваної проблеми.

Системний підхід – це метод наукового пізнання, що передбачає дослідження об'єктів і явищ як систем. Протягом XX ст. цей підхід поширився на всі наукові сфери через необхідність аналізу складних, багаторівневих об'єктів. Вивчення об'єктів як систем допомогло зрозуміти їх цілісність, взаємозв'язки з іншими елементами та їхнє місце в ширших системах, що сприяло формуванню єдиного бачення функціонування соціуму. Завдяки системному підходу можна комплексно аналізувати політичні і правові системи, досліджуючи їхній взаємовплив і взаємозалежність. Загальна теорія систем стверджує, що всі об'єкти, які можуть розглядатися як системи, мають спільні закони функціонування.

Система – це сукупність елементів, між якими є закономірний зв'язок, і які утворюють єдине ціле.

Системний підхід як методологічний інструмент може бути застосований до аналізу мотивації правової діяльності, адже дозволяє побачити її в контексті спільних характеристик політичних і правових систем, а саме, таких її рис, як: 1) цілісність, що дозволяє бачити системи як єдине ціле в межах політико-правової підсистеми; 2) ієрархічна структура, яка відображає підпорядкованість елементів; 3) структуризація, що виявляє взаємозв'язки між елементами систем; 4) можливість застосування моделей з інших галузей науки; 5) системність, тобто наявність усіх ознак системи. Наука трактує системний підхід двояко: як створення систем для досягнення певних цілей і як аналіз уже наявних систем для глибшого розуміння їхньої суті [120].

Вивчення політико-правової системи і мотивації правової діяльності, як її частини, неможливе без застосування системної декомпозиції – методу поділу системи на частини для детального аналізу. Цей метод дає змогу розглядати систему як складну сукупність взаємопов'язаних підсистем. Загалом дослідження політико-правової системи спирається на такі підвиди системного підходу: системно-структурний (вивчення внутрішніх зв'язків), системно-елементний (виявлення елементів системи), системно-історичний (аналіз розвитку системи), системно-функціональний (визначення функцій), системно-цільовий (визначення цілей), системно-ресурсний (аналіз ресурсів), системно-інтеграційний (визначення цілісності системи), системно-комунікаційний.

В умовах воєнного стану системний підхід став незамінним для глибокого аналізу правової діяльності, оскільки він дозволяє розглядати її як частину складної, багаторівневої системи, що містить різноманітні елементи: правові норми, соціальні, політичні й економічні інституції, морально-етичні цінності суспільства, а також зовнішні чинники, що впливають на ухвалення рішень. Цей підхід уможливорює не тільки аналіз функціонування правової

системи під час надзвичайних ситуацій, а й оцінення впливу кожного із цих елементів на ефективність і результативність правової діяльності [167, с. 34–37].

Під час воєнного стану системний підхід у дослідженні правової діяльності розкриває і дозволяє врахувати складність і багаторівневість взаємодій між різними елементами суспільної системи. Він дає змогу аналізувати не лише правові норми і процедури, а й соціальні, політичні, економічні й етичні чинники, що впливають на правозастосування. Це забезпечує більш повне розуміння мотивацій суб'єктів правової діяльності, їхніх рішень і поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, що є необхідним для підтримки правопорядку і стабільності в суспільстві під час війни.

У сучасних умовах дослідження мотивації правової діяльності потребує розгляду правової діяльності як частини складної, багатопланової системи, що охоплює взаємодію різних елементів, дозволяє врахувати багатогранний характер правозастосування й мотивацій, які керують суб'єктами правової діяльності в умовах повномасштабної війни.

Конкретні елементи методології системного підходу сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності пропонуємо вивчати на основі:

- взаємозв'язку правових норм та інституцій, таких як судова, виконавча влада, військові органи, правоохоронні структури, що виконують правові рішення;
- впровадження спеціальних законів і регламентів, спрямованих на забезпечення безпеки і правопорядку, згідно з вимогами воєнного стану (мотивація правової діяльності визначається змістом цих норм, а також їхньою інтерпретацією з боку правозастосовних органів);
- зростаючої ролі соціальних інституцій (громадських організацій, медіа, сім'ї, громади), які набувають нового значення і виконують важливу місію в контексті підтримки громадського порядку і збереження моральних цінностей;

– зміни політичного ландшафту під час воєнного стану – від уведення особливих заходів (наприклад, часткового обмеження прав і свобод) до активної участі держави в ухваленні швидких рішень (політична мотивація правових дій у такому разі тісно пов'язана із цілями державної безпеки та збереження суверенітету);

– захисту економічних інтересів держави як ключової мотивації для ухвалення необхідних правових рішень;

– врахування того, що правозастосування під час воєнного стану пов'язане з викликами, це змушує правників ухвалювати рішення, які можуть бути важкими з морального погляду і потребують готовності до вирішення моральних дилем;

– геополітичних умов, міжнародних відносин і права, які також впливають на мотивацію правової діяльності під час війни, вимагаючи дотримання міжнародних зобов'язань як мотиваційного складника правової діяльності.

Отже, системний підхід до аналізу мотивації правової діяльності є комплексним відображенням потреб, що є в Україні, де правові, політичні, економічні, соціальні й ціннісні фактори взаємодіють і впливають на мотиви правової діяльності в умовах повномасштабної війни, яку веде РФ проти української держави.

1.2. Контекстуалізація політичних детермінант мотивації правової діяльності у світлі новітніх тенденцій сучасної політико-правової думки

Мотивація правової діяльності формується під впливом низки політичних чинників, вивчення яких допомагає краще усвідомити взаємозв'язок між правом і політикою, а також розкрити складні механізми, що визначають поведінку суб'єктів правової діяльності в різних політичних системах. Мотивація правової діяльності – це не тільки результат впливу законів і правових норм, а й політичних детермінант, що дає змогу розглядати її як багатогранне явище в контексті сучасної правової й політичної теорії. Головне завдання цього підрозділу – довести думку про те, що мотивація правової поведінки є важливою частиною *правової політології* – відносно нової в українському науковому просторі галузі знань, у межах якої досліджується взаємодія між правом і політикою, вивчається вплив політичних інститутів і процесів на функціонування правової системи.

З погляду епістемології, правову політологію можна вважати інтегративною системою знань, де поєднуються дослідницькі підходи політичної і правової наук. Потребу в такій інтеграції відображає зростаюча складність соціально-політичного життя, наслідком якої є відмова від домінування діалектичного методу, як універсального способу осмислення політичної реальності, розвиток ідей та методів синергетики на основі понять невизначеності, ймовірності, нелінійності, хаосу, біфуркації і флуктуації, в яких більш повно проявляється сучасна політична реальність. Окрім того, у дослідженнях дедалі частіше використовуються категорії випадковості, можливості, причинності, розвитку й суперечності [73, с. 292].

Проблематика правової політології є доволі широкою [110]. Вона охоплює, серед інших питань, аспекти вивчення легітимності правової системи, вплив політичних режимів на незалежність судової влади і правозастосовну практику; механізми взаємодії між правовими нормами, владними інститутами й політичними інтересами; шляхи, якими різні

політичні еліти й інститути влади формують правову культуру; роль політичних структур і процесів у функціонуванні правових систем. Однією зі сфер інтересів правової політології є аналіз впливу політичних сил, владних структур та ідеології на формування правових норм і механізмів застосування. У цьому контексті мотивація правової поведінки проявляється у професійній діяльності суб'єктів права – законодавців, суддів, адвокатів, громадян, які діють з огляду на політичні реалії, а також внутрішні спонукання суб'єктів правової діяльності.

Суб'єктами правової діяльності є всі особи й організації, що беруть участь у створенні, застосуванні, тлумаченні й забезпеченні правових норм. Вони виконують різні функції у правовій системі, маючи певні правомочності й обов'язки. До суб'єктів правової діяльності належать і фізичні, і юридичні особи, а також інституції, що впливають на розвиток і реалізацію права. Пропонуємо умовно об'єднати їх у кілька груп. До першої групи зарахуємо державні органи й судову владу, що здійснюють тлумачення і застосування права, розглядають юридичні конфлікти й ухвалюють рішення; виконавчу владу, яка впроваджує законодавчі норми й забезпечує їх виконання; правоохоронні органи, завданням яких є контроль за дотриманням правових норм. У другій групі об'єднаємо представників різних юридичних професій, таких як адвокати, прокурори, нотаріуси та інші. Третю групу, на наш погляд, представляють юридичні особи, які діють у межах правових норм та зобов'язані у своїй діяльності дотримуватися законодавства, особливо в питаннях комерційного права, трудового права й корпоративного управління. Сюди також зарахуємо неприбуткові організації, зокрема громадські організації і благодійні фонди. Четверту групу, на наш погляд, представляють фізичні особи – громадяни як основні суб'єкти права, що підпадають під дію правових норм і мають певні права й обов'язки в суспільстві, а також іноземці й апатриди, котрі перебувають під юрисдикцією держави або міжнародного права. Хоча права останніх можуть бути обмеженими, як порівняти з громадянами, вони також є суб'єктами правової

діяльності. Окремо можна виділити міжнародні організації, як-от Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН), Європейський Союз (далі – ЄС) та судові інституції, зокрема Міжнародний кримінальний суд, які встановлюють міжнародні правові норми, забезпечують їх дотримання й відіграють ключову роль у регулюванні відносин між державами й міжнародними суб'єктами. Окрім того, до суб'єктів правової діяльності належать представники академічної спільноти й експерти, які розробляють теоретичні основи права, аналізують правозастосовну практику й надають експертні висновки задля покращення правової системи. Звісно, завдання і межі цього підрозділу не дозволяють докладно проаналізувати професійну діяльність кожної з перелічених груп. Проте відзначимо, що разом вони роблять значний внесок у функціонування правової системи, впливають на формування правового середовища й забезпечення справедливості в суспільстві. Тому, розглядаючи політичні детермінанти мотивації правової діяльності, передусім проаналізуємо її крізь призму правової політології.

Мотивація правової діяльності відіграє важливу роль у системі політичних відносин, оскільки вона визначає не тільки поведінку суб'єктів права, а й характер та спрямованість ухвалення рішень у сфері державного управління, законодавства й правозастосування. Політичні відносини формуються навколо боротьби за владу, ресурси і вплив, а правова діяльність є тим інструментом, що формалізує та впорядковує ці процеси. Не в останню чергу мотивація правової діяльності залежить від політичних цілей, визначених учасниками процесу й базовими ідеологічними цінностями. На наш погляд, об'єктивними детермінантами мотивації суб'єктів правової діяльності є: 1) політичний режим; 2) панівні в суспільстві правові ідеології; 3) інтереси окремих політичних і соціальних груп. У подальшому аналізі детальніше розглянемо ці та інші детермінанти у формуванні мотивації в різних видах правової діяльності.

Розпочнімо з поняття «політичний режим», яке має методологічне значення для визначення впливу на формування мотивації правової

діяльності, і зазначимо, що в сучасній науковій літературі нема єдино визнаного визначення цієї категорії. У розробці наукової проблематики політичного режиму відзначимо вагомий науковий доробок таких авторів, як Н. Данилюк [39, с. 55–61], О. Євтушенко [45, с. 12–16], М. Єпур [46, с. 17–20], В. Литвин [76], Ф. Рудич [129, с. 3–16] С. Серьогіна [137, с. 3–13], М. Требін [146, с. 132–149], Г. Шипунов [164, с. 329–338]. Але, як справедливо зауважує дослідниця К. Федоришина, навіть при визнанні багатоаспектного змісту політичного режиму все одно залишається невирішеним питання: чи треба розглядати політичний режим лише як політичну систему, засновану на соціальних зв'язках, адже в такому разі це призводить до втрати його інституційного аспекту. Або ж варто фокусуватися на функціонуванні політичних інститутів і правових норм, що може, своєю чергою, ігнорувати соціальні зв'язки, які, хоч і виходять за межі конституційно-правової сфери, формують важливу частину політичної реальності [148, с. 14–17]. «Політичний режим» розглядається переважно у площині кількох основних підходів, якими на дискусійній основі користуються в сучасній політичній і правовій науці. Зокрема, прихильники інституціонального пояснення правового режиму фактично ототожнюють його з формою правління (наприклад, монархією чи республікою) та функціонуванням державних інститутів. З погляду соціологічного підходу політичний режим розглядається крізь призму реальних відносин між суспільством і державою, навіть якщо ці відносини не закріплені правовими нормами. Інституціональний підхід фокусується на конституційних формах правління, визнаючи політичними режимами лише ті, що відповідають конституційним нормам. Натомість соціологічний підхід акцентує увагу на взаємодії соціальних і політичних елементів, фактично зближуючи поняття політичного режиму з політичною системою, що ускладнює виокремлення правової структури режиму. Звернемо увагу, що в окремих дослідженнях використовується поняття «політико-правового режиму» (Н. Батанова), під яким розуміють сукупність методів, засобів і форм здійснення влади в

державі, що визначає функціонування політичної системи, розподіл влади та механізми контролю над суспільством, які застосовує держава [10, с. 5]. Поглиблюючи розгляд питання, Н. Батанова зазначає, політико-правовий режим є більш вузьким поняттям, ніж політична система. Можна погодитися, що політико-правовий режим відображає практичну сторону функціонування влади, а політична система – це загальна теоретична модель, яка описує всі елементи політичного життя суспільства [10, с. 9], що концептуально відповідає нашому визначенню детермінант мотивації правової діяльності.

Дослідниці Т. Міхайліна і Ю. Гоцуляк також розглядають політико-правовий режим у «комплексі методів та способів здійснення державної влади» і звертають увагу на наявність суперечностей, зокрема, у трактуванні понять «політико-правовий режим» і «політична система суспільства». На їхнє переконання, ці поняття не можуть вважатися синонімічними. Адже політична система охоплює комплекс політичних суб'єктів, інститутів, процесів, норм, рухів, відносин, правосвідомості, тоді як політико-правовий режим характеризується комплексом методів і способів здійснення державної влади. Погодьмося, що в понятті політико-правового режиму відображається праксеологічна площина буття, натомість «політична система» являє собою комплексну загальнотеоретичну модель [91, с. 1–5]. Водночас наголосимо, що мотивація правової діяльності в межах дії правових режимів наразі недостатньо висвітлена і потребує додаткової уваги до вивчення дії правової системи загалом, оскільки мотивація є ключовим чинником, що впливає на правову діяльність. Для глибшого дослідження мотивації правової діяльності продовжимо аналіз за допомогою більш вузького поняття «*правовий режим*», хоча він охоплює не лише правові норми, а й соціальні, політичні та культурні умови, в яких діють суб'єкти правової діяльності. Вивчення цього аспекту дасть змогу краще зрозуміти чинники, що мотивують суб'єктів діяти певним чином у межах правової системи.

Правовий режим, як частина правового регулювання, визначає способи застосування правових норм у конкретній державі, відображаючи юридичні механізми контролю, захисту прав і свобод, а також межі дозволеного й забороненого в суспільстві. Хоча правовий режим формується на основі політичного режиму, він безпосередньо стосується реалізації законів і функціонування судової системи. Типи правових режимів залежать від політичного контексту: наприклад, правовий режим воєнного стану чи звичайний правовий режим. Як співвідносяться між собою два важливі поняття: «політичний» і «правовий» режими? Розкриємо, у чому полягає відмінність між ними. Отож політичний режим охоплює всю систему владних відносин та взаємодію між державою й суспільством, тоді як правовий режим відображає лише сферу правового регулювання і способи реалізації законодавства. На практиці це виглядає так: політичний режим визначає, як здійснюється влада (демократичними або репресивними методами), а правовий режим – як реалізуються закони і правові норми (на основі верховенства права чи під контролем влади). Тож правовий режим є залежним від політичного. Наприклад, у демократичному політичному режимі встановлюється правовий режим, що захищає права громадян, а в авторитарному режимі законодавство може бути обмежувальним або репресивним. Соціальна практика свідчить, що правовий режим може впливати на політичний лад країни, визначаючи характер правової діяльності, її мотивацію й механізми реалізації.

Правову діяльність можна зарахувати до методів і способів реалізації державної влади. Вона має чітко виражений праксеологічний характер. Це можна пояснити тим, що правова діяльність охоплює процеси створення, застосування, тлумачення й контролю за виконанням правових норм, через які держава впливає на поведінку суб'єктів права, регулює суспільні відносини й забезпечує порядок. Усі ці аспекти є невіддільною частиною механізму реалізації державної влади, оскільки вони визначають способи організації та функціонування правової системи в суспільстві. Щодо

мотивації правової діяльності, то вона значною мірою залежить від типу правового режиму, що домінує в конкретній країні. У демократичних режимах громадяни мотивовані дотримуватися законів, оскільки правова система гарантує захист їхніх прав і свобод та надає можливість впливати на формування законодавства. В авторитарних і тоталітарних режимах мотивація правової діяльності часто ґрунтується на страху перед репресіями або на прагненні здобути привілеї від держави. У таких системах правова діяльність, як правило, спрямована на забезпечення контролю з боку влади, що вагомо впливає на поведінку громадян і юридичних осіб.

Демократія, авторитаризм і тоталітаризм характеризуються специфічними правовими режимами, які істотно різняться за способами реалізації прав і свобод. Демократичний правовий режим ґрунтується на верховенстві права, незалежності судової влади, повазі до прав людини і громадянських свобод. У такому режимі законодавча діяльність є прозорою і підзвітною суспільству, а громадяни мають можливість брати участь у правотворчості через вибори й інші демократичні механізми. Авторитарний правовий режим використовує право як інструмент контролю держави над громадянами; закони часто слугують інтересам правлячої еліти, а судова система підпорядкована політичним інтересам. Тоталітарний правовий режим повністю підпорядковує право і судову систему ідеологічним вимогам, використовуючи законодавство як засіб тотального контролю і придушення вільнодумства. У такому контексті правова діяльність стає інструментом забезпечення повної влади держави над усіма сферами життя.

Різні правові режими також пропонують різні стимули для працівників юридичних професій. У демократичних державах юристи можуть бути незалежними захисниками прав громадян, тоді як в авторитарних системах їхня роль зводиться до обслуговування інтересів режиму. Будь-який політичний режим вагомо впливає на мотивацію учасників правових відносин, оскільки визначає, як вони можуть діяти в межах закону і які можуть бути наслідки їхньої діяльності з погляду права. *В умовах*

верховенства права мотивація правової діяльності спрямована на досягнення справедливості, захист прав людини й забезпечення правової безпеки. Правники й законодавці дотримуються закону, визнаючи його найвищою цінністю, що стоїть над політичними й економічними інтересами. На противагу цьому в авторитарних правових режимах мотивація часто ґрунтується не на повазі до закону, а на страху перед репресіями чи бажанні здобути підтримку влади. Тут правова діяльність використовується як інструмент політичного контролю й обмеження прав і свобод, змінюючи свою сутність і цілі. Такий контраст мотивації правової діяльності свідчить про вплив політико-правових умов на функціонування правової системи.

Відповідно, у сучасних дослідженнях для більш глибокого розуміння політичних процесів і трансформацій у країнах потрібний «зворотний зв'язок», тобто аналіз мотивації правової поведінки. Зокрема, потребують вивчення відмінності в мотивації правової поведінки залежно від типів правових режимів, що допомагає глибше зрозуміти, як політична влада впливає на правову систему і як правові інститути функціонують у різних політичних умовах. Цей взаємозв'язок показує, що політичні зміни часто супроводжуються змінами правового режиму: реформи законодавства можуть сприяти демократизації, а звуження прав і свобод, навпаки, призводити до авторитаризму. Наприклад, легітимність влади і ступінь підтримки громадян, що проявляється в показниках стабільності або кризи політичної системи, залежить від правового режиму, а також від функціонування судової системи, забезпечення дотримання прав і свобод, специфічних умов для розвитку правової культури й політичної стабільності, визначення мотиваційних чинників правової діяльності.

У контексті вивчення мотивації правової поведінки надзвичайно актуальними є праці сучасних західних науковців, таких як Ерік А. Познер, Девід М. Трубек, Стюарт А. Шейнгольд, Стівен Ваго і Стівен Баркан, у яких розглянуто питання взаємозв'язку права, суспільних норм і соціальних очікувань, а також впливу соціокультурних й економічних чинників на

формування мотивації правової поведінки. Дослідники акцентують увагу на ролі права як інструмента соціальних змін, а також як механізму закріплення вже наявних суспільних порядків. Перейдімо до аналізу їхніх ключових положень, щоб виявити, як саме запропоновані концепції можуть бути застосовані для глибшого розуміння мотивації правової діяльності в сучасних умовах. Американський правознавець Ерік А. Познер, професор права в Університеті Чикаго аналізує взаємодію між правом і соціальними групами, пропонуючи теоретичну модель правової поведінки в контексті соціальних норм. Дослідник стверджує, що правові норми не існують ізольовано, а постійно взаємодіють із соціальними нормами, які впливають на поведінку людей. Соціальні норми визначають прийнятну поведінку в суспільстві і можуть впливати на правову поведінку, навіть якщо ці норми не закріплені в законодавстві. Право може виконувати функцію координатора для соціальних норм, узгоджуючи очікування людей щодо того, як повинна виглядати правомірна поведінка. Наприклад, коли держава вводить нові закони або змінює наявні, вона може впливати на соціальні норми, орієнтуючи поведінку людей у новому напрямку. Люди прагнуть дотримуватись і правових, і соціальних норм, щоб відповідати очікуванням оточення [180, р. 102–118].

Цікавою є думка американського дослідника щодо репутаційних стимулів, за допомогою яких він пояснює, як репутація й соціальний статус мотивують індивідів дотримуватися законів. Якщо соціальні групи очікують від своїх членів дотримання певних норм, невиконання цих норм може призвести до втрати репутації. Тож люди часто дотримуються законів не через страх санкцій з боку держави, а через страх втратити соціальний статус. Як пише Ерік А. Познер, законодавство теж може бути використане для модифікації соціальних норм, особливо коли ці норми стають застарілими або не відповідають суспільним цінностям. У таких випадках правові норми можуть виступати в ролі інструментів зміни суспільної поведінки. «Працює» такий вплив лише тоді, коли закон підтримується

достатньою кількістю людей або коли існує сильна репутаційна чи економічна мотивація його дотримання. Крім того, як зазначає дослідник, люди доволі часто схильні дотримуватись норм, щоб уникнути соціального осуду або ізоляції, а тому, на його думку, соціальний тиск часто є більш ефективним за державні санкції в регулюванні поведінки, оскільки страх втратити соціальні зв'язки може бути сильнішим, ніж страх юридичних наслідків. Отже, право і соціальні норми тісно взаємодіють, формуючи мотивацію для правової поведінки. Право може коригувати або посилювати соціальні норми, але часто для того, щоб забезпечити виконання законів, важливо враховувати не лише санкції, а й соціальні фактори, як-от репутація, статус і громадський тиск [180, р. 165–172].

Оригінальною є наукова концепція сучасного американського теоретика права, почесного декана міжнародних досліджень в Університеті Вісконсин-Медісон Девіда М. Трубека. В одній зі своїх праць він вивчає складні взаємовідносини між правовими нормами, політичними системами і соціальними конфліктами. Зокрема, він наголошує, що правові норми не лише відображають соціальні й політичні реалії, а й слугують інструментами в політичній боротьбі та соціальних змінах. Аналізуючи взаємодію між законом, політикою і суспільством, науковець показує, як соціальні рухи, політичні режими та правові системи впливають на встановлення верховенства права. Девід М. Трубек на основі порівняльного аналізу пише про те, як «верховенство права» (rule of law) функціонує в різних політичних системах. Зокрема, звертає увагу на те, що в умовах демократичних режимів верховенство права може слугувати засобом контролю за владою і захистом прав громадян. Проте в авторитарних режимах правові норми часто використовуються як інструменти для зміцнення державної влади і придушення опозиції. Дослідник упевнений, що політичні режими формують та маніпулюють правовими нормами для досягнення своїх політичних цілей. Власне тому закон часто стає полем боротьби між різними соціальними групами, що прагнуть або змінити чинні правові норми, або зберегти статус-

кво. Однією з важливих тем для Девіда М. Трубека є вплив процесів глобалізації на правові норми й національні правові системи. Він розглядає вплив міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародний кримінальний суд і Світова організація торгівлі, на впровадження й дотримання правових норм у різних країнах. Це стосується і економічної глобалізації, і питань прав людини. Автор також аналізує конфлікти між правом і політикою, зокрема випадки, коли політична влада намагається обмежити або змінити правові норми для власної вигоди. Він показує, як правові системи можуть протистояти політичному тиску або, навпаки, йому піддаватися. Для ілюстрації цієї думки дослідник розкриває такі питання, як незалежність судової влади, корупція в політичних системах і політизація правових інститутів. Продуктивною є думка дослідника про право як потужний інструмент для досягнення соціальних змін, особливо коли його використовують активісти й соціальні групи, наприклад, для просування соціальних реформ, таких як рухи за громадянські права або екологічні ініціативи. Однак він застерігає, що зміни повинні бути системними, тобто торкатися не лише правових норм, а й політичної волі і соціальної підтримки. Право – це не просто набір об'єктивних правил, а поле боротьби між різними інтересами і владними структурами. Тому закон може виконувати двояку роль: бути інструментом репресій і утримання влади, а також засобом боротьби за соціальну справедливість [219, р. 198–200].

Зазначимо, що погляди Девіда М. Трубека мають певні спільні риси з поглядами Еріка А. Познера, оскільки для них обох провідним науковим інтересом є дослідження взаємодії права й соціальних норм. Проте Познер більше зосереджується на «економічних мотиваціях та репутаційних стимулах», які впливають на поведінку індивідів у контексті правових і соціальних норм. Він вивчає, як соціальні норми координуються через правові системи, і розглядає право з погляду індивідуальної поведінки та вибору. Трубек, навпаки, акцентує увагу на політичних і соціальних конфліктах, які формують правові норми. Його цікавить взаємодія між

правом, політичними системами й соціальними рухами в контексті глобальних процесів і впливу політики на право.

Стюарт А. Шейнгольд за життя був політологом і професором Університету Вашингтона в Сіетлі. Він аналізував взаємодію між правовою системою, політичними процесами й соціальними рухами, розглядаючи роль правозахисників у політичних і правових змінах. Наголошував на тому, як права (особливо громадянські і соціальні) використовуються для політичної боротьби й мобілізації суспільства. Для пояснення своїх думок дослідник використовував поняття «міф про права», наголошуючи, що в масовій свідомості права асоціюються з інструментом, який виконує головну роль у досягненні соціальної справедливості та розв'язанні суспільних проблем. Він звертав увагу, що багато громадян вважають, що закони й судові рішення можуть автоматично покращити соціальні умови. Однак, на його думку, таке сприйняття є спрощеним й оманливим, оскільки правові перемоги самі по собі не призводять до значних соціальних змін без політичної волі й мобілізації суспільства [209, р. 164]. Стюарт А. Шейнгольд писав, що реальне досягнення соціальних змін через права залежить від політичного контексту. Юридичні рішення або зміни в законодавстві можуть бути ефективними лише тоді, коли вони підтримуються більш широкими політичними й соціальними рухами. Отже, правові перемоги є лише частиною процесу, а успіх залежить від того, як ці перемоги інтегруються в політичну боротьбу і зміни. Дослідник зазначав, що юристи і правозахисники відіграють важливу роль у політичних змінах, але є тільки каталізаторами соціальних рухів, допомагаючи юридично легітимізувати певні вимоги. Лише співпрацюючи з політичними групами й використовуючи права як інструмент для мобілізації громадськості та впливу на політику, вони можуть досягти успіху. Стюарт А. Шейнгольд звертав увагу, що соціальні рухи (наприклад, за права афроамериканців у США або за гендерну рівність) часто використовували права як інструмент для політичної мобілізації. Однак, наголошував він, самі по собі юридичні права не можуть забезпечити реальних змін без активної

участі громадськості й постійного тиску на політичну систему [209, р. 220]. Одна з провідних думок Шейнгольда така: право використовується як інструмент у політичній боротьбі, а не як кінцевий результат, юридичні перемоги не завжди гарантують автоматичні зміни в суспільстві. Важливо те, як ці перемоги використовують політичні гравці для подальших дій. Без політичної мобілізації та зміни громадської думки правові перемоги можуть залишитись декларативними.

Модель Шейнгольда показує, що права і правові перемоги не є самодостатніми інструментами соціальних змін. Їхній вплив залежить від політичного контексту, ролі правозахисників і здатності соціальних рухів використовувати права як символи для мобілізації громадськості. Цей підхід акцентує на важливості комплексної стратегії, де права є лише однією з частин політичної боротьби.

Ще одним важливим питанням, яке потребує розгляду, є питання взаємодії між правовим режимом і політичною ідеологією, механізм взаємодії яких можна пояснити так. Правові механізми, закони й інститути створюються з урахуванням політичних ідеологічних принципів, а ідеологія, своєю чергою, формує засадничі цінності, які закладаються в основу законодавства. У цьому контексті правовий режим відіграє важливу роль у конструюванні й утвердженні політичної ідеології, а також у забезпеченні її домінування в суспільстві. Значення політичної ідеології як системи цінностей, переконань і поглядів, що визначають напрями розвитку держави й суспільства, на формування політики, структуру влади і відносини між різними соціальними групами, є важливим і «взаємовигідним». Для того щоб політична ідеологія була реалізована на практиці, потрібен відповідний правовий режим, який закріплює ідеологічні принципи на законодавчому рівні.

Правовий режим визначає, як ідеологія впроваджується через закони, нормативні акти й судові рішення. Наприклад, у демократичних країнах, де панує ліберальна політична ідеологія, правовий режим підтримує

демократичні цінності, які відображаються у правовому забезпеченні громадянських свобод, прозорості державних інститутів та участі громадян в ухваленні політичних рішень. Навпаки, в авторитарних і тоталітарних державах правовий режим відображає політичну ідеологію, яка обмежує громадянські права і свободи, акцентуючи на централізації влади й контролі за суспільством. Такий режим встановлює закони, які регулюють діяльність медіа, обмежують можливості для опозиції і громадянської активності, тим самим підтримуючи політичну ідеологію, що виправдовує автократичні методи управління. Правовий режим забезпечує легітимність політичної ідеології шляхом її закріплення на рівні закону. Законодавча система і правозастосування стають засобами формування громадської думки й суспільного сприйняття політичної ідеології як єдино правильної. Це особливо характерно для авторитарних і тоталітарних режимів, де правова система слугує інструментом для посилення політичної ідеології й забезпечення її безумовного домінування.

У демократичних країнах правовий режим підтримує легітимність політичної ідеології на основі принципу верховенства права, який передбачає рівність перед законом і забезпечення основних прав людини. Ліберальна політична ідеологія акцентує увагу на індивідуальних правах, вільному ринку й політичному плюралізмі, закріплюється через конституційні механізми, які забезпечують захист прав і свобод кожного громадянина.

Правовий режим може бути не лише інструментом підтримки наявної політичної ідеології, а й важливим фактором її трансформації. Зміна правового режиму може призвести до політичних реформ і зміни домінантної ідеології. Це спостерігається у випадках трансформаційних політичних змін, що супроводжуються реформами у правовій системі. Наприклад, у періоди демократичних трансформацій у посттоталітарних країнах відбувалася зміна правового режиму, що сприяло відходу від авторитарної ідеології і пришвидшувало впровадження демократичних цінностей. Такі зміни містили реформи судової системи, прийняття нових конституцій і законів, що

забезпечують верховенство права, вільні вибори й розширення прав і свобод громадян. Зміна правового режиму виконала позитивну роль, адже відкрила шлях переходу до демократії й утвердження верховенства права. У випадку демократичних революцій або мирних переходів від авторитаризму до демократії правова система часто ставала першою сферою, яка зазнавала змін. Це свідчить про динамічність правового режиму, який також здатен сприяти змінам у політичній ідеології.

В авторитарних і тоталітарних державах правовий режим часто використовують для репресій проти політичних опонентів та обмеження плюралізму думок. У таких умовах законодавство спрямоване на захист правлячого режиму і придушення будь-якої критики. Політична ідеологія в цих випадках виправдовує використання правової системи як інструмента для підтримки політичного порядку. Режими, де переважає політична ідеологія націоналізму, популізму або інших крайніх форм політичного мислення, можуть використовувати правову систему для заборони опозиційних партій, закриття незалежних медіа й переслідування активістів. У таких умовах політична ідеологія визначає, що вважається законним і прийнятним у правовій системі, навіть якщо це суперечить загальноприйнятим принципам прав людини або міжнародного права.

У демократичних країнах правовий режим, який ґрунтується на принципах верховенства права, підтримує політичний плюралізм та відкритість до сприйняття різних точок зору. Це дозволяє політичним силам змагатися за підтримку населення, пропонуючи альтернативні програми розвитку. У такому контексті правовий режим забезпечує чесні вибори, рівні права для всіх учасників політичного процесу, захист права на мирні збори, свободу слова й діяльність політичних партій. Відтак політичні ідеології можуть еволюціонувати, адаптуватися до нових соціальних і економічних умов, а також відображати інтереси різних груп суспільства.

Отже, правовий режим відіграє вирішальну роль у підтримці й реалізації політичної ідеології, закріплюючи її на рівні законодавства та

забезпечуючи її втілення через правові механізми. У демократичних режимах він сприяє розвитку політичного плюралізму й забезпеченню прав і свобод, тимчасом в авторитарних режимах правовий режим використовується для обмеження опозиції й контролю над суспільством. Однак зміни в правовій системі можуть впливати на трансформацію політичної ідеології, роблячи правовий режим не тільки інструментом стабілізації, а й важливим чинником політичних реформ [46, с. 17–20]. Водночас, на що звертає увагу дослідниця О. Фатхутдінова, потрібна демократизація правової системи, яка покликана знаходити баланс між захистом прав громадян і врахуванням потреб держави, що іноді створює складні ситуації для країни. Наприклад, під час воєнного стану Україна стикається з викликами, нав'язаними країні та її громадянам збройною агресією РФ, порушенням нею міжнародних норм права. Правова система має не лише швидко реагувати на ці виклики, а й відповідати стандартам справедливості, що вимагає постійної адаптації до демократичних принципів. Підвищення рівня демократизації в таких умовах є важливим для України, адже йдеться не тільки про захист прав громадян, а й спосіб зміцнити довіру населення до держави, ефективно вирішувати конфлікти та стабілізувати ситуацію. З огляду на прагнення України інтегруватися до Європейського Союзу, демократизація правової системи є одним із ключових напрямів реформ [147, с. 55–57].

Сучасний правовий режим в Україні пов'язаний із введенням воєнного стану, як особливого правового режиму у випадку збройної агресії або загрози незалежності й територіальної цілісності країни, для забезпечення національної безпеки та стабільності [113]. Воєнний стан передбачає можливе тимчасове обмеження прав і свобод громадян на користь державних і національних пріоритетів. У воєнний час політична ідеологія переважно концентрується на питаннях національної безпеки, оборони й захисту держави. Ідеологічний дискурс зміщується в бік захисту національних інтересів і територіальної цілісності, що стає основною темою політичних кампаній і пропаганди.

Правовий режим в умовах воєнного стану в Україні є складною й багаторівневою системою правових заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки, оборони й підтримання конституційного ладу. Основна мета цього режиму полягає у створенні умов для оборони держави від зовнішньої агресії. Тому в умовах воєнного стану певні конституційні права і свободи громадян можуть бути обмежені. Зокрема, може здійснюватися контроль за переміщенням людей і транспортних засобів, вводиться комендантські години, а також запроваджуватися заборони або обмеження на масові заходи, щоб запобігти нестабільності й саботажу. В умовах воєнного стану в регіонах створюються військові адміністрації, а державні органи влади й інституції отримують розширені повноваження для оперативного реагування на виклики безпеки, які постали перед Україною. Посилюється відповідальність за порушення військових наказів, впроваджуються нові види кримінальної відповідальності за співпрацю з ворогом або підрив державної безпеки.

Важливим напрямом діяльності влади в умовах воєнного стану є впровадження заходів для захисту населення, таких як евакуація з небезпечних зон, організація гуманітарної допомоги, а також створення безпечних умов для проживання внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, на законодавчому рівні відбувається правове регулювання гуманітарних місій, визначаються умови для надання гуманітарної допомоги й діяльності міжнародних організацій на території України. Окрема увага приділена питанням мобілізації населення, зокрема оновлення законодавства про мобілізацію, яке адаптувало правову базу до реалій сучасної війни. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізаційної підготовки та мобілізації» має на меті адаптувати державні механізми мобілізації до умов тривалої війни, забезпечити чітке функціонування оборонних заходів, підвищити ефективність мобілізаційного процесу, посилити відповідальність за його порушення та створити умови для максимальної мобілізації ресурсів держави

[114]. Цей закон дозволив збільшити кількість резервів і залучити фахівців з важливих для оборони професій, що є критично необхідним в умовах воєнного часу. Отже, правовий режим в умовах воєнного стану є складною системою законодавчих, адміністративних і соціальних заходів, спрямованих на максимальну концентрацію ресурсів й оперативне вирішення завдань, пов'язаних із захистом держави від зовнішньої агресії. Він має значний вплив на політичну ідеологію, зміцнюючи патріотизм і національну солідарність, але водночас може обмежувати політичний плюралізм і критику влади. Ідеологія в умовах війни зосереджується на захисті держави та може бути використана для виправдання тимчасових обмежень демократичних прав і свобод.

Загалом політичні детермінанти по-різному впливають на мотивацію правової діяльності. З одного боку, коли йдеться про авторитарні режими, політичні чинники можуть негативно позначатися на мотивації правової діяльності, орієнтуючи її на захист інтересів режиму, що призводить до репресій та обмеження прав громадян. Навпаки, у демократичних режимах мотивація правників ґрунтується на незалежності, захисті прав і свобод громадян, забезпеченні правосуддя й верховенства права. Одним із важливих внутрішніх чинників мотивації для фахівців, які працюють у правовій сфері, є відданість професії, вимоги справедливості і бажання протидіяти порушенням прав людини на засадах верховенства права. Наприклад, в умовах повномасштабної війни, розпочатої РФ проти України, на основі особистої ініціативи, участі у громадських об'єднаннях, волонтерській діяльності представники різних видів юридичної професії проявляють готовність виконувати свій обов'язок, захищають найуразливіші верстви населення, діючи на альтруїстичних засадах. До внутрішніх чинників мотивації додається зовнішній, міжнародний чинник, а саме – підтримка українських правників з боку міжнародних інституцій, співпраця з міжнародними трибуналами і правозахисними організаціями в розслідуванні воєнних злочинів, скоєних агресором проти цивільного населення та

військовополонених на тимчасово окупованих територіях. Ця міжнародна правова взаємодія підсилює важливість правової діяльності в умовах війни та сприяє посиленню захисту прав людини.

Проте в різних країнах, залежно від типу правового режиму, правова діяльність може мати різний характер і вплив. Одним із її важливих видів є «правотворчість», що в демократичних державах спрямована на реалізацію суспільних інтересів і дотримання верховенства права. В авторитарних режимах правотворчість перетворюється на інструмент утримання й легітимації влади правлячої еліти. У таких системах законодавчий процес характеризується централізацією влади, де законодавча гілка фактично підпорядкована виконавчій, що дає змогу контролювати і спрямовувати правотворчість відповідно до політичних цілей правлячої верхівки. За словами Х. Лінца, авторитарні режими прагнуть до «обмеженого плюралізму», що відображається у зниженні незалежності законодавчих органів і зміцненні контролю з боку правлячої еліти [194]. У таких системах влада концентрується в руках вузького кола осіб або одного лідера, і це, як зазначає Дж. Шарп, призводить до створення законів, спрямованих не на забезпечення загальних інтересів, а на зміцнення режиму, зокрема його стабільності й легітимності. Наприклад, закони часто ухвалюють на основі політичної доцільності, ігноруючи принципи справедливості чи верховенства права [162].

Правотворчість в авторитарних режимах має тенденцію до непрозорості, що підтверджується відсутністю демократичних процедур й участі громадянського суспільства. У таких умовах законодавчий процес характеризується обмеженим доступом громадськості до інформації про ухвалення рішень, що унеможливлює повноцінний демократичний контроль за правотворчістю [178, р. 13–18]. Окрім того, закони часто використовуються як інструмент для придушення політичної опозиції, обмеження свободи слова та встановлення контролю за різними сферами життя, як це доводить А. Сарторі у своїх дослідженнях про політичний

контроль й обмеження прав людини в авторитарних режимах. На відміну від демократії, законодавство може використовуватись для введення цензури в медіа, посилення нагляду за громадянами, а також для легалізації репресивних дій щодо опонентів режиму. Тож правотворчість трансформується в механізм легітимації влади, де закони не захищають інтересів громадян, а виконують роль інструмента утримання авторитарного режиму. Це зумовлює обмеження прав і свобод громадян, що є характерним для таких політичних систем [132, с. 720–724].

Друга хвиля досліджень стосовно авторитаризму, зокрема щодо впливу таких режимів на законодавчі процеси, підтверджує раніше висловлені тези й додає нові аспекти. У сучасних авторитарних режимах законодавчі органи часто перетворюються на декоративні інституції, призначені для легітимації рішень виконавчої влади. Наприклад, дослідження показують, що авторитарні режими, зосереджуючи владу в руках однієї особи або невеликої групи, обмежують справжню законодавчу діяльність і перетворюють парламенти на інструменти контролю, а не ухвалення рішень. Це забезпечує стабільність режиму, не надаючи законодавчій владі реальної можливості формувати політику [210, р. 676–695].

Окрім того, законодавчі органи в авторитарних країнах можуть бути використані для кооптації опозиції, надаючи їй представникам обмежений вплив у парламенті, але фактично виключаючи їх з реального процесу ухвалення рішень. Це дозволяє режиму знижувати рівень суспільних протестів і підтримувати видимість багатопартійності й політичного плюралізму, хоча реальний вплив опозиції є мінімальним. Отже, сучасні дослідження наголошують, що законодавчі органи в авторитарних режимах часто використовуються для збереження і зміцнення влади, водночас створюючи ілюзію демократичних процедур і сприяючи стабільності режиму завдяки контролю за суспільством. Серед іншого, на це вказують такі ознаки, як відсутність сильного громадянського суспільства, надмірна концентрація влади в руках керівника країни, відсутність права на опозицію та

незалежність суду, підвищення ролі спецслужб для захисту режиму, зрощення верхівки державної влади і великого бізнесу, слабкість авторитетних політичних еліт, здатних продукувати належні зразки поведінки [103, с. 52–56].

Правозастосовна діяльність в авторитарних режимах часто підпорядковується політичним інтересам режиму, а не забезпеченню справедливості й верховенства права, як у демократичних суспільствах. Вона стає інструментом репресій і контролю над суспільством.

Однією з ключових характеристик авторитарних режимів є залежність судової влади від виконавчої гілки. Судова система побудована так, щоби вона слугувала захисту правлячої еліти, а не забезпеченню справедливого правосуддя. Суди використовуються для переслідування опонентів та придушення інакомислення, що створює атмосферу страху і невпевненості в суспільстві [184, р. 115–123]. Зауважимо, що Б. Геддес зробила значний внесок у розуміння політичної динаміки авторитарних систем, показавши, що різні режими мають різну стабільність і різні шляхи до розпаду. Її роботи є основоположними для вивчення процесів демократизації й політичної трансформації у світі. Отже, правозастосовна діяльність в авторитарних режимах часто підпорядковується політичним інтересам влади, а не забезпеченню справедливості й верховенства права. Вона стає інструментом репресій і контролю над суспільством, використовуючи правові механізми для придушення інакодумства та будь-яких проявів опору режиму. За таких умов правоохоронні органи виконують репресивну функцію, діючи часто поза межами правового поля. Поліція, служби безпеки та інші правоохоронні структури використовуються для залякування, застосування насильства й незаконних арештів громадян. Законодавча база в авторитарних країнах нерідко легітимізує такі дії, забезпечуючи безкарність для представників державної влади і правоохоронців. Це призводить до того, що правоохоронна діяльність в авторитарних режимах стає інструментом політичного контролю, а не захисту правопорядку. Вона характеризується політичною

орієнтованістю, вибірковістю й репресивним характером, що дозволяє утримувати владу шляхом обмеження прав і свобод громадян.

У демократичному політичному режимі ідеологія також впливає на діяльність поліції, але тепер вона, за визначенням Р. Шевчука і А. Синовєрського, є поліідеологічною. Основна мета такої ідеології – сприяти свободі кожної особистості в національній спільноті, зберігаючи при цьому полікультурні цінності. Дезінформація, маніпуляції чи пропаганда втрачають актуальність, оскільки народ, як джерело влади, прагне, щоб поліцейські дотримувалися загальних правових норм, а не особистих наказів керівників. Демократична ідеологія ґрунтується на визнанні цінності кожного члена суспільства, захист якого є обов’язком професійної діяльності не лише поліцейського, а кожного, хто працює у сфері права. Наголосимо, що за демократичного режиму ключовими вимогами до всіх них є здатність фахово виконувати обов’язки і служити закону, що означає використання законних форм, методів і засобів для створення умов, які сприяють безперешкодному і вільному розвитку суспільства [163, с. 158].

Отже, демократична ідеологія ґрунтується на цінностях, що сприяють розвитку суспільства і підтримують прозорість правової діяльності, забезпечуючи довіру громадян до державних інституцій і створюючи умови для ефективного функціонування правових відносин.

1.3. Соціокультурні детермінанти мотивації правової діяльності в умовах глобалізаційних процесів

У сучасному світі глобалізація є ключовим чинником, що істотно впливає на правові системи різних країн, знаходить вияв у трансформації інститутів, норм і практик, які регулюють правову діяльність. У відповідь на глобальні виклики реформуються правові норми, відбуваються інституціональні зміни правових систем, посилюється їхня взаємодія. Глобалізація також активізує обмін правовими ідеями, нормами і практиками, що може призводити до конвергенції правових систем або ж, навпаки, до їх дивергенції. Під впливом глобалізації відбувається інтеграція національних правових систем у світовий правовий простір, що сприяє зміцненню співпраці між державами, міжнародній торгівлі й підвищенню загальної правової передбачуваності. Український дослідник В. Власенко пише про вплив глобалізації на всі без винятку правові системи, із подальшим розв'язанням спільних проблем, що заторкують життєві інтереси народів, наприклад, питання війни і миру, безпеки й пандемії, екологічні питання, які потребують колективних зусиль [26, с. 12]. З іншого боку, на думку М. Хаустової, глобалізаційні впливи у сфері права мають небезпечні наслідки, адже наддержавні глобальні стандарти неухильно заповнюють собою формально-юридичний та інший зміст національного права, створюючи прецедент універсалізації й уніфікації права в контексті інтеграційних процесів, що відбуваються у сферах економіки, фінансів, засобів зв'язку, засобів масової інформації тощо [156, с. 15–16]. Дослідник Д. Сторожук також виділяє фактор небезпечного впливу глобалізації і вказує, що вона може викликати регресивні зміни через надмірне зближення національних правових систем [143, с. 234]. Визнаючи право на існування наведених точок зору, водночас зазначимо, що взаємодії правових систем є закономірним глобальним явищем для права ХХІ століття, а гармонізація законодавства, уніфікація норм і впровадження міжнародного права в

національні правові системи – одним зі способів розбудови гармонійних відносин між країнами, які прагнуть розвитку й подальшого зближення.

Для України міжнародний досвід взаємодії є вкрай важливим, а процес адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів потрібним, бодай з погляду впливу на розвиток внутрішньої правової культури, нині більш чутливої до універсальних цінностей, таких як права людини, правосуддя і справедливість. Водночас актуальним є питання щодо вміння держави знаходити баланс між національними інтересами і глобалізаційними впливами. Тому, як справедливо зазначають авторитетні науковці, з одного боку, варто намагатися зберегти свою правову автономію, а з іншого – дотримуватися міжнародних стандартів як шляху до економічної і політичної стабільності, а також прагнути підвищення рівня довіри з боку міжнародних спільнот [64, с. 5–10].

У цьому підрозділі досліджуємо аспекти глобалізації, які визначають трансформацію правової культури, цінностей і мотивують правову діяльність; а також чинники, що стимулюють розвиток правової культури, а також суперечності процесу збереження правової автономії й національних інтересів у контексті дотримання міжнародних зобов'язань і глобальних стандартів.

Одним із напрямів розвитку глобалізаційних процесів є вплив на правову культуру, цінності й механізми формування правосвідомості, що безпосередньо пов'язано з мотивацією правової діяльності. Своєю чергою соціокультурне підґрунтя, яке є основою правової мотивації, також позначається на формуванні цінностей та установок правосвідомості. Наприклад, універсальні правові цінності, як-от права людини, справедливість, верховенство права і правосуддя, проникаючи в національні правові системи, виявляються у правовій культурі, стверджуючи в ній повагу до закону, дотримання правових норм, витісняючи з масової свідомості негативні стереотипи і звичаї. Правова діяльність, мотивована ними, дедалі більше орієнтується на міжнародні стандарти, а її учасники розвивають

світогляд, чутливий до глобальних ідей правової справедливості і свободи. Такий процес є значущим для країн, які прагнуть зміцнити свою інтеграцію у світову правову спільноту, як, наприклад, Україна.

Окрім цінностей, глобалізація сприяє обміну правовими ідеями і практиками. Завдяки міжнародним організаціям, таким як ООН чи ЄС, а також доступу до інформації через медіа й інтернет, національні правові системи запозичують методи й інструменти правового регулювання, що використовуються в інших країнах. Такі зміни, з одного боку, йдуть на користь підвищенню рівня правової передбачуваності, однак, з іншого – можуть створювати розрив між традиційними правовими уявленнями й новими нормами, що ускладнює формування єдиної правосвідомості. Вони також позначаються на правовій мотивації, оскільки надають правовій діяльності нову мету – відповідність міжнародним вимогам і забезпечують інтеграцію до глобального правового порядку. До того ж створюються особливі соціокультурні передумови, у яких мотивація правової діяльності стає багатовекторною, оскільки потрібно не тільки дотримуватися внутрішніх правових норм, а й враховувати наднаціональні правила, зберігаючи при цьому національну ідентичність.

Завдяки глобальним трендам правова діяльність дедалі більше спрямована на захист особистих прав і свобод, прозорість в ухваленні рішень, запобігання корупції тощо. Такий зсув у правовій свідомості посилює прагнення до інституціональних змін і стимулює участь громадян у правовій діяльності на різних рівнях. У результаті формується новий рівень правосвідомості, орієнтований на поєднання глобальних і національних цінностей, що мотивує правові суб'єкти діяти відповідно до стандартів відкритості і справедливості, які є прийнятними і на місцевому, і на міжнародному рівні.

Отже, глобалізація не лише змінює контекст правової діяльності, а й створює нові політичні й соціокультурні умови, що визначають мотивацію до правової поведінки, сприяють утвердженню універсальних правових

принципів у гармонії з національними інтересами й культурними особливостями. Наприклад, корупція, як міжнародний феномен, вимагає комплексного підходу для подолання, оскільки її наявність у будь-якій країні негативно впливає на політичну стабільність, економічний розвиток і соціальну справедливість. Інтеграція держав у світову правову й економічну систему стимулює необхідність реформування національних правових інститутів, щоб відповідати міжнародним стандартам прозорості й підзвітності. У зв'язку із цим, робота незалежних антикорупційних органів є своєрідним показником процесу реформування правової системи, адже саме вони надають можливість ефективно контролювати, попереджати і розслідувати випадки корупції.

В Україні діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції регулюється, зокрема, Законами України «Про запобігання корупції» [116], «Про державну службу» [115], «Про Національне антикорупційне бюро України» [118], Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, постановами й нормативними актами Кабінету Міністрів України. Важливо, що антикорупційні органи діють незалежно від політичного впливу та забезпечують правове переслідування корумпованих посадовців, що підвищує довіру громадян до державних інститутів і сприяє міжнародному визнанню країни як партнера, який дотримується принципів верховенства права. Вагомим є те, що впровадження сучасних антикорупційних практик і співпраця з міжнародними організаціями сприяє обміну досвідом, а також інтеграції різних моделей боротьби з корупцією, що зарекомендували себе на глобальному рівні.

Вплив глобальних процесів на правові системи відображає складну й динамічну взаємодію між локальними і глобальними правовими нормами. Адже адаптація до міжнародних стандартів, реформа правових інститутів в умовах глобалізації є важливими етапами розвитку правових систем. Значною мірою успішність цих процесів залежить від готовності держав до

змін і здатності інтегрувати глобальні цінності у свої національні правові традиції.

У цьому контексті розглядаємо мотивацію правової діяльності як залежну від історичної й культурної традиції, релігії, мови, звичаїв, панівних у суспільстві моральних і правових норм, цінностей, а також соціальних інститутів, таких як сім'я, освіта, релігійні організації і медіа. Усі разом вони формують свідомість людини, мотивують діяти відповідно до прийнятих у суспільстві норм і правил, відображаючись у понятті правової культури суспільства як загальних уявлень про справедливість, рівність і законність; окреслюють моральні й етичні межі правової діяльності, формують специфічні мотиви для професійних правників, таких як адвокати, судді і юристи, чії дії мають відповідати суспільним очікуванням.

Проте країни, що переживають трансформації, стикаються з низкою викликів. По-перше, не всі вони мають однаковий рівень готовності до таких змін, наслідком чого може бути нерівність у правовому регулюванні. По-друге, процеси реформування можуть супроводжуватися опором з боку традиційних інститутів, не готових відмовитися від усталених практик. Ці та низка інших причин можуть подекуди спричиняти кризові явища у правових системах і знижувати довіру громадськості до них. В одній зі своїх праць дослідниця А. Лясота розглядає феномен *асинхронності політичної системи*, який вона пояснює наявним дисбалансом між різними підсистемами суспільства. У контексті відносин права й суспільства асинхронність може бути особливо помітною, оскільки вона впливає на правові норми, їх сприйняття суспільством і здатність права виконувати інтеграційну функцію. Зокрема, дослідниця звертає увагу, що відставання у правовій системі або невідповідність правових норм соціальним цінностям перешкоджає ефективній соціалізації громадян і знижує легітимність державних інститутів [81, с. 34–36].

У руслі вивчення мотивації правової діяльності асинхронність між правовою системою й соціальними цінностями має вагоме значення. Коли

правові норми не відповідають суспільним очікуванням і культурним орієнтирам, зростає ймовірність несприйняття цих норм як легітимних і справедливих, що негативно позначається на правовій поведінці громадян. У випадку, коли правова система не встигає адаптуватися до соціальних змін, виникає своєрідний «розрив» між формальним дотриманням правових вимог і зразками етичної чи соціально значущої поведінки відповідно до внутрішніх переконань щодо справедливості (або несправедливості) правових норм. Така невідповідність є чинником, що не лише ускладнює виконання завдань роботи правової сфери, зокрема, з підтримки правопорядку, а й підриває її якість і здатність впливати на стабільність та інтеграцію суспільства. Водночас вона демонструє потребу правової системи бути більш гнучкою й реагувати на зміни, що відбуваються в соціокультурному середовищі. У разі, якщо правові норми не відображають соціальних реалій, можливим є зниження легітимності правових інститутів і правопорядку в цілому. А тому для забезпечення ефективності правової діяльності важливо не тільки створювати нові закони, а й регулярно переглядати їх у контексті суспільних змін, враховуючи інтереси громадян і суспільства.

Окремо відзначимо актуальність заходів, спрямованих на підвищення правової обізнаності громадян, а також заохочення активної участі суспільства в процесах ухвалення рішень. Зменшення розриву між правовою системою й соціальними реаліями *більш активно* мотивує громадян дотримуватися правових норм і розвивати інтеграційні процеси.

В умовах глобалізації право, як соціокультурний феномен, набуває особливого значення, оскільки воно не лише регулює відносини між індивідами й державою, а й відображає культурні, соціальні та економічні зміни в суспільстві, спричинені поширенням правових норм і стандартів, які водночас можуть мати і позитивний, і негативний вплив на правові системи окремих країн. Заразом право виконує роль важливого інструмента соціальної інтеграції, а правові системи, що відповідають вимогам

суспільства, можуть сприяти зниженню конфліктності суспільств, підвищенню довіри до правових інститутів та зміцненню правопорядку, розвитку соціальної відповідальності тощо.

Право має враховувати ці та інші зміни, забезпечуючи не тільки формальні, а й субстантивні гарантії прав і свобод громадян, динамічно реагуючи на виклики глобалізації, активно формуючи нові соціальні норми й цінності відповідно до потреб та інтересів розвитку стабільного й гармонійного суспільства. Важливим аспектом розвитку права є навчання. Окремі автори (Д. Спесівцев, В. Духневич) справедливо наголошують на своєчасному запровадженні в підготовку фахівців юридичної спеціальності навчальних дисциплін, які б підкреслювали інноваційну спрямованість права на зв'язок з новітніми технологіями, але, погодьмося, на сучасному етапі цей процес проходить період свого становлення [140, с. 198].

Однією з тенденцій вітчизняних наукових досліджень є вивчення права не лише як чинної системи норм, а й як соціального інструмента, що формує, підтримує та змінює суспільні відносини, об'єднуючи інтереси особистості й суспільства. Як соціальний феномен, право є основою для організації суспільного життя й забезпечення соціальної гармонії. Воно виконує ключову роль у формуванні правової культури, визначаючи межі дозволеного й забороненого, встановлюючи обов'язки і права громадян. У соціальному контексті завдяки праву впорядковуються суспільні відносини, забезпечується баланс між інтересами особистості, соціальних груп і державою. Право створює простір, у якому можливе функціонування справедливих, законних і стабільних відносин, надаючи суспільству правила, що регулюють його основні аспекти – від побутових ситуацій до питань державного управління, що також сприяє зниженню конфліктності в суспільстві, адже правові норми визначають зрозумілі для всіх механізми вирішення спірних ситуацій.

Окрім того, право є механізмом соціалізації, що допомагає людям адаптуватися до суспільних норм і цінностей. У процесі соціалізації індивіди

засвоюють основні правові принципи, розвиваючи правосвідомість і розуміння відповідальності за свої дії. Це забезпечує зростання правової культури та розвиток громадянського суспільства. Право також впливає на розвиток економічних, політичних і культурних сфер життя, створюючи передумови для ефективного функціонування ринку, захисту прав інвесторів, регулювання політичної діяльності й підтримки культурного розмаїття.

Як соціальний феномен, право відображає ідеали й моральні цінності суспільства, стає дзеркалом його етичних переконань і політичних прагнень. Тож право не лише регулює поведінку людей, а й формує суспільство, сприяючи його розвитку і прогресу, стимулює наукові дослідження в цій галузі.

У сучасному науковому просторі з'являється чимало соціально-правових досліджень, які демонструють високі стандарти й відповідають вимогам академічної науки. Заразом є певні сумніви щодо введення у проблематику правової науки певних інновацій, зокрема нових понять і термінів, запозичених іззовні. Наприклад, в окремих дослідженнях для пояснення належного дотримання принципів права, чіткого виконання й застосування норм права як основного механізму регулювання суспільних відносин вживається термін «нірвана правового життя», який, на думку автора, віддзеркалює все позитивне, що досягається через належне впровадження норм права у життя людини, суспільства й держави. Це оцінка, як пише дослідник, «рівня поваги до права та його дотримання, високий рівень правосвідомості та правової культури в державі» [69, с. 140–142]. На наш погляд, вживання цього терміну в науковому контексті навряд чи є доцільним. «Нірвана правового життя» є не стільки науковим терміном, скільки вдалою метафорою, що підкреслює прагнення і надії до створення умов ідеального суспільства, у яких право та справедливість максимально гармонійно функціонують у межах діалектики сущого й належного. Ми вважаємо, що соціальний контекст права вдало аналізує дослідниця Л. Рябовол, показуючи його роль не лише як нормативної системи, а й як

соціального інституту, що забезпечує підтримання стабільності в суспільстві: право впорядковує соціальні відносини і є одним з інструментів їх регулювання; слугує інструментом стабілізації суспільства. Що важливо, дослідниця наголошує на тісному зв'язку між правом і моральними цінностями суспільства, які не можуть існувати окремо одне від одного, адже соціальна цінність права багато в чому залежить від того, наскільки воно відповідає моральним уявленням суспільства [130, с. 32–34].

Поділяючи цю думку, доповнимо їх міркуваннями щодо мотивації правової діяльності, яка безпосередньо корелюється зі сприйняттям права як соціального феномена та має визначений статус у конкретному суспільстві. У суспільствах, де право інтегроване в культурні, політичні й економічні процеси, а соціальний статус права є високим, він виконує роль регулятора поведінки й механізму вирішення конфліктів. Окрім того, не варто забувати про «глибоку прив'язаність українського права до національного духу народу чи нації» (П. Захарченко).

До загальних соціокультурних детермінант зарахуємо ті, що впливають на мотивацію правової поведінки, а саме: історичні особливості розвитку правової системи; національні традиції і менталітет; правова культура суспільства; моральні цінності.

Наголосимо, що, будучи соціальним феноменом, право обов'язково має національний складник. Завдяки зусиллям І. Безклубого, О. Вовка, О. Гомотюк [32, с. 12–24], І. Гриценка, П. Захарченка, М. Мірошніченка, О. Шевченка було започатковано вивчення українського права, запропоновано дефініцію й періодизацію його розвитку [56]. Сьогодні в науковому середовищі нема одностайної думки щодо коректності вживання і змісту поняття «українське право». Водночас найбільш прийнятним вважають запропоноване М. Мірошніченком визначення його як «форми, що відповідає інтересам українського народу і слугує способом існування та вираження соціально-економічних і політичних зв'язків та взаємодій» і регулюється «моральними нормами, звичаями, традиціями та юридичними

правилами існуючої соціокультурної реальності, духовним аспектом якої є українська етнічна ідентичність» [54, с. 139]. Стосовно історії українського права погоджуємось із П. Захарченком, який бачить у ньому процес правотворення і правозастосування, що охоплює не лише власне українські правові норми, а й вплив правових традицій і законотворчого досвіду інших народів і держав, до складу яких входили українські етнічні території. Він наголошує, що цей процес був двостороннім: українські звичаєві норми також інколи впливали на правові системи цих держав, хоча деякі з них зберігали українські традиції, а інші обмежували їх застосування. Обґрунтованою є думка дослідника щодо поєднання в українському праві власного досвіду з елементами інших правових культур при збереженні еволюційної неперервності, структурно-функціональної упорядкованості, а також основних принципів й ідей, що складають українську правову традицію [54, с. 138].

Отже, *детермінанти* мотивації правової діяльності є комплексним і багатограним феноменом, що охоплює правову культуру, національні традиції, соціальні, економічні й політичні чинники, а також історичний розвиток правових систем. Розуміння цих детермінант допомагає глибше усвідомити, як і чому правники виконують свою роботу, які стимули й мотиви впливають на їхню діяльність і як можна підвищити ефективність дій етичних норм у правовій сфері.

Вагоме значення для дослідження мотивації правової діяльності мають погляди американського дослідника Рональда Дворкіна, однієї з ключових фігур у сучасній філософії права. Його концепція права як інтерпретації й акцент на моральних принципах у праві відкрили нові можливості для розуміння мотивів і причин правової діяльності, а застосування в цьому філософсько-правовому дискурсі дозволяє розширити спектр розуміння мотивації правової діяльності, зокрема внести до нього етичні й моральні компоненти.

Згідно з логікою Р. Дворкіна, мотивація правової діяльності повинна ґрунтуватися на внутрішньому моральному переконанні, що кожна правова дія, кожне рішення має відповідати принципам, які забезпечують найкраще тлумачення закону в контексті справедливості. Це означає, що діяльність юристів не повинна обмежуватися механічним застосуванням правових норм, а має бути спрямована на пошук найкращого рішення в кожному окремому випадку. У ширшому контексті дослідник наголошує на необхідності визнання моральних аспектів у правовій системі, адже його принцип «права як найкращого тлумачення» надає етичній мотивації таку роль: юрист повинен не просто дотримуватися норм, а й діяти на основі морального переконання. Такий підхід має значний вплив на розуміння мотивації правової діяльності, адже ґрунтується на моральному виборі й усвідомленні правниками одночасної відповідальності перед суспільством і конкретними людьми, зокрема перед тими, чиї права можуть бути порушені, а також дає змогу виходити за межі вузьких формалістичних трактувань права, акцентуючи на важливості морального вибору й особистої відповідальності.

Звичайно, що погляди Р. Дворкіна зазнавали критики через нормативну спрямованість і високі етичні вимоги, адже в реальному житті юристи не завжди можуть діяти згідно з такими високими моральними стандартами через тиск з боку політичної системи, бюрократичних структур або інших чинників. Але в контексті дослідження мотивації правової діяльності динамічна інтерпретація права, яку запропонував Дворкін, є важливою. Завдяки їй можна розширити межі розуміння мотивації правової діяльності, перетворюючи її на більш відповідальну, морально орієнтовану і спрямовану на досягнення справедливості. Ідеї Дворкіна формують майбутню основу для нового підходу в розвитку правової науки, де право і мораль поєднуються у вирішенні найскладніших питань правозастосування, створюючи міцні методологічні рамки для дослідження мотивації у правовій діяльності [179].

Продовжуючи розгляд впливу глобалізації на ефективність діяльності правової системи, важливо відзначити її неоднорідний характер, зумовлений складною взаємодією позитивних і негативних тенденцій, що можуть вагомо впливати на правову систему. З одного боку, глобалізація стимулює модернізацію правових механізмів, запровадження міжнародних стандартів, розвиток інститутів правосуддя і правозахисних органів, що сприяє підвищенню прозорості й підзвітності правової системи. Під впливом глобалізації національні правові системи змушені адаптуватися до умов відкритості і взаємодії, що сприяє зміцненню верховенства права й ефективнішому захисту прав людини. Але, з іншого боку, глобалізація породжує низку викликів для стабільного функціонування правової системи. Уже йшлося про збереження власної правової автономії, оскільки під тиском міжнародних організацій і глобальних економічних гравців можуть виникати спроби впровадження правових норм, що не завжди узгоджуються з місцевими традиціями, культурою й потребами суспільства. В окремих випадках зовнішня правова інтеграція може призвести до конфліктів усередині країни, зниження довіри громадян до правових інститутів і, як наслідок, дестабілізації. Поширення транснаціональної злочинності, кіберзагроз, нелегальної міграції й фінансових махінацій також створює додатковий тиск на правову систему, яка часто виявляється не готовою ефективно реагувати на нові виклики через обмеженість ресурсів та відсутність необхідного досвіду. У підсумку, хоча глобалізація стимулює вдосконалення правових інститутів, вона одночасно потребує гнучкого підходу кожної країни до збереження правової стабільності, щоб не допустити ослаблення національних правових систем під впливом глобальних ризиків і загроз.

Особливим маркером правової системи кожного суспільства є юридичні акти, які не лише втілюють юридичну реальність, у межах якої функціонує право, а й відображають суспільні цінності, ідеологію і структуру владних відносин. Юридичні акти, як форма закріплення правових норм,

служать своєрідним індикатором сприйняття й регулювання суспільством прав та обов'язків своїх членів. Окрім того, вони демонструють певні історичні, культурні й політичні особливості розвитку нації, фундаментальні для розуміння правової системи. Такі акти можуть встановлювати баланс між свободою і контролем, забезпечувати легітимність влади і слугувати механізмом стабілізації соціальних відносин. Тож через аналіз юридичних актів можна зрозуміти, як саме право інтегрується в соціальну тканину суспільства та впливає на формування соціальної і правової реальності. Отже, юридичні акти не лише відображають юридичну реальність, а й свідчать про складну соціальну природу правової системи, яка взаємодіє з культурними, політичними й економічними процесами в суспільстві.

У демократичних суспільствах, де правові ідеали рівності, справедливості і свободи мають високу цінність, мотивація правозахисної і юридичної діяльності спрямована на забезпечення прав людини й верховенства права, що зумовлює не тільки роботу специфічних правових інститутів, а й активне залучення громадянського суспільства до процесів правотворення і правозастосування. В Україні, як демократичному суспільстві, фактор мотивації правової діяльності є високим. Він детермінується свідомим бажанням вплинути на формування законодавства з одночасним проведенням просвітницької діяльності, яка має на меті підвищення правової культури, що допомагає громадянам реалізувати свої права. З іншого боку, у країнах з авторитарними режимами, де панують недемократичні цінності, мотивація правової діяльності може бути номінальною й зосереджуватися на зміцненні контролю та збереженні власного статус-кво.

Кожна правова система є частиною ширшої нормативної системи, що визначає прийнятні і неприйнятні форми поведінки. У контексті правової діяльності це означає, що юристи (судді, прокурори, адвокати, слідчі та інші представники юридичних професій) діють у межах певних соціальних і правових норм, яких дотримуються на засадах професійної моралі. І нарешті,

потужними соціокультурними детермінантами, які впливають на мотивацію правової діяльності, є релігія і мораль. Цінності, норми, культура, релігія й історичний контекст визначають мотиваційні чинники, що стимулюють правову активність, роблячи її не лише професійною, а й соціально значущою діяльністю, орієнтованою на підтримку та розвиток правової системи в суспільстві.

Високий соціальний статус права сприяє його легітимації в очах громадян, що стимулює більш активну участь у правовій діяльності, зокрема в підтримці й захисті правопорядку. Коли право виконує роль центрального елемента суспільного порядку, правові інституції мають значний вплив і повагу в суспільстві. Натомість у разі, коли право втрачає свій соціальний авторитет, його вплив на мотивацію індивідів слабшає, що призводить до деформації правосвідомості й підриву правового порядку.

Одним із наслідків глобалізації є зміна природи права і правової діяльності. Ідеться про те, що інформаційні технології й цифровізація правових процесів створюють нові можливості доступу до правової інформації й послуг, що вимагає від правових систем адаптації до нових технологічних реалій, щоб і надалі бути актуальними й ефективними. Як слушно зауважує К. Сергєєв, сьогодні недостатньо просто констатувати вплив технологій на суспільство, адже цифрові інновації змінюють державні і громадські інститути [135]. Для того щоб суспільство могло скористатися цими досягненнями, важливо розробити правові норми, які могли би враховувати етичні принципи під час створення й використання цифрових технологій. Оскільки інформація легко перетинає національні кордони, регулювання цифрової сфери потребує міжнародної співпраці для гармонізації єдиного цифрового ринку, що зможе захистити суспільні інтереси, підвищити довіру громадян і побудувати гармонійні відносини в суспільстві. Таке регулювання може зробити суспільство більш справедливим і стійким завдяки контролю й ефективній нормативній системі [145, с. 154–170].

Як соціальний феномен, правова система потребує багатовимірних підходів до свого аналізу. Одним із таких підходів є розгляд права як засобу легітимації владних відносин. Відповідно до марксистської теорії право детермінується економічною структурою суспільства й виконує функцію легітимації наявного розподілу влади, встановлюючи відповідні «правила гри» й виконуючи ідеологічну роль. Отже, право як інструмент, що підтримує соціальний порядок, закріплює певну модель владних відносин і забезпечує її сприйняття суспільством як легітимної. У цьому випадку йдеться про редукцію права й ігнорування складної соціокультурної динаміки, у межах якої право може не лише служити домінантній групі, а й бути інструментом захисту прав і свобод громадян. Право не сприяє соціальним змінам і підтримці суспільної рівноваги, що принижує його соціальну роль і позбавляє можливості бути засобом справжньої соціальної трансформації і рівності, що піддається критиці з боку багатьох сучасних правових і соціальних теорій. Наприклад, дослідник із Бразилії Роберто Унгер бачить у праві можливість для опору несправедливим соціальним структурам. На його думку, право, як соціальний феномен, є інструментом, що може водночас слугувати інтересам держави і громадян, а також бути засобом для досягнення соціальної рівності. Як представник критичної правової теорії, Р. Унгер розглядає право як один із засобів трансформації суспільних структур, у яких воно є засобом опору панівним соціальним системам та інституціям. У концепції «пластичного права» він наголошує, що правова система не повинна бути лише знаряддям підтримки статусу-кво, а має сприяти соціальним змінам, виявляючи нові шляхи розвитку суспільства. На думку Унгера, право здатне не тільки захищати інтереси влади, а й надавати громадянам можливості для вираження й захисту своїх прав, стимулюючи соціальну мобільність і рівність. Дослідник наполягає на тому, що саме через переосмислення і гнучке використання правових норм суспільство може протидіяти несправедливим або репресивним структурам, втілюючи більш прогресивні цінності. Його підхід до права передбачає

визнання необхідності підлаштовувати правові механізми під постійні зміни в соціумі й виконувати функцію підтримки справедливості і свободи [220].

Цікавими й актуальними для сучасного аналізу права і мотивації правової поведінки є думки феноменолога Альфреда Шюца, для якого право, як частина «світу життя», виконує роль соціально зумовленої системи смислів, якими люди послуговуються, інтерпретуючи і структуруючи свій досвід. У цьому контексті право є відображенням культурних, історичних і ціннісних норм, що забезпечують спільне розуміння й координацію між членами суспільства. Тобто право інтегрується в повсякденне життя на основі орієнтирів, через які люди сприймають світ і себе в ньому. За А. Шюцом, право є не лише формальним регулятором, а й інструментом соціальної взаємодії, що допомагає індивідам розуміти і приймати ролі в суспільстві. У процесі соціалізації й обміну смислами між людьми формуються спільні уявлення про те, що є правомірним або неправильним, а також поняття справедливості. Тож право стає частиною «досвіду буденного світу», через який людина обирає свої дії, спираючись на усталені норми і цінності, що формують соціальний порядок [165, с. 223–230]. У пізнішій праці А. Шюц звертається до не менш важливого питання релевантності в міжособистісних комунікаціях, зокрема в контексті правових норм як засобу упорядкування соціальної взаємодії, що надзвичайно актуально для мультикультурного світу [211, р. 145–152].

У спільному дослідженні Стівена Ваго і Стівена Баркана можна знайти цікаві думки щодо мотивації правової поведінки. Дослідники наголошують на тому, що право, як важливий соціальний інститут, структурує й регулює поведінку людей у суспільстві, впливає на соціальні зміни, зокрема питання про те, як правові норми можуть сприяти соціальним реформам або, навпаки, підтримувати статус-кво наявного порядку. Попри те, що дослідження було написане всередині минулого століття, актуальною є думка про роль права як інструмента соціального контролю, підтримання

порядку в суспільстві через правові механізми, судову систему, кримінальне правосуддя тощо [221].

Занурюючись в історико-культурний контекст, дослідники попереджають про небезпечні наслідки окремих суспільних рухів, які іноді можуть використовувати закон для досягнення політичних цілей, зокрема впливу правової системи на соціальну нерівність, що виникає на основі раси, статі, класу й інших ознак. Автори вважають небезпечною можливість інституалізації дискримінації, зокрема через правові структури і розглядають шляхи подолання такої нерівності. В останньому виданні праці (2021) С. Баркан звертає увагу на питання впливу глобалізації на правові системи і на конкретних прикладах показує, як глобальні економічні й політичні процеси змінюють національні правові системи і як своєю чергою глобальні правові стандарти впливають на локальні правові практики [221, р. 263–278].

Соціальна природа права є багатогранною, її вивчення завжди виходило поза межі правової науки, привертаючи увагу соціологів, політологів, філософів. Відповідно до функціоналістського підходу, зокрема у поглядах Еміля Дюркгейма, право розуміється як регулятор соціальних відносин, завдяки якому відбувається соціальна інтеграція й координація діяльності індивідів. Дюркгейм бачив у праві форму суспільної солідарності, яка може набувати різних форм: репресивної, що діє через заборони й санкції за порушення правових норм, або реститутивної, спрямованої на відновлення порушених прав. Думка Дюркгейма про еволюцію права в сучасному складному суспільстві, де воно стає дедалі більш реститутивним для забезпечення рівноваги й захисту громадських інтересів, є актуальною донині.

Однак соціальна природа права не обмежується лише його формальними структурами – вона також знаходить свій прояв у реальних нормах поведінки, які діють у суспільстві. Свого часу цю ідею висунув і розвинув Є. Ерліх у концепції «живого права», сучасному трактуванню якої присвячено чимало праць українських науковців [71, с. 57–63; 105, с. 100–

104; 109, с. 21–26; 125, с. 61–66; 166, с. 61–67]. Він стверджував, що «живе право» ґрунтується на традиціях, звичаях і негласних домовленостях, які відповідають реальним потребам соціальних груп більше, ніж правові норми, які діють у реальному житті, оскільки вони виникають з конкретних обставин і досвіду людей, а також із потреб взаємодії в соціальних спільнотах. На його думку, «живе право» є більш динамічним, гнучким і здатним швидше адаптуватися до змін у суспільстві, ніж офіційне законодавство, яке може бути бюрократично застарілим й обмеженим формальними процедурами. У такий спосіб концепція «живого права» Є. Ерліха висвітлює важливість неформальних соціальних норм і практик, які роблять суспільство більш стійким і здатним адаптуватися до динамічних змін, що відбуваються у світі. Зокрема, у сучасних суспільствах це пошук відповідей на запитання про те:

- як культурні норми адаптуються у правових системах та впливають на формування законодавчих і неформальних норм;

- які механізми забезпечують трансформування соціальних цінностей, традицій та ідеалів у правові концепції й закони, що регулюють суспільне життя;

- які чинники сприяють закріпленню культурних і моральних засад у правовому полі і впливають на стабільність нормативної системи в умовах соціальних змін;

- як громадянська активність і публічні обговорення впливають на процес правової адаптації культурних цінностей.

Наведемо такий приклад. Культурні норми діють як негласні правила, що мають силу закону, особливо у сферах, де формальні закони не є ефективними або вимагають гнучкості. Зокрема, у таких сферах, як сімейне право, трудові відносини, традиційні уявлення про гендерні ролі й соціальні обов'язки впливають на те, як сприймається справедливість і відповідальність. Це також актуально для правозастосування, коли судді й інші правники орієнтуються не тільки на формальні норми, а й на культурні очікування, що превалюють у суспільстві. Окрім того, культурні норми в

умовах глобалізації набувають нових значень, адже вони інтегруються з міжнародними правовими стандартами, що створює потребу у гнучкому балансуванні між національними традиціями і вимогами глобального правопорядку.

Одним із важливих соціокультурних чинників, що впливає на розвиток мотивації правової діяльності, є правова культура, яка охоплює ставлення суспільства до права, правопорядку і правових інститутів. Вона відображає рівень правової свідомості, ступінь довіри до закону й авторитетності правників. У суспільствах з розвиненою правовою культурою юристи можуть бути мотивовані не лише матеріальними стимулами, а й прагненням забезпечити справедливість, дотримання закону, захист прав і свобод. Правова культура впливає на те, як юрист сприймає свою роль у суспільстві. Наприклад, у західних демократіях, де домінують ідеї верховенства права і прав людини, юристи часто відчують свою місію як захисників правових і моральних цінностей, що мотивує їх діяти етично й неупереджено. Водночас у суспільствах з низьким рівнем правової культури юристи менш мотивовані дотримуватися високих стандартів етики, особливо в умовах корумпованої або дисфункційної правової системи.

Кожна національна система права розвивається під впливом історичних і культурних чинників, які визначають унікальні риси правової діяльності в конкретній країні. Мотивація правової діяльності також залежить від інституційного середовища, у якому працюють юристи. Підтримка з боку професійних організацій, судової системи, юридичних фірм і державних інститутів забезпечує певний рівень стабільності й кар'єрного зростання. Юридичні асоціації і професійні спільноти надають можливості для самовдосконалення, навчання й захисту професійних прав, що також стимулює правників до активної діяльності.

В Україні цей процес є особливо актуальним у контексті євроінтеграції, де національне законодавство поступово адаптується до європейських стандартів, але залишається орієнтованим на культурні цінності й

особливості українського суспільства. Сучасні дослідження демонструють, що культурні норми не лише адаптуються до правових систем, а й активно сприяють розвитку права, яке стає більш чутливим до змін у суспільстві. Вони акцентують на тому, що успішна правова система має враховувати культурний контекст, у якому вона функціонує, і що закони, які гармонізують із соціальними цінностями, отримують більшу підтримку й легітимність у суспільстві.

Український досвід показує, що культурні норми здатні підтримувати активну правотворчу роль, коли вони поєднуються з міжнародними правовими стандартами. Як уже зазначалося, у процесі євроінтеграції Україна стикається з необхідністю адаптувати законодавство до вимог Європейського Союзу. Це стосується, зокрема, прав людини, верховенства права і правових процедур, де європейські стандарти іноді можуть випереджати українські. Водночас наявність національних культурних особливостей надає процесу адаптації особливого характеру, сприяючи розробці законів, які відповідають європейським вимогам і враховують історичний та культурний контекст України.

Окрім того, взаємодія міжнародних норм та українських культурних традицій може стати основою для розробки правових норм, які не лише виконують функцію формальної регуляції, а й сприяють соціальній згуртованості й розвитку громадянського суспільства. Це підвищує довіру до права, коли норми відображають національні цінності, як-от прагнення до свободи, незалежності й соціальної справедливості. Тож успішна інтеграція культурних норм із правовими стандартами створює умови для більш стійкої правової системи, яка відповідає і потребам національної ідентичності, і викликам глобалізації. Дискусія щодо впливу неформальних норм пов'язана з питанням про те, наскільки стійкими можуть бути подібні регулятори в умовах, коли їх дотримання залежить від волі самих учасників спільнот, а не від примусу з боку держави. Важливо також зазначити, що вплив таких норм часто залежить від соціальної згуртованості суспільства і його ціннісних

орієнтирів. У цьому контексті дослідники розглядають можливість врахування неформальних норм у формальних правових системах, адже вони можуть слугувати показником реальних потреб і настроїв у суспільстві. Отже, концепція «живого права» Ерліха відкриває можливості для створення правових систем, здатних саморегулюватися і змінюватися у відповідь на нові суспільні потреби й технологічні зрушення.

В умовах стрімкого розвитку штучного інтелекту, цифрової економіки та загроз кібербезпеки традиційні правові рамки часто не встигають за змінами, що вимагає впровадження більш гнучких й адаптивних правових механізмів. Натомість підхід, укорінений у принципах «живого права», може передбачати періодичний перегляд й оновлення норм з урахуванням практичних викликів і реальних ситуацій, що виникають у суспільстві, підтримувати ефективність правової системи, запобігаючи правовій стагнації й забезпечуючи відповідність правових норм сучасним технологічним стандартам і потребам.

У сучасному швидко змінюваному світі правова діяльність виконує не тільки стабілізаційну, а й адаптивну функцію в суспільстві. Вона стає динамічним посередником між нормативними установками й реальними потребами суспільства, допомагаючи правовій системі залишатися актуальною й ефективною. Новий вимір ролі правової діяльності полягає в її здатності своєчасно реагувати на соціальні трансформації, що виникають у результаті інновацій і глобалізаційних процесів. Правова система, яка залишається статичною, ризикує втратити свою актуальність, а тому правова діяльність постійно зорієнтована на актуалізацію й перегляд правових норм, ураховуючи реальні суспільні потреби. Як ми вже зазначали, правову діяльність можна вважати своєрідним «регулятором адаптації» – механізмом, який синхронізує нормативні установки з новими викликами, такими як цифровізація, зміни ринку праці, глобальна мобільність і соціальні мережі. Важливою функцією цієї діяльності є аналіз дієвості чинних норм у нових обставинах. Наприклад, виникнення таких явищ, як кіберзлочинність або

захист персональних даних, вимагає оновлення правових норм і розробки принципово нових підходів, що відповідають сучасному рівню технологій.

До того ж гнучкість правової діяльності дозволяє їй виконувати профілактичну роль, виявляючи потенційні соціальні ризики на ранніх етапах і реагуючи через оновлення або розробку норм. Правова система, адаптована до змін, знижує ймовірність виникнення правових прогалин, які могли б створити загрози суспільному порядку або правам громадян. Тому сучасна правова діяльність має балансувати між контролем й оновленням, стаючи активним учасником суспільних трансформацій. За таких умов правова діяльність набуває інтерактивного характеру, який не лише впливає на нормативне середовище, а й відображає суспільні тенденції, допомагаючи правовій системі підтримувати актуальність і відповідність викликам часу.

Висновки до розділу 1

Українські і зарубіжні дослідження мотивації правової діяльності демонструють різноманіття підходів, що відображається в поєднанні класичних і постмодерністських, засвідчуючи еволюцію правової науки, яка відходить від суто нормативного розуміння права, враховує його динаміку, зокрема в питанні формування мотиваційних засад правової діяльності.

Одним із ключових вимірів розвитку сучасних досліджень мотивації правової діяльності вважаємо необхідність застосування системного підходу, який найкраще відповідає потребам дискурсу. Системний підхід дозволяє враховувати комплексність взаємодії правових, соціальних, культурних і психологічних чинників, які впливають на мотивацію суб'єктів правової діяльності, допомагає об'єднати різні теорії і створити цілісну картину правової діяльності, що ґрунтується на взаємозв'язках між суб'єктами, нормами й контекстами. Такий підхід сприяє глибшому розумінню механізмів правової мотивації й забезпечує наукову обґрунтованість

досліджень у цій сфері. Впровадження системного підходу є необхідним для досягнення більш комплексного, структурованого і всебічного аналізу мотиваційних чинників правової діяльності, що відповідають сучасним викликам і реаліям.

Мотивація правової поведінки є важливим аспектом правової політології – відносно нової в українському науковому просторі галузі знань. Ця перспективна наука досліджує взаємодію між правом і політикою, а також вплив політичних інститутів і процесів на функціонування правової системи. Правова політологія представляє новітній етап розвитку політичної і правової науки як інтегративної системи знань, що поєднує дослідницькі підходи обох дисциплін. Мотивацію правової діяльності розглядаємо саме з такого погляду. Вона формується під впливом низки політичних чинників, які дають змогу краще зрозуміти взаємозв'язок між правом і політикою та розкрити складні механізми, що визначають поведінку суб'єктів правової діяльності в різних політичних системах. Мотивація правової діяльності залежить не лише від впливу законів і правових норм, а й політичних детермінант, що робить її багатогранним явищем у контексті сучасної правової й політичної теорії.

Мотивація правової діяльності є невіддільною частиною правового регулювання, що впливає на поведінку кожної особи, сприяючи розвитку правової культури і правосвідомості суспільства. Завдяки механізмам формування мотивації правової діяльності можна простежити, як юридична система діє на правомірну поведінку громадян. Мотивація правової діяльності відіграє ключову роль у системі політичних відносин, визначаючи не лише поведінку суб'єктів права, а й характер і спрямованість ухвалення рішень у сферах державного управління, законодавства і правозастосування.

Мотивація правової діяльності значною мірою залежить від політичних цілей, які ставлять перед собою учасники процесу, а також від базових ідеологічних цінностей. Серед об'єктивних детермінант мотивації суб'єктів правової діяльності варто виділити політичний режим і домінантні в

суспільстві ідеї та цінності, правові ідеології, інтереси окремих політичних і соціальних груп. Нові можливості для обміну правовими ідеями, стандартами і практиками між державами, що стимулюють мотивацію до розвитку правової діяльності, відкриває глобалізація. За таких умов правова діяльність потребує врахування не тільки внутрішньодержавних, а й глобальних соціокультурних цінностей, серед яких ключову роль відіграють права людини, гендерна рівність і захист навколишнього середовища. Глобалізація не лише змінює контекст правової діяльності, а й створює нові політичні й соціокультурні умови, що визначають мотивацію до правової поведінки, сприяють утвердженню універсальних правових принципів у гармонії з національними інтересами й культурними особливостями. Водночас глобалізаційні процеси містять певні загрози для національних правових систем з боку впливу транснаціональних інституцій і міжнародних організацій. Такий вплив стимулює розробку правових механізмів, які дозволяють поєднувати національні інтереси з вимогами міжнародного права.

РОЗДІЛ 2

ОНТОЛОГІЧНА, ГНОСЕОЛОГІЧНА, АНТРОПОЛОГІЧНА ТА АКСІОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКИ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Ціннісний дискурс мотивації правової діяльності

Соціальна дійсність незалежної України за більш ніж три десятиліття зазнала значних змін, які торкнулися економічної й політичної системи, соціальної структури суспільства. Відбулися значні зміни і в правовій науці, яка, як й інші гуманітарні науки, звільнилася від політичного тиску. У сучасній правовій дійсності каральна роль права поступається своїми позиціями праву, яке ґрунтується на формуванні системи правомірної, соціально значущої поведінки учасників суспільних відносин.

У суспільстві повільно, але неухильно формуються висока громадянська свідомість і відповідальність, основані на розумінні й використанні права як регулятора суспільних відносин з урахуванням публічних і приватних інтересів; становлення правової культури і стимулів, мотивів правомірної поведінки, активізації суспільних інститутів.

Вивчаючи мотиви правової діяльності, які первинно спрямовані на розгляд з погляду позитивних санкцій, потрібно в цілому зрозуміти, яка мотивація правомірної поведінки, чи людина прагне досягнути правового благополуччя, зокрема за допомогою заохочень і мотивів у вигляді позитивних санкцій?

Мотивація правової діяльності – це система умов і виправдань, яким підпорядковуються вчинки і відносини особи й суспільства у правовій сфері. Це «те щось», що спонукає нас діяти в межах правового поля, а іноді позбавляє будь-якого бажання це робити [200].

Під мотивацією варто розуміти процес, який викликає, спрямовує і підтримує певну поведінку людей для досягнення конкретних цілей. Цей процес відбувається при виконанні двох умов: мета, якої прагне досягнути людина, має бути корисною; імовірність досягнення індивідом мети має бути більшою за нуль.

Чинники, що впливають на мотивацію: індивідуальні властивості людини (сила потреб, рівень кваліфікації, професійний досвід); особливості роботи (зміст роботи); особливості середовища, де працює людина (вплив колег, норми, які домінують у групі, атмосфера).

У праві можна виділити три основні підходи до мотивації правової діяльності: (1) вирішальне значення при поясненні правової діяльності людини мають зовнішні чинники. Цей принцип оснований на переконанні, що правова діяльність, яка призвела до підвищення зарплати або просування по службі, найімовірніше, повториться, а правова діяльність, яка призвела до зменшення зарплати або попередження, повторюватиметься рідше; (2) послідовний – підкреслює спосіб і причину початку, зміни або припинення правових дій, які ведуть до досягнення особистих цілей людини; (3) пов'язаний із задоволенням – підхід, за допомогою якого намагаються пояснити, що пробуджує й оживляє правову діяльність людини, тобто які фактори мотивують людей і які потреби вони хочуть задовольнити, зокрема на робочому місці. У цьому підході задоволення залежить від задоволення відчуті правової потреби.

Мотивація є тією рушійною силою, яка впливає на правову діяльність, становлення особистості як професіонала, вибір моделей і стилів поведінки, вдосконалення та розвиток, спрямовує процес і визначає результат діяльності, сприяє професійному зростанню. Як стверджує С. О. Гарькавець, перманентно у суспільстві існує запит на формування особистості правоохоронця (правника), його реалізація відбувається в конкретно-історичному просторі й часі, особливістю якого є наявність системи ціннісних координат. Домінанті духовні цінності впливають на соціальну

активність, розвиток особистості та її установок. Цей вплив проявляється через взаємодію між членами соціальних груп, соціальні відносини, виробництво матеріальних цінностей, наявну сферу споживання тощо [28, с. 237]. Тому під час професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в нову українську поліцію значну увагу приділяють встановленню мотивації особи майбутнього поліцейського. Т. В. Матієнко зауважує про те, що управління професійною мотивацією підлеглих поліцейських змушує керівників щоразу вдаватися до застосування нових засобів впливу. Бо мотивувати й утримувати працівника можна задовільними умовами праці, графіком роботи, зарплатою доти, доки це для нього є актуальним. Коли працівник не може самореалізуватися на службі, він проявляє пасивну, безініціативну й безвідповідальну поведінку, висуває додаткові умови [86, с. 230]. Дослідниця Т. В. Гостєєва наполягає на тому, що навіть за наявності у правоохоронця всіх професійно важливих якостей, навичок і вмінь його діяльність буде менш ефективною доти, доки він не буде зацікавлений (мотивований) у результатах своєї праці [34, с. 100]. Останнім часом серед службовців Національної поліції спостерігається певна демотивованість частини працівників, нерозуміння завдань і мети службової діяльності.

Сьогодні ключовими мотивувальними індикаторами для службовців правоохоронних органів є рівень заробітної плати, кар'єрне зростання, медичне страхування особи і її родини наявність соціальних гарантій, можливість навчання із врахуванням спрямованості, можливість отримання житла, навчання дітей, упевненість у пенсійному забезпеченні.

Мотивувальним чинником для діяльності правоохоронців і якісного відбору кадрів є вдосконалення нормативно-правової бази діяльності поліції, що вплине на реальний результат та забезпечить безпеку і громадян, і правоохоронців, створить позитивний імідж для правоохоронної системи.

Захист суспільної моралі неодмінно є не тільки функцією, а й місією правоохоронця, яка пронизує всі без винятку функції й завдання, бо охорона прав і свобод громадян, забезпечення законності й порядок та безпека в

суспільстві – усе це тією чи іншою мірою є добре для суспільства та враховує і зберігає моральні принципи соціально-правових відносин, які підтримує громадянське суспільство. Мотивація правоохоронця визначається різною кількістю взаємопов'язаних детермінант, суть яких здебільшого полягає й розкривається в юридичній деонтології вченого-юриста загалом і працівника правоохоронної системи зокрема. Тому категорія мотивації чітко реалізується в понятті моральної саморегуляції, тобто є ширшим за змістом. Тож доцільно констатувати, що це завдання в сучасних умовах становлення суспільства й держави є нелегким з огляду на кілька аспектів, серед них такі: аксіологія суспільної моралі і стан новітньої правоохоронної системи, належність згаданих об'єктів до принципово різних дисциплін і галузей знання – абстрактної філософії права і праксеологічної науки про правоохоронну систему, перманентна плинність соціальних реалій і різка зміна стану справ в апараті й механізмі держави у воєнний і повоєнний період.

Очевидно, що, окрім визначення власних мікрооб'єктів дослідження, опосередковано розкриватиметься значення двох згаданих детермінант, перша з яких – внутрішня, що полягає в ендогенній потребі представників влади загалом та правоохоронних органів і поліції зокрема охороняти й захищати суспільну мораль. Рушійною (мотивувальною) силою при цьому є, як правило, моральна саморегуляція особистості.

Розглядаючи суспільну мораль як філософсько-правовий феномен, соціальний інститут і благо, яке охороняє закон, не треба плутати концепт моралі і поняття моралі. Наприклад, за Г. Боллом, як стверджує С. Рувін у своїй публікації, суспільна мораль – це специфічні культурні форми, ідеї благочестя й добробуту, що є найбільш вдалим і затребуваним у суспільстві певного просторово-часового континууму й затверджується ним [128, с. 102]. Звичайно, суспільна мораль не відрізняється від концепту моралі (як властивості особистості чи суспільства) і поняття моралі як сукупності ціннісних характеристик. Проте в моралі, коли ми розглядаємо її як

концепцію чи доктрину або розуміємо як ціннісний стрижень певного індивіда, – обов’язково концентруються два начала: біологічне (індивідуальне) і соціальне (колективне).

У сучасному розумінні поняття суспільної моралі в законодавстві нашої держави, як і в більшості інших сучасних країн, з’явилося відносно недавно. Утім, як показав аналіз історичних джерел права, створеного на території сучасної України, поняття суспільної моралі (іноді цим терміном називали також суспільну мораль) зустрічається в «Повісті временних літ», де є розмежування між моральною і юридичною відповідальністю, також існує відмінність між категоріями «злочин», що передбачає настання юридичної відповідальності, і «гріх», який передбачає настання моральної відповідальності.

Ще одним нормативно-правовим документом, який передбачав основні аспекти захисту суспільної моралі, є збірник постанов «Стоглав», які забезпечували правове регулювання питань розпусти, алкоголізму, цензури літератури тощо [128, с. 104]. Не менш значущими документами, які були елементом екзогенної детермінації та спонукання до дотримання, захисту й реалізації основних положень суспільної моралі, закріплених у нормативно-правових актах, є «Судник царя Федора Івановича» та указ Сенату «Про заборону продажу церковних книг та ікон» та ін. Ці правові акти є одними з перших, які вказували на пряме залучення до структури правовідносин щодо захисту суспільної моралі органів поліції, а не виключно представників духовенства і церкви. Більш того, ці документи також встановлювали дозволи друкувати оголошення й публікації рекламного характеру лише за погодженням з поліцією, а також дозволяли друкувати лише ті книги, які не суперечили канонам православної церкви [66; 67]. Зрештою, останнє з положень також стосувалося захисту прав інтелектуальної власності.

Подальші правові акти, пов’язані з правовою охороною суспільної моралі в дорадянські часи на землях сучасної України стосувалися переважно цензури преси й видавництв, а вже в радянські часи мало місце й

посилення правового захисту громадської моралі. Саме в цей історичний період посилюється вплив поліції на суспільну мораль. Зокрема, на Слідчу комісію Револуційного трибуналу було покладено функцію вимагати інформацію й документи від підприємств, установ, організацій різного спрямування та проводити їхній огляд.

Згодом цю функцію, з максимальним посиленням її впливу, було делеговано військовим цензорам, начальникам структурних підрозділів, Наркомзему з подальшими історичними трансформаціями, які поєднувалися з узурпацією правового статусу особи. Проте не всі архаїчні нормативно-правові акти у сфері захисту суспільної моралі втратили чинність. Деякі з них, зокрема міжнародні, досі визначають понятійно-категоріальний апарат наукових розробок. Одним із перших нормативно-правових актів такого характеру і призначення можна вважати Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабами (1904) і Міжнародну конвенцію про боротьбу з торгівлею білими рабами (1910) [66].

Важливим у контексті забезпечення моралі стало прийняття конвенцій і протоколів, пов'язаних з охороною й захистом прав дітей від аморального поведіння. Ідеться про Конвенцією про мінімальний вік для прийому на роботу та Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень [67].

По суті, прийняття у другій половині XX ст. Конвенції про мінімальний вік для прийому на роботу сприяло захисту суспільної моралі в тому сенсі, що дозволяло працевлаштовувати лише тих неповнолітніх і приймати на такі види робіт, які з моральних міркувань не становлять загрози їхньому нормальному розвитку. Тож цей нормативно-правовий акт покликаний захистити нормальний психофізичний розвиток молодої людини, моральність підлітків, і не тільки їх, а й суспільства в цілому.

Наведений ретроспективний матеріал дає підстави сформулювати основні доктринальні загрози для суспільної моралі, відтак шляхом від протилежного це допоможе окреслити поняття соціальної моралі. У цьому

контексті національна правова система мало створила і багато запозичила, зрештою, це стосується не лише України.

Україна ж ратифікувала майже всі нормативно-правові акти глобального й регіонального характеру, пов'язані із захистом громадської моралі, як за часів перебування українських земель у складі СРСР, так і за часів незалежності, зокрема в пореформений період державних інституцій, який відбувся з 2014 року. Нормативно-правові акти самі по собі не можуть бути мотиваційним складником, але наповнюють правоохоронну діяльність нормативним змістом і, враховуючи міжнародний характер, забезпечують правові гарантії правоохоронної діяльності, координують та взаємоінтегрують її з правоохоронною діяльністю більшості цивілізованих правоохоронних систем світу. Вивчаючи правові реалії, які стали передумовами для формування сучасного нормативно-доктринального бачення суспільної моралі в Україні та особливостей її захисту державною службою в цілому і правоохоронними органами зокрема, варто відзначити Закон «Про санкції» 2014 року, який у низці випадків, що загрожують суспільним і державним інтересам, дає право правоохоронним органам вживати заходи до суб'єктів, які є потенційними порушниками. Так, згідно з положеннями цього закону, можна припустити, що аспекти, які уповноважують і мотивують поліцію та правоохоронні органи до захисту суспільної моралі, певною мірою забезпечують і контролюють процеси, які пов'язані із захистом суспільної моралі: припинення або обмеження транзиту та перевезень територією держави; припинення або обмеження надання радіо- і телемовлення; припинення культурно-освітніх програм і напрямів діяльності, скасування офіційних візитів, позбавлення нагород і держнагород тощо [119]. Тому, відповідно до чинного законодавства, на правоохоронні органи покладено перелік завдань, що сприяють контролю за станом у справах щодо дотримання суспільної моралі. Уся конституційна діяльність ґрунтується на принципі верховенства права.

Професор Сантьяго Муньос Мачадо стверджує: «Пояснення фактичних даних лежить в основі та є мотивацією конституційних актів. Мотивована правова діяльність передбачає певні операції, які включають констатацію узгодження фактів, на яких вона ґрунтується, обґрунтування конституційного рішення та законності, яка дає змогу здійснювати повноваження, а також пояснювати зв'язок між фактами та правилом, яке застосовують» [197]. Мотивацію у праві дослідник розглядає як «міркування», «виправдання», «пояснення»; вона не розкривається через формальне вираження якоїсь вимоги, вона діє одночасно як формальна й істотна вимога. Суворе внутрішнє розуміння мотивації правової діяльності передбачає її розгляд, який полягає в перегляді елементів міркування, які призводять до ухвалення правового рішення.

Вивчаючи процес ухвалення рішень конституційним судом, професор Ф. Есккьяга [183, р. 5–7] визначив десять елементів, які є наслідком оприлюднення судових рішень та впливають на мотивацію конституційного суду. Конституційне правосуддя має бути прозорим, зрозумілим і публічним, щоб гарантувати контроль над ним. Ухвалене суддею рішення є результатом його мотивації, виявом його інтелектуальних спроможностей. Окрім того, ухвалюючи рішення в конкретній справі, суддя намагається через демонстрацію чітких причинно-наслідкових зв'язків логічно його аргументувати [186].

Про проблему мотивації суддів, зокрема й конституційного суду, згадують на етапі конституційної перевірки, коли слабка мотивація схожа на формалізм, який можна звести до дедуктивного умовиводу. Останній передбачає, завдяки раціональному тлумаченню закону, легке визначення громадянином норми та її конституційне трактування.

Особливої актуальності сьогодні набуває зіставлення правової діяльності з правовою практикою. Раніше його переводили в більш вузьку площину аналізу відносин між юридичною діяльністю та юридичною практикою. Так, юридичну практику поділяли на правотворчу,

правовиконавчу і правоохоронну. Доречно розглядати проблеми юридичної практики в ширшому контексті, який включає у це поняття не тільки правотворчу, правозастосовну, а й ту частину правової реалізації, яка представлена практикою добровільної реалізації правових норм: дотримання, виконання і використання.

Традиційний («вузький») підхід до визначення юридичної практики передбачає її розгляд як діяльності компетентних суб'єктів, які створюють (тлумачать, застосовують тощо) юридичні приписи, котрі розглядають у єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом.

У сучасних умовах широкий підхід знаходить все більше своїх прихильників, що робить можливим і навіть необхідним дослідження співвідношення правової діяльності і правової практики. Юридична практика охоплює всю предметно-практичну діяльність суспільства й держави щодо створення правових норм та переведення їх на рівень конкретних правовідносин. До неї входять процеси правотворчості і формування права, правозастосування й реалізації правових норм через діяльність громадян та інших суб'єктів громадянського суспільства, спрямовану на створення, зміну чи припинення конкретних правовідносин [139, с. 115–124].

Юридичну практику (як і правову діяльність) трактують у юридичній літературі як категорію, що охоплює лише сфери правотворчості і правореалізації. Між тим, якщо юридичну практику розглядати в її широкому розумінні, то вона не зводиться суто до правотворчості й реалізації права. Вона охоплює також юридичну науку і юридичну освіту.

Важливо наголосити на тому, що одним із видів юридичної практики є судова практика, яка характеризується усталеною лінією діяльності судових органів, бо до судової практики (вирішення однотипних справ аналогічним чином) можна зарахувати лише правові положення, які використовують суди під час розгляду конкретних справ. Більшість дискусій, які ведуть вітчизняні правознавці щодо юридичної практики (юридичної сили правових положень,

судової практики як джерела права тощо), втрачають будь-яке значення при її ототожненні з правовою діяльністю.

Цікаво, що навіть в інтернет-праві, одному з нових напрямів розвитку юридичної науки і практики, переважає вузьке, не філософське розуміння судової практики. Під судовою практикою треба розуміти судові рішення щодо будь-яких правових питань у віртуальному просторі, які відіграють ключове значення при подальшому розгляді судами аналогічних справ.

При цьому, як бачимо, не є важливо, чи включати ті або інші елементи правової діяльності (її результат, оформлення результату, цілепокладання та ін.) у поняття категорії «юридичної практики». Широкий підхід робить зайвим використання окремої категорії «правова діяльність», оскільки тоді в рамках судової практики як різновиду правової, яку розуміють у філософському сенсі, можна охопити всі її прояви, що, до речі, особливо помітно в ухвалях судової практики «у широкому сенсі». Судова практика – це діяльність судів щодо винесення судових рішень, які призводять до виникнення, зміни або припинення правовідносин. Судова практика в широкому значенні охоплює діяльність усіх ланок судової системи влади з розгляду конкретних судових справ.

На наш погляд, позиція компромісу, за якої юридична практика виступає як єдність правової діяльності й накопиченого соціально-правового досвіду, якщо чітко не пояснювати, про яку саме правову діяльність ідеться, нічим не покращує ситуацію. Якщо маємо на увазі єдність тієї самої діяльності, досвід якої узагальнюємо й накопичуємо (наприклад, будь-яка діяльність з розгляду конкретних справ у судах у єдності з усталеною лінією їхнього розгляду), то правова специфіка юридичної практики стає невиразною, а евристичне значення такого широкого (філософського) поняття в юриспруденції стає сумнівним і в чомусь суперечить тому сенсу, який використовує законодавець.

Ці недоліки можна подолати, якщо судову практику (як різновид юридичної) визначити, по-перше, як специфічний різновид суспільної

практики, що характеризується виробленням і застосуванням правових положень індивідуального судового регулювання і тлумачення у постановах Пленумів Верховного Суду України, Вищого арбітражного суду України, судових ухвалях у конкретних справах, які сприймають судові і правотворчі органи задля регулювання індивідуальних особливостей суспільних відносин, подальшого вдосконалення та розвитку законодавства, підтримки правової системи; по-друге, узагальнений результат цієї діяльності – сукупності правових положень індивідуального судового регулювання і тлумачення. Отже, під юридичною діяльністю, яку включено до змісту судової практики, мається на увазі не діяльність з розгляду конкретних справ, а дуже специфічний її різновид – діяльність з вироблення, застосування і сприйняття правових положень, що супроводжує й доповнює власне юридичну діяльність зі здійснення правосуддя. Здається, що за такого розуміння судової практики від неї легко відмежувати власне судову діяльність, тобто діяльність судів щодо розгляду конкретних юридичних справ.

Наведені загальнотеоретичні міркування можуть слугувати методологічною основою для остаточного визначення співвідношення юридичної діяльності і юридичної практики. А потім – з урахуванням нетотожності юридичної діяльності і діяльності правової – і для зіставлення правової практики та правової діяльності.

Вважаємо, що юридична діяльність як юридично значущі акти з розробки правових текстів (законів, судових рішень тощо), виконані компетентними юридичними органами, у яких офіційні зразки правової діяльності виводяться на загальнообов'язковий рівень (зокрема, і для самої юридичної діяльності, і для діяльності політико-правової), не можна ототожнювати з юридичною практикою як усталеною лінією (досвідом) у цій діяльності.

Ми пропонуємо визначити правову діяльність як таку соціально значущу активність (свободу вибору і свободу самовираження), яку суб'єкти,

як носії суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, спеціально здійснюють у різних сферах суспільного життя для задоволення різноманітних потреб у специфічний духовно практичний спосіб (у рамках правовідносин) та яку тому й визнає суспільство (фактично) і держава (офіційно, формально) як правильну, справедливу, а за потреби – таку, що дає можливість винести рішення і викликати юридично значущі наслідки. Із цих позицій юридична діяльність (правотворча, правозастосовна тощо), будучи здебільшого в сучасному суспільстві також «правовою» і навіть упорядкованою за допомогою процедурних чи процесуальних норм права, має на меті організацію й контроль за всією правовою діяльністю шляхом ухвалення державно-владних рішень і загального, і індивідуального характеру. У сучасному суспільстві така діяльність має професійний і державно-владний характер. Розглядаючи змістовий аспект юридичної діяльності, її цілі й результати, можна ще раз відзначити, що в цьому сенсі вона відрізняється від решти видів правової діяльності. Але ця відмінність не впливає на можливість застосування висновків про співвідношення юридичної діяльності і юридичної практики.

Відстоювання нетотожності категорій «правова практика» і «правова діяльність», розуміння правової практики як досвіду, сформованого на основі правової діяльності всіх суб'єктів (а не тільки компетентних органів), може сприяти їх уточненню.

Отже, до правової практики входить усталена лінія процесів правотворчості й формування права, правозастосування й реалізації норм права через дії громадян та інших суб'єктів громадянського суспільства, усіх фізичних і юридичних осіб, спрямованих на виникнення, зміну або припинення конкретних правовідносин. Що ж до спроб включити до неї юридичну науку і юридичну освіту, то не їх самих як важливий напрям правової діяльності, а об'єктивований результат їхнього здійснення можна розглядати як специфічну практику наукових політико-правових досліджень і педагогічної діяльності в галузі юриспруденції.

Отже, правова практика і правова діяльність є нерозривно пов'язаними явищами правового життя суспільства. Визначаючи їх поняття, треба врахувати, що клас предметів, які вони узагальнюють, тобто правові дії суб'єктів, однакові. Проте поняття «правова діяльність» за своїм змістом охоплює характеристику вчинків людей у правовій сфері (такі ознаки, як їхня правильність, юридична значущість тощо). Що ж до поняття «правова практика», то воно характеризує накопичений результат здійснення правової діяльності або, точніше, усталену лінію цієї діяльності, з погляду навичок і прийомів, сформованих у ході здійснення цих вчинків та об'єктивованих у низці випадків у правовому положенні (якщо цю діяльність здійснюють уповноважені на це суб'єкти, вона набуває рис юридичної діяльності).

Мотиваційне право існує, проте більшість теорій права не пояснює його змісту. Мотиваційний закон часто приваблює законодавців як альтернатива або додаток до примусового виконання регулятивних законів, але без примусового виконання самого мотиваційного закону через санкції чи загрозу санкцій навряд чи можна досягнути успіху в підвищенні дотримання регулятивних законів. Навіть через примусове виконання через санкції або загрозу санкцій мотиваційне право зазнає невдачі, якщо його зв'язок із регулятивним правом є слабким. Коли мотиваційний закон працює, то він працює насамперед шляхом встановлення відданості сумлінній поведінці та зміцненню моральної спільноти.

Дослідники виділяють такі помилки мотиваційного закону: військові дисциплінарні правила не змогли запобігти катуванням в'язнів в Абу-Грейб; лише невеликий відсоток євреїв і католиків дотримується релігійних законів щодо одягу, дієти, молитви й ритуалів. Ісламські релігійні закони щодо одягу, дієти, молитви й ритуалів вплинули на формування політичних осередків фундаменталізму й теократичного правління; індустрія хижацьких компаній із «консультування споживчих кредитів», які використовували оманливу тактику продажу боржникам «планів управління боргом», отримали можливість додатково впливати на споживачів за допомогою

вимоги ВАРСРА щодо кредитного консультування [25, с. 201–208], тому кількість банкрутств споживачів знову швидко зросла, незважаючи на ВАРСРА; публічна підтримка британської королівської сім'ї – і, мабуть, тому вплив роялті як мотивації дотримання закону досяг нового мінімуму.

Хоча мотиваційний закон широко використовується, він часто не працює. Більш того, де зв'язок між мотиваційним і регулятивним правом є слабким або неоднозначним, або де регулятивне право не сприймається як таке, що дає переваги, сумірні з обтяженнями мотиваційного закону, виникає соціальна напруга. Однією з поширених перешкод для ефективності мотиваційного закону є проблема «розлучення». Імовірно, одним з аспектів ефективності мотиваційного закону, який детальніше вивчали соціологи, є дотримання релігійного закону, яке спонукає людей утримуватися від порушення кримінального законодавства. Соціологи висунули шість основних гіпотез щодо релігійності і правопорушень:

1. Гіпотеза пекельного вогню стверджує, що віра в надприродне покарання і винагороду стримує злочинну поведінку і сприяє нормативній поведінці. Релігійний віра, хоч і не обов'язково релігійна діяльність, має бути пов'язана зі зменшенням злочинності;

2. Теорія соціального контролю (або соціального зв'язку): релігія сприяє поступливості законам, про які не йдеться в релігійних ученнях. Участь у релігії – це форма прихильності, відданості й участі, яка заохочує віру в те, що суспільних норм треба дотримуватися [213];

3. Теорія секулярної соціальної дезорганізації: «Коли світські моральні орієнтири є недоступні, постійно змінюються або втратили свій авторитет, а отже, свою силу до примусу, значно помітнішим стає посилення релігійних заборон» [218]. Релігія має здійснювати незначний додатковий вплив на правопорушення, якщо світське соціальне засудження вчинку є сильним, але цей вплив мусить зберігатися, якщо світське соціальне засудження не відбувається або є неоднозначним;

4. Теорія «моральної спільноти»: релігійність має більший вплив на осіб, які оточені або пов'язані з «моральною спільнотою», у якій їхня моральна поведінка буде посилена, а злочинність призведе до присоромлення і збентеження [175].

У 1969 році було проведено перше велике емпіричне дослідження зв'язку між релігійністю і злочинністю, яке не підтвердило їхньої тісної взаємозалежності. Ні відвідування церкви, ні сповідувана віра в надприродні санкції не мають значного впливу на правопорушення. Починаючи з пекельного вогню і правопорушень, соціологи створили в середньому більш ніж два дослідження на рік на тему впливу релігійної віри й обрядів на злочинність [170], із надзвичайно суперечливими результатами. Під час більшості досліджень було виявлено вплив, зазвичай незначний або обмежений, на певні види злочинів чи релігійні конфесії.

Більшість досліджень релігійності і правопорушень страждають від християнського упередження. Вони значною мірою представляють роботу вірян у ключі гіпотези пекельного вогню, для яких пекельний вогонь і правопорушення становили «величезну проблему» і в такий спосіб «надихнули на відновлення дослідницької діяльності» [174].

Сполучені Штати Америки надають неоднозначну підтримку будь-якій з теорій мотивації релігійного права. Ізраїльські дослідження показали, що серед релігійних євреїв набагато менше ув'язнених, ніж євреїв, які не дотримуються релігії, і що релігійність має тенденцію зменшувати агресію серед єврейських підлітків.

Деякі міжнародні дослідження, використовуючи однакові дані, прийшли до різних висновків про співвідношення релігійності і злочинності. Відвідування церкви негативно корелювало зі злочинністю через те, що у 24 з 37 країн прийнятним вважають податкове шахрайство [217], особливо в тих націях, де понад 50 % населення є релігійними, але в Японії релігійне населення ніяк не зреагувало на прийнятність податкового шахрайства. Серед жителів Індії й Китаю релігійність, яку вони самі визначають, але не

формальна релігійність, мала значний вплив на прийнятність податкового шахрайства [217, р. 346].

Серед християн будь-якої конфесії зловживання алкоголем не має статистично значущого стосунку до релігійності. Релігійна гомогамія, релігійна належність подружжя і частота відвідування церкви обернено пропорційні рівню домашнього насильства. Релігійність батьків зменшує правопорушення серед підлітків і дітей консервативних протестантів, якщо обоє батьків поділяють їхню релігійність, але цей ефект значно зменшується, якщо лише один із батьків вважає себе консервативним протестантом [204]. Однак те саме дослідження показало, що хлопчики-підлітки зазвичай прагнуть здійснювати правопорушення, а не уникати їх, хоча їхні батьки є релігійно відданими, дівчата-підлітки не виявляють такої ж тенденції [204, с. 200]. Загалом дані хоч і слабкі, проте свідчать, що правопорушення корелює з релігійністю серед респондентів, які вважають себе причетними до моральної спільноти й активно беруть участь у її життєдіяльності, тимчасом як особи, не пов'язані з моральною спільнотою, більше страждають від інших чинників, навіть якщо вони вважають себе релігійними.

Видається, що серед дорослих релігійність зменшує кількість правопорушень і толерантність до них тією мірою, якою (а) особа пов'язана з релігійною громадою, яка (б) не схвалює тип розглядуваних правопорушень, і (с) правопорушення, які розглядаються, також категорично не засуджені суспільством загалом. Проте в більшості християнських суспільств взаємозв'язок між формальною релігійністю й редукцією делінквентності є більш незначним, ніж відносини між самовизначеними релігійними переконаннями і зменшенням правопорушень. Хоча загальноприйнятою є думка, що «інституціоналізація верховенства права є передумовою демократії» [206, р. 973–977], інституціоналізація верховенства мотиваційного права може мати протилежний ефект.

Діяльність громадян нацистської Німеччини, які були змушені відповідно до закону читати цензуровані новини і пропаганду, брати участь у

масових мітингах, відвідувати збори організації «Гітлер'югенд» (молодіжна нацистська воєнізована організація), була регламентована мотиваційним законом. В оточенні одновірців громадяни робили й казали те саме, були сприйнятливі до авторитарності, контролю й виховання. У мормонській громаді XIX ст., у Юті, мотиваційні закони мормонів щодо відвідування церкви і повага до лідерів церкви не тільки згуртували громади, а й зміцнили політику відчуження мормонської спільноти щодо темношкірих, яка тривала вже понад сто років.

Подібну динаміку можна спостерігати в міських бандах, які можна назвати «аморальними спільнотами», у яких кримінальні дії можуть сприйматися позитивно, як спосіб підвищення статусу особи в групі. Інституціоналізація верховенства права може бути передумовою демократії, але верховенство права також може зміцнити тоталітарні тенденції моральної спільноти, у цьому випадку інституціоналізація лише посилить неправильне застосування верховенства права.

Мотиваційний закон є морально нейтральним інструментом, який може спонукати громаду або нації до авторитаризму. Авторитарні режими використовують закони про цензуру, щоб спонукати громадян виконувати їхній диктат. Мотиваційною метою для забезпечення виховання і слухняності дітей в нацистській Німеччині були закони, які вимагали приєднати їх до «Гітлер'югенду». Ісламські закони про хіджаб (скромний одяг для жінок) є мотиваційними законами, які існують для того, щоб мотивувати чоловіків підкорятися законам, що забороняють перелюб і розбещення жінок, але тих жінок, які відмовлялися підкорятися суворим правилам талібської теократії і носити паранджу, били батогами незалежно від того, чи вони справді ризикували стати перелюбницями або спонукали інших приставати до них [225]. Авторитарні режими стандартизують і ритуалізують мотиваційні закони в талісманах влади.

Оскільки релігії, як правило, використовують мотиваційний закон для досягнення відповідності, можна передбачити, що вкрай релігійні особи

демонструватимуть авторитарні тенденції. Приписуючи деякі характеристики авторитарній особистості, Адорно [169], зокрема, виділяв її умовність, нетерпимість до відхилень, прагнення використати державну владу для придушування невідповідностей, недовіру до людської природи, віру в те, що людина за своєю суттю є злою, віру в те, що сильна влада необхідна, щоб стримувати людські злі потяги. Релігія й опис авторитарної особистості в Адорно в певних аспектах збігаються; наприклад, релігію, як правило, сприймають як сильні уявлення про умовності й нетерпимість до відхилень [169]. Релігії також мають тенденцію захищати покірність владі; справді, слово «іслам» означає «підпорядкування», закликаючи коритися Аллаху.

Отже, релігійний фундаменталізм насправді має зворотний зв'язок з упередженнями, неавторитарні релігійні фундаменталісти, як правило, менш упереджені, ніж неавторитарні нерелігійні фундаменталісти; авторитарні ж релігійні фундаменталісти зазвичай більш упереджені, ніж авторитарні нефундаменталісти.

Здається, мотиваційний закон працює найефективніше в громадах, які всюди його використовують, але членство в замкнутій моральній спільноті, яку згуртовує мотиваційний закон, також надає певної анонімності й імунітету щодо ставлення до зовнішнього світу, а також стимул для захисту спільноти шляхом приховування. Такі спільноти сприйнятливі до авторитаризму і легко стають культами. У культах мотиваційні закони стають центральними для існування їхніх членів, при цьому багато часу витрачається на ритуали й інші практики, покликані спонукати членів дотримуватись не лише релігійного закону, а й законів лідера в питаннях повсякденного життя.

Зло поширеного в релігії мотиваційного закону не обмежується культом. Проблеми домашнього насильства в ультраортодоксальній єврейській громаді значною мірою мають залишитися без уваги, хоча й поміченими. Католицькі священники, які жорстоко поводитися з

хлопчиками, роками мали імунітет від уряду та від цивільної відповідальності, але релігійні закони, що керують священством, мали б їх зганьбити. Вони змогли продовжувати свої зловживання лише тому, що деякі з церковних ієрархів вирішили тримати ці зловживання в таємниці, намагаючись уникнути колективного осуду, мовляв, репутація самої Церкви – понад обов'язок перед жертвами чи їхньою відповідальністю відповідно до світського права.

Тенденція мотиваційного закону до приховування чи збігу з авторитаризмом має структурну основу. Мотиваційний закон може породжувати організаційну інфраструктуру, складність якої відповідає складності самих мотиваційних законів.

Релігійні освітні системи можуть підвищити ризик всеосяжного впливу мотиваційного закону. Основні світові релігії, враховуючи іслам, іудаїзм і християнство, розробили складні системи релігійної освіти, зумовлені складністю їхніх релігійних правових систем, включаючи мотиваційні закони. Повноцінним завданням для мусульманських дітей є навчитися користуватися Кораном і Суннами, хадисів і фікху – молитися івритом і застосовувати Танах, Талмуд і середньовічні кодекси й коментарі. Необхідність пізнання складних мотиваційних законів і практика сприяють ізоляції спостережливих дітей від основної течії світського життя.

Поширені практики мотивації також сприяють маргіналізації, коли мусульмани й ортодоксальні євреї живуть як релігійна меншина серед людей різних релігій. Мусульманки, які носять хіджаб, наприклад, іранський чадор чи афганську паранджу, та традиційні ортодоксальні євреї, які носять ярмулки, чорні капелюхи й ритуальні бахромки (ціцит), нелегко асимілюються у світському суспільстві Заходу. Часті обов'язкові молитви – п'ять разів на день в ісламі, три рази в іудаїзмі – також відрізняють прихильників цих релігій від своїх однолітків на роботі чи де б вони не були, коли настане час для молитви. І саме тому, що вони залишаються маргіналізованим населенням – часто іммігранти й етнічні та релігійні меншини (мусульмани й

ортодоксальні євреї), найімовірніше, збережуть свої традиції й дотримуватимуться мотиваційних законів, які сприятимуть їхній маргіналізації.

Мотиваційний закон легко може стати ритуалізованим у тому сенсі, що він бере на себе немотиваційні функції, які витісняють або замінюють його початкову мотиваційну мету. Ритуалізований мотиваційний закон одночасно чинить опір соціальним змінам і може породити або загострити соціальну і навіть міжнародну напругу.

У теократії ритуалізація створює поштовх до стандартизації. Де релігійні авторитети контролюють примусову силу уряду, більш критичним стає окреслення рішення про те, чи було порушено мотиваційний закон, оскільки рішення тепер визначає призначення покарання. Мотиваційний закон не лише набуває нові функції, а й стає стандартизованим.

Носіння хіджабу, наприклад, слугує символом релігійності в Туреччині, але в Ірані це символізує вірність чинному ісламському політичному режиму, який впроваджує релігійну поліцію. У таких випадках ритуальний мотиваційний закон (наприклад, хіджаб) уповільнює темпи соціальних і релігійних змін, стає знаряддям гноблення, і може також викликати опір серед жінок, яким не подобається мати те, що в одному місці виступає мотивувальним знаряддям, а в іншому є примусово їм нав'язаним.

Дотримання мотиваційних законів також набуває другорядного значення порівняно з релігійною ідентичністю, пов'язаною зі соціальним статусом. Часто ті самі практики, що спрямовані на те, щоб спонукати дотримуватись регулятивного релігійного закону, є найбільш помітними для світу поза моральною спільнотою. Справді, сама їх видимість може бути необхідною для їхньої ефективності як мотиватора.

Сцена у фільмі Європа, Європа [181] ілюструє співвідношення між мотиваційним законом і соціальним статусом. Єврейський хлопчик видає себе за нациста Німеччини і як арійський член «Гітлер'югенду» намагається уникнути обрізання. Останнє, що мало на меті нагадати єврейським

чоловікам про дотримання заповідей Божих, стало у Третньому Рейху смертельною ознакою нижчого соціального статусу.

Тому що дотримання вимог мотиваційного законодавства часто є найпомітнішим проявом релігійної практики та призводить до релігійних конфліктів. Чоловіки-мусульмани з пишними бородами викликають більше ворожості у фанатиків, ніж чоловіки-мусульмани, які гладко поголені й носять костюми. На останніх антисемітських карикатурах на євреїв їх часто зображують у кіпі або капелюсі, з бородою, інколи з ритуальною хусткою (таліт) з бахромою (ціцит); дотримання мотиваційний закон робить євреїв цілями.

Здається, мотиваційний закон добре працює як мотиватор дотримання вимог регулятивного закону лише за двох умов: (1) сам мотиваційний закон було запроваджено через санкції й загрозу досить суворих санкцій, щоб мати стримувальний фактор впливу, мотиваційний закон узгоджується з чиймось особистим інтересом; (2) зв'язок між мотиваційним правом і регулятивним правом є очевидним для тих осіб, які повинні дотримуватися мотиваційного закону. Невиконання будь-якої умови може спричинити невиконання мотиваційного закону для дотримання нормативного законодавства.

Наведені раніше приклади мотиваційних законів, які не виконуються, можна пояснити невиконанням однієї з таких умов. Наприклад, немає покарання, пов'язаного з безоплатною обіцянкою. Як правило, порушення мотиваційного законодавства розцінюють як менш кричущі, такі що караються меншими санкціями, ніж регулятивне законодавство.

Мотиваційне законодавство часто не може покращити дотримання нормативного законодавства, однак законодавці вважають його привабливим. Зазвичай законодавці сприймають мотиваційне право як сходинку на шляху до дотримання нормативного права, як «полегшене регулювання». Це спосіб підвищити шанси забезпечити дотримання вимог регулятивного права, змусити людей самотійно виконати свої зобов'язання згідно з нормативним законодавством або виробити звичку, яка

відповідатиме класу команд, який охоплює регулятивні команди, сформульовані подібно до тих, які виходять з того самого джерела влади.

Мотиваційний закон не тільки сприймається як підвищення шансів на дотримання нормативного права; він також є менш обтяжливим і покарання за його невиконання є набагато легшими. Мотиваційне законодавство також забезпечує захист у разі невиконання регуляторного права.

Застосування мотиваційного законодавства є менш обтяжливим, ніж виконання регулятивного закону, і він прикриває законодавця саме тим, що намагається покращити дотримання нормативного законодавства. Законодавці часто використовують мотиваційне право в контекстах, у яких мало або взагалі немає доказів того, що це дійсно працює. Ті, хто розробляє і тлумачить закон, вирішили використовувати мотиваційний закон.

Незважаючи на свою обмежену ефективність у більшості випадків, мотиваційний закон має особливу вагу і привабливість серед релігій, які зазвичай використовують його ширше, ніж світська влада. За відсутності повноважень карати прихильників через офіційні санкції в більшості випадків релігійна влада значною мірою покладається на правила релігійної літургії та ритуалів, одягу й дієти, щоб зміцнити моральні спільноти та спонукати людей дотримуватися релігійних нормативних законів. Ці правила, однак, мають більш потужний вплив у більшості ісламських країн, у яких мотиваційний закон забезпечується за допомогою санкцій, які накладає держава.

Мотиваційний закон за своєю суттю є консервативною силою. Кодування мотиваційних практик і застосування санкцій ускладнює їх зміну. Як було сказано вище, мотиваційний закон частково функціонує через підсилення моральної спільноти в умовах сучасності та швидких соціальних змін. Людей легше мотивувати виконувати правила, які узгоджуються з чинними нормами і практиками. Водночас мотиваційний закон використовують для зміни наявних норм або для спроби спонукати людей виконувати команди влади, яка є нелегітимною, адже зазвичай вона погано

функціонує, якщо її не змусять сильні і надійні санкції, як у культах. Саме через це діють мотиваційні закони; тих, хто їх дотримується, ідентифікують як прихильників статус-кво в моральній спільноті чи референтній групі.

Цей консерватизм частково корениться в когнітивній тенденції ідеалізувати минуле. Люди схильні оцінювати минулі події більш позитивно, ніж вони оцінювали їх під час здійснення («рожева ретроспекція» або «ефект позитивності»). Люди також схильні запам'ятовувати свій вибір як кращий, аніж він був насправді («підтримка вибору, упередженість»).

Більшість наведених вище прикладів мотиваційного права проявляють цю консервативну тенденцію. Закони, що забороняють аборти, кредитне консультування, вимоги до боржників-банкрутів, встановлення законів, які передбачають привілеї королівської сім'ї, правила військової дисципліни та закони про цензуру – усі вони відображають консервативні цінності. Намагання використати мотиваційне право для реабілітації злочинців мали незначний успіх, можливо, тому, що це намагалися зробити за допомогою інструментів, які найкраще підходять для збереження нормативної поведінки.

2.2. Феноменологічний зміст суб'єкта, об'єкта та змісту правової діяльності (формування і реалізація мотивації у взаємодії особистості та соціального середовища)

Актуалізації системного дослідження сутнісних взаємозв'язків і взаємопереходів у правовій діяльності сприяє наявність відмінностей у розумінні співвідношення її цілей і засобів. З одного боку, самі засоби зумовлюють цілі, і в такому разі маємо справу з процесами цілепроектування, цілепокладання тощо. З іншого – цілераціональність буде спрямовувати аналіз, вибір у рамках раціональної правової діяльності і створення тих засобів, які дозволяють говорити про її доцільність. І, нарешті, засіб, наприклад, з точки зору певного способу вирішення поставленого завдання, може перетворитися на мету чи предмет спеціального засвоєння. Досягнутий результат, як продукт реалізації мети, можна використати як своєрідний засіб для подальшої раціональної правової діяльності [201].

Якщо засоби, які використовували, є не досить ефективними, то, звичайно, не можна говорити про досягнення наміченого стану справ (досягнення поставлених цілей). Сам суб'єкт права, здійснюючи раціональну правову діяльність, у цьому випадку потрапляє у проблемну ситуацію; засоби, які він використав, та які не є необхідними для досягнення мети, як правило, дають у більшості випадків побічний результат, а результат ефективності раціональної правової діяльності виявляється від'ємним.

Формування мети залежить від вибору засобів для її здійснення. Тому параметри мети, які визначає суб'єкт права, мають досить точно відповідати основним сутнісним й об'єктивним характеристикам запрограмованої раціональної правової діяльності. У зв'язку із цим сама мета може виявитися безпредметною, якщо образ бажаного результату, який у ній міститься, буде фіктивним, вигаданим, таким, що немає ніякого стосунку до реальності. Природно, що така мета є принципово недосяжною, а відповідна діяльність суперечить законам розвитку правових процесів.

Прийнята раціонально-правова програма стає своєрідною нормою для дій. Подібна норма стверджує про те, що має бути, і те, чого не можна робити. При цьому ухваленню правової програми передують процес її розробки. Дуже важливим є знання про відношення між загальними й частковими цілями, що є своєрідною деталізацією найраціональнішої правової програми. Очевидно, що кожна із часткових цілей є необхідною, але недостатньою умовою реалізації кінцевої мети.

Своєрідні відмінності в рамках подібних підходів, звичайно, відбуваються з погляду своєрідної конкретизації раціональної правової програми й відображаються в реалізації планів раціональної правової діяльності. Сам план – це система тенденцій, які описують і наказують, так створюється уявлення про раціональність правової діяльності і про ефективні шляхи їх досягнення. Кожна система тенденцій, які описують, виражається через мову, що робить її загальнодоступною й загальнозначущою і для самих суб'єктів права, і для тих, хто виконуватиме раціональні правові програми; а по-друге, система містить вичерпну інформацію про засоби й відносини реалізації раціональної правової мети, при цьому не можна не звернути увагу на те, що встановлюється своєрідний порядок у плані послідовності застосування засобів, та визначаються етапи досягнення кінцевих раціональних правових цілей.

Будь-який процес підготовки до ухвалення ефективного рішення пов'язаний із розв'язанням деяких проблем, тобто з раціональною правовою діяльністю за деяких невизначених умов. Ухвалити раціональне правове рішення – означає вибрати певний алгоритм дій з переліку всіх можливих. Раціональна свідомість необхідно пов'язана з альтернативою вибору алгоритму поведінки, різних стратегій дії, дозволяє намітити контури простору можливої варіабельності поведінки. Ситуації подібного вибору підлягають різні елементи раціональної правової діяльності, тобто і мотивація, і ціль, і засоби, і елементи правової програми дій у цілому. Можна

виділити низку чинників, які впливають на створення ситуації, у якій приймаються раціональні правові рішення:

- суб'єкт права, який ухвалює рішення; його функція полягає у виборі основної стратегії дій, що веде до бажаного результату, тобто до ефективного результату або до досягнення поставленої мети;

- засоби для досягнення поставленої раціональної правової мети; зазвичай вони виступають у вигляді так званих керованих змінних, а сам суб'єкт права, який ухвалює рішення, може їх змінити залежно від обставин, що складаються, і у зв'язку зі зміною намічених цілей у рамках досягнення загального ефективного результату;

- умови, в межах яких ухвалюється раціональне правове рішення; суб'єкт права, здійснюючи раціональну правову діяльність, зважає на об'єктивні умови, як на своєрідні некеровані змінні, які можуть суттєво впливати на самі результати раціонального правового вибору й мотивацію самого суб'єкта права;

- вимоги, які обмежують; формуються залежно від наявних засобів або об'єктивних умов; ідеться про те, що існують можливості, які можуть вплинути на вибір раціонального правового рішення;

- ситуація прийнятого раціонального правового вибору, який забезпечує різні можливості у стратегії поведінки; подібна ситуація припускає, що має існувати кілька подібних можливостей чи альтернатив. В іншому випадку проблем не виникає, тобто сам алгоритм раціональної поведінки є наперед визначеним;

- потрібно також розглядати можливі результати, вони залежатимуть і від об'єктивних обставин, і від вибору самої стратегії раціональної правової поведінки; при цьому потрібно мати щонайменше два можливі результати, вони повинні бути нерівноцінними, інакше немає значення, яке рішення ухвалює суб'єкт права.

При ухваленні раціональних правових рішень їх потрібно розділяти на надійні, ризиковані і безпідставні. Надійне рішення – суб'єкт права повинен

бути добре поінформованим про ситуацію й об'єктивні умови досягнення цілей, що дає можливість впевнено і точно передбачити наслідки своїх раціональних правових дій.

Безпідставне рішення – суб'єкт права погано володіє ситуацією і нездатний адекватно оцінити наслідки своїх дій. Щодо ризикованих рішень, то вони не дають можливості суб'єктові повністю зорієнтуватися в наслідках, контролювати й передбачати їх, але він може дати їм імовірну оцінку, що останнім часом є досить модним у контексті соціально-філософських досліджень [79; 187, р. 123–136; 191].

З іншого боку, ведучи мову про ризиковані раціональні правові рішення, є сенс говорити про можливість розгляду поняття корисності і цінності такого рішення. Можна сказати, що стратегія поведінки, з погляду корисності і цінності, залежить від багатьох чинників, але в кінцевому підсумку справа зводиться до того, що суб'єкт права вибере ту ситуацію, в умовах якої найціннішим буде час ухвалення ним власного рішення. Для суб'єктів права кращою раціональною правовою поведінкою є та, яка передбачає найменшу втрату часу, оскільки втрата часу – це втрата ефективності. У зв'язку із цим звернемо увагу на те, що процес ухвалення раціонального правового рішення пов'язаний із системою мотивів раціональної правової діяльності. Оскільки правова діяльність має справу з ризикованим рішенням, заведено вважати, що суб'єкт права здатен оцінити ймовірність наявності об'єктивних обставин ухвалення такого рішення і знайти певний алгоритм їх розгляду та визначити шляхи вирішення ситуації.

Суб'єкт права, який ухвалює рішення, має обрати найефективніший алгоритм для досягнення поставленої мети. Подібний процес вибору найкращого варіанта з наявних можливих називається оптимізацією раціональної правової діяльності.

Розв'язання проблем, пов'язане з раціональною правовою діяльністю, у будь-якому разі є процесом творчим, що вимагає нестандартного мислення, імпровізації, фантазії й винахідливості. У цьому сенсі вказані методи є

єдиними в головному, тобто спрямовані на реалізацію поставленого завдання, дають різні варіанти підходу до загальної проблеми.

Ухвалення раціонального правового рішення й раціональна правова поведінка взаємопов'язані, тож можна сказати, що це єдиний процес у рамках раціональної правової діяльності. Дії щодо вироблення раціонального правового рішення, коли вони виступають на рівні певного алгоритму, звичайно, вимагають не своєрідного усвідомлення, а лише коригування з урахуванням місця, часу, відносин та інших звичайних чинників. Сама правова свідомість у цьому контексті включається лише тоді, коли відбувається зміна певного стереотипу, що склався, причому в цій ситуації неможливо продовжити розпочаті дії. У сучасній літературі подібну ситуацію, пов'язану з обмеженням подібної дії заведено називати «поточною» проблемою. При цьому сама поява проблеми в рамках раціональної правової поведінки фактично характеризує появу акту свідомого вибору в рамках правової поведінки, зорієнтованої на ефективні засоби її вирішення.

Подібний спосіб вирішення пов'язаний із трьома основними параметрами: визначенням проблеми, яка виникла; конструюванням альтернативних способів розв'язання цієї проблеми; вибором найкращої альтернативи для розв'язку вказаної проблеми.

Визначення проблеми в межах правової діяльності зазвичай передбачає певний вибір, пов'язаний із вивченням умов, що перешкоджають її ефективному розв'язанню. Після того, як встановили причини обмежень раціональної правової діяльності, розпочинають наступний етап конструювання спектру можливих дій, спрямованих на розв'язання проблеми. У цьому і проявляється один із найяскравіших творчих моментів мисленнєвої діяльності, який характеризує ефективність мислення суб'єкта права. У цьому контексті варто сказати про те, що більшість раціональних правових рішень, пов'язаних із прийнятими у правовій діяльності

інноваціями, все-таки варто розділяти з точки зору їхнього змісту, виділяти моменти творчого і нетворчого етапу.

Будь-яку можливу дію в рамках правової діяльності, спрямовану на розв'язання виниклої проблеми, у сучасній філософії науки зазвичай називають альтернативою, або альтернативною ситуацією, чи можливими світами тощо. Самі об'єктивні умови оптимального вирішення пов'язані, однак, із проблемою ймовірності. Так, іноді ймовірність самих об'єктивних умов є відомою, а іноді ні. У такому разі суб'єкт права, який ухвалює рішення, змушений давати суб'єктивну, особистісну, імовірнісну оцінку. Схожа ситуація в такій правовій раціональній діяльності залежить від того, наскільки відомі об'єктивні і суб'єктивні ймовірності, якість інформації про які значно впливає на ухвалення рішення, яке відбувається в умовах ризику й невизначеності чи визначеності, що, природно, буде найкращим позитивним результатом. Звернімо увагу на те, що заключний етап ухвалення рішення зазвичай полягає у виборі найкращої альтернативи з переліку наявних у суб'єкта права. Для того щоб зробити розумний вибір, суб'єкт, який ухвалює рішення, повинен знати, до яких наслідків і результатів може призвести кожна альтернатива та яка йому з неї користь.

Суб'єкт права має розуміти те, що вибір тієї або іншої альтернативи, яка є найкориснішою, найбільше впливає на його мотивацію – це основне правило для початку ухвалення ефективного рішення. Тобто воно означає, що з усіх можливих раціональних правових рішень сам суб'єкт права має вибрати саме те, яке, на його думку, є на часі і є найефективнішим.

Для того щоб ухвалити ефективне рішення, потрібно мати певну інформацію і значну мотивацію. Якщо говорити про узагальнений варіант, то прийняття цієї інформації означає таке:

- слід прийняти безліч альтернативних дій, кожна з яких вказує на один із можливих варіантів розв'язання поставленої правової проблеми;

- треба прийняти безліч об'єктивних обставин чи умов, які не залежать від суб'єкта права, який ухвалює рішення, що впливають на результати

можливих напрямів діяльності чи альтернатив, при цьому одна з альтернатив обов'язково має здійснитися;

– потрібно сприйняти безліч імовірностей або ймовірнісних оцінок як об'єктивних ситуацій, які впливають на результати альтернативних дій;

– варто сприйняти розуміння того, що особи, які ухвалюють разом зі суб'єктом раціональні правові рішення, розглядають їх з огляду на їхню корисність.

Суб'єкт права, як суб'єкт, який ухвалює рішення, не завжди має надійну об'єктивну інформацію про ймовірні події та користь від результатів його раціонального правового рішення. Однак навіть маючи таку інформацію, суб'єкт права так чи інакше змушений інтерпретувати її з власного погляду, зважаючи на суть проблеми, яку він розглядає, власні інтереси, досвід і вплив на позитивні рішення. Тобто суб'єктові в більшості випадків доводиться оцінювати всі елементи можливих варіантів руху до розв'язання проблеми. Якщо такі ситуації в кінцевому підсумку охоплюють події, настання яких не залежить від суб'єкта, то він, звичайно, хотів би прорахувати їхню ймовірність [79].

Класичні моделі ухвалення раціональних правових рішень завжди є оптимальними, оскільки орієнтовані на досягнення максимального результату. Вони побудовані так, щоб можна було використати алгоритм для оптимізації й отримати оптимально ефективний результат. Їхній недолік полягає у вимушеному спрощенні правової дійсності, оскільки визначення параметрів моделі має бути зорієнтоване на забезпечення можливості вироблення рішень. Тому отримані рекомендації часто втрачають практичну цінність. Це пояснює те, чому правова практика ставиться до них скептично. Проте моделі для оптимізації, як порівняти з інтуїтивними умоглядними моделями суб'єктів права, мають значні переваги: не допускають логічних помилок, оскільки їх можна перевірити за допомогою математичної логіки; є безкомпромісними і не містять нічого зайвого, зводять проблему до її суті та сприяють виразу основоположних взаємозв'язків цілей і засобів.

Юридична діяльність охоплює представництво інтересів однієї сторони проти іншої в суді або в іншому судовому органі, що здійснюється адвокатами чи юридичними консультантами або під їхнім наглядом: консультації і представництво в цивільних справах, консультації і представництво у кримінальних справах, консультації і представництво у справах про трудові спори; юридичні консультації і загальні консультації, підготовка юридичних документів: статутів, контрактів, угод та інших документів, пов'язаних із веденням компаній, патентної й авторської документації; підготовка інших юридичних документів, наприклад, заповітів, довіреності; діяльність нотаріусів, судових приставів, арбітрів, патентних повірених, юрисконсультів, судових посередників.

Правову діяльність як комунікативну вивчають не лише сучасні дослідники в когнітивних дискурсах лінгвістики, психології, соціології, філософії, а й правознавці [111]. У дослідженнях використовують герменевтичний, порівняльний, кроскультурний, діалогічний, феноменологічний та інші наукові методи.

Із цього погляду, правова діяльність як комунікація постає як один із типів соціальної діяльності і виступає субстанцією для правової системи. Правова діяльність як комунікація спрямована на задоволення потреб суб'єктів у соціальному взаємозв'язку з іншими суб'єктами. Тож правову діяльність як комунікацію можна визначити як встановлення, відтворення та розвиток соціальних взаємозв'язків, взаємообмінів і контактів між суб'єктами у сфері права. Одночасно через правову діяльність як комунікацію реалізується специфічне завдання суспільства – виробництво і споживання медіативних засобів будь-якої діяльності. Саме таке розуміння комунікативної діяльності уможливорює більш глибоке трактування правової комунікації.

Правова комунікація є сукупністю форм, засобів і механізмів реалізації права. Перша виступає необхідною умовою успішного здійснення другої, її якісним аспектом. У гносеологічному сенсі саме за допомогою поняття

«правова комунікація» право розкривається у всій повноті свого змістового навантаження. До структури правової діяльності як комунікативної входять: комунікативні інститути, норми, ціннісна ієрархія, комунікативні практики і засоби, соціальні ролі і статуси посередників, комунікаторів, реципієнтів, експертів. Забезпечуючи взаємозв'язок соціальних суб'єктів у синхронному і діахронному аспектах, правова комунікація реалізується як спосіб організації права. Визначивши правову комунікацію, виділимо її основні функції.

Функціональна характеристика є необхідною умовою для вивчення правової комунікації, оскільки без цього неможливо повноцінно розкрити її та зрозуміти її значення для соціальної системи. Така заданість дослідження опирається на наявну традицію вивчення комунікації як діяльності [3, 4, 5]. Виокремлення і розкриття змісту функцій уможлиблює конкретнішу й багатоаспектну оцінку комунікативно-правових феноменів і права в цілому. Системність правової комунікації зумовлює системність її функцій. А. Р. Редкліфф-Браун зазначає: «Процес, структура і функція складають єдину теорію, тобто схему інтерпретації, що застосовується до соціальної системи» [122, с. 20]. Питання про системність і класифікацію функцій правової діяльності як комунікації в науці і філософії представлено кількома підходами.

На нашу думку, встановлення потреб як структуроутворювального принципу є достатньо обґрунтованим, оскільки кожна з функцій правової діяльності як комунікації спрямована на реалізацію, задоволення будь-якої потреби суспільства й особи. Із цієї позиції вихідними для правової діяльності як комунікації є медіативна, інформаційна й регулятивна функції. Їхній розвиток і взаємодія породжують всі інші функції, що відповідають певним особистим і суспільним потребам, які при дотриманні всіх умов мають бути задоволені.

Медіативна функція зумовлена соціальним характером людини, яка не може існувати поза комунікацією з іншими людьми, та передбачає посередництво між суб'єктами спілкування. Тільки за допомогою

комунікативної діяльності відбувається прогресивний розвиток духовних, творчих здібностей особи. Медіативну функцію виражають норми, еталони, стереотипи, інститути і практики комунікування, які поділяють усі члени спільноти. Сукупність норм і соціальних стандартів утворює культурно-історичне середовище, що задає способи формування особистих, групових і масових взаємодій у правовій системі. Рівень оволодіння способами комунікування є одним із найважливіших індикаторів рівня розвитку загальної культури людини. Здійснення цієї функції пов'язане з прогресом комунікативної техніки, який полягає у зростанні її потужності, швидкості й далекосяжності. Здається, це безпосередньо веде до подальшої глобалізації соціальних комунікацій, у які поступово і за наростаючою втягується все населення світу. Це означає збільшення щільності й різноманітності контактів, зростання усвідомлення значущості комунікативної сфери, зміну вимог до компетентності юриста як особливого комунікатора – професіонала-посередника й експерта. Своєрідними модифікаціями медіативної функції є дві вторинні щодо неї підфункції – інтегративна і диференціююча. Ще Е. Дюркгейм вказував на взаємну передбачуваність процесів інтеграції і диференціації. Будь-яка диференціація є одночасно і встановленням межі, що передбачає «досконале примикання» [196], об'єднання, згуртування людей. Що сильнішим є згуртування, то сильнішим є поділ з іншими групами й спільнотами, інтеграція в одному розумінні пов'язана з ослабленням згуртованості і навіть дезінтеграцією в іншому, в основі цього процесу лежить механізм створення соціально-психологічної опозиції «Вони і Ми» [104, с. 458–459]. Якість правової діяльності як комунікації можна розкривати через шкали «відкритості – закритості», «збігів – відторгнень». Досягнення однієї із цих крайностей призводить до знищення комунікації і правої системи, що означає загальну деградацію суспільства. Отже, інтегративна і диференціююча функції є взаємообумовленими в рамках медіативної [19].

Метою інтегративної функції правової діяльності як комунікації є згуртування соціальних суб'єктів, досягнення єдності і взаємозв'язку між членами суспільства. У процесі її реалізації забезпечується формування нових спільнот і зміцнення тих, які раніше згуртувалися в соціальні об'єднання. В основі реалізації інтегративної функції лежить потреба в собі подібних спільнотах, а якщо конкретніше – в об'єктивній тотожності цілей суб'єктів, які здійснюють комунікацію. При цьому ці цілі можуть мати позакомунікативну спрямованість. Отже, індивіди спілкуються не тільки заради задоволення, одержаного безпосередньо від комунікації. Сутність комунікації така, що в ній реалізується складний комплекс потреб, пов'язаних з існуванням суспільства й соціальних суб'єктів. В умовах сучасного суспільства індивід не завжди може повністю реалізувати інтегративну функцію, оскільки зв'язки в сьогоdnішній соціальній реальності мають більш опосередкований характер. Прагнення до різних комунікативних форм і практик, що ведуть до інтеграції, тісно пов'язане з тією підставою, за якою соціальні суб'єкти прагнуть ідентифікувати себе з навколишніми. Якими є найбільш значущі цілі, сторони й аспекти нашої власної ідентичності зараз? Що відрізняє «своїх» від «чужих», кого вважати «своїми»? Так інтегративна функція перетворюється на диференціюючу, бо, з одного, сприяє об'єднанню і згуртуванню, а з іншого – призводить до поділу і відторгнення. Кожна зі сторін комунікації визначається через іншу [196, р. 205], будь-яке соціально-культурне значення і визначення затверджує розрізнення. Увага до цієї функції комунікації правової діяльності загострюється через сучасні процеси відчуження. Як стверджує Ф. Джеймісон, «“традиційні” чи “природні” єдності, соціальні форми, людські відносини, культурні феномени і навіть релігійні системи систематично, розбивають на частини для того, щоб згодом знову ефективніше зібрати у формі постприродних процесів і механізмів» [190, р. 63]. Ізольовані фрагменти соціального життя, що утворилися, стають автономними, як речі, що існують самі по собі. Це також стосується індивіда,

якого вирвали з різних форм колективності, який став самозамкнутим та ізольованим. Об'єднанню, як і роз'єднанню, можуть сприяти знання / незнання певної мови, уміння кодувати й декодувати повідомлення, навички користування тим чи іншим засобом. Найтісніший зв'язок існує між медіативною й інформаційною функціями комунікативної правової діяльності. До системи комунікації правової діяльності входять інформаційний обмін та інформаційна взаємодія суб'єктів. Саме споживання інформації відбувається через здійснення комунікації. Людина здатна обмінюватися з іншою людиною думками і почуттями, тільки надаючи їм форми знаків, звуків, письмового тексту, тобто використовуючи комунікативні канали і засоби. Сутність інформаційної функції полягає у створенні знакової «копії» дійсності, відображенні цілісної, обдуманого і загальнозначущої картини світу за допомогою тієї чи іншої знакової системи, найважливішою з яких є мова. У системі правової діяльності вона реалізується через професійну мову юристів, категоріальний апарат юридичної науки, документообіг між учасниками правової комунікації.

Водночас комунікація слугує необхідною умовою прийому й передачі інформації в синхронній і діяхронній взаємодії суб'єктів. В останньому випадку вона забезпечує ефективну соціальну пам'ять. Загалом комунікація правової діяльності сприяє оптимізації всього комунікативно-правового процесу й отриманню якісної інформації. Модифікаціями інформаційної функції є вторинні щодо неї функція забезпечення доступності інформації й селективна функція. Перша забезпечує прозорість інформаційних потоків, доступність інформації для користувачів, подолання і зняття комунікативних бар'єрів, зменшення різноманітних витрат. Разом із цим забезпечуються повноцінність і достовірність одержуваної інформації.

Селективна підфункція забезпечує відбір інформації при здійсненні правової діяльності. Сьогодні в розвинутих країнах обговорюють закон, покликаний регулювати інформаційні масиви інтернету, щоб уберегти дітей від небезпечних для них контактів через цей комунікативний канал. Правова

комунікація за допомогою інституту цензури, правової культури, заборон і норм не тільки обмежує й мінімізує отримання інформації, а й дозволяє проводити її відбір, що здійснюється на основі принципу релевантності, згідно з яким не вся інформація, що циркулює в каналах соціальних комунікацій, потрібна реципієнтові, а тільки та, в якій існує потреба. Решта інформації в такому разі виступає шумом, перешкодами, якщо йдеться про агресивний контакт, який нав'язують. Як показав аналіз інформаційної функції, украй важливим є ступінь організації правової системи, правової діяльності, без чого соціальний суб'єкт цілком може розгубитися в потоці різноманітної інформації, який постійно зростає. Це підводить нас до необхідності аналізу регулятивної функції комунікації правової діяльності.

Якщо медіативна й інформаційна функції виходять із певного збігу індивідів у межах конкретної спільності, то в регулятивній функції відображаються відмінності комунікантів, які потрібно враховувати при встановленні зв'язку й досягненні соціальної стабільності. Регулятивна функція комунікативної культури націлена на забезпечення такої поведінки індивіда, яка узгоджена з інтересами суспільства чи групи.

Виявлена в кібернетиці нерозривна єдність комунікації, інформації й управління зумовлює фундаментальність регулятивної функції комунікації правової діяльності, надає їй статусу основної. Будь-яка соціальна система потребує регулювання поведінки й діяльності суб'єктів, підтримування рівноваги з навколишнім середовищем, координації зусиль індивідів. На основі комунікації правової діяльності здійснюється формування складної системи норм, правил, традицій, ритуалів та інститутів, покликаних регулювати соціальні відносини. Регулятивну функцію певною мірою виконують цінності, якими володіє суб'єкт, оскільки вони окреслюють «поле» його діяльності. Але цінності не вказують на ті засоби, за допомогою яких суб'єкт може досягти мети. Саме норми і правила, а також технічний рівень комунікативних засобів визначають вибір суб'єктом засобів і «рамки», у яких він може діяти, а також рівень ефективності його комунікації. Завдяки

регулятивній функції соціальні суб'єкти здійснюють пошук і розробку нових, зміцнення та розвиток старих комунікацій, комунікативних практик, умінь та навичок, а потім використовують їх для усунення або нейтралізації негативних наслідків дії чинників, які «обурюють». Це стимулює освоєння кожним членом суспільства нормативно-регулятивного аспекту комунікації правової діяльності. На індивідуальному рівні регулювання здійснюється через самоконтроль, самооцінку й самообмеження, що приводить до підвищення організованості і якості правової діяльності індивіда.

Правова комунікація відкриває можливі цілі, слугує мотивацією для правової діяльності суб'єкта, а також надає засоби для створення програми, яка охоплює всі етапи руху від наявної ситуації до цільової. Основним засобом для створення програми є мова як базова система правил і норм, як спосіб конструювання світу таким, яким ми хочемо його бачити, створюючи мережу значення. Мета і програма тим самим слугують ланками у процесі регуляції. Результатами цього комунікативного процесу можуть бути зміни установок реципієнта, формування нових ціннісних орієнтацій у реципієнта, явні зміни його поведінки, зміни як взаєморозуміння учасників, яке вимірюється через ступінь збігу інформації, яку передав комунікант і зрозумів реципієнт.

Формування і зміна установок комунікантів пов'язані з такими явищами, як заохочення й покарання, зараження і наслідування, ідентифікація й сугестія, іррадіація почуттів і виконання соціальних ролей. Механізми заохочення й покарання при формуванні і зміні установок працюють як оцінювальні і стимулювальні соціально прийнятні дії індивіда, і ганебні – щодо неприйнятних. Це яскраво видно на прикладі сучасної комунікації правової діяльності, коли покарання шляхом позбавлення волі або обмеження можливості спілкуватися вважається дуже жорстоким і сильним стосовно того, хто провинився.

Як й інші основні функції, регулятивна функція реалізується через вторинні – дисциплінуючу й адаптивну. Обидві забезпечують якість

протікання правової діяльності, але реалізують це специфічно. Перша орієнтується на минуле й передбачає відтворення традиційних правових практик та інститутів. Дисциплінуюча функція покликана зберігати наступність, стабілізувати форми правової діяльності. У цій ситуації комунікативні практики тяжіють до ритуалу, орієнтуються на минуле. Регулятивна функція комунікації правової діяльності не має на меті суто охоронних завдань, інший її аспект розкриває адаптивна підфункція. Остання вирішує завдання коригування чинних норм, ціннісних орієнтацій, практик, які використовуються в правовій діяльності відповідно до мінливих суспільних ситуацій. Це стосується і зміни правової комунікації на рівні індивіда, розвитку й появи нових комунікативних технологій, які потребують регулювання для гармонійного освоєння нових можливостей.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що значний інтерес з боку дослідників до сфери комунікації правової діяльності не є випадковим, він зумовлений необхідністю вирішення низки питань, пов'язаних із функціонуванням і розвитком правової системи в сучасних соціальних системах. Правова комунікація як якісна характеристика правової діяльності є невід'ємним атрибутивним елементом права. Розглядаючи правову діяльність як особливий тип ставлення до дійсності, діяльнісний підхід первинно передбачає те, що подібний тип ставлення до соціуму зумовлений передусім історично виробленими соціокультурними програмами. Правова діяльність передбачає деякі соціокультурні підстави та норми і може здійснюватися на різних рівнях. Виділимо, зокрема, два рівні.

Діяльність, пов'язану із засвоєнням і використанням, а також застосуванням вироблених в історичному розвитку соціокультурних способів перетворення діяльності, зафіксованих у конкретних установках і програмах, які визначають своєрідну парадигму самої діяльності. Зауважимо, що схоже розуміння пов'язане з ідеями таких відомих учених, як І. Лакатош і Т. Кун [193], [202]. Вихідні основи цієї парадигми визначають своєрідний спосіб ставлення людини до світу, спрямовують її діяльність, встановлюють її цілі й

орієнтири. Така діяльність виступає як доцільна зміна й перетворення соціуму. При цьому орієнтація діяльності такого типу пов'язана з досить чітким фіксуванням способів, норм, цілей і мотивації, що дозволяє охарактеризувати подібний тип діяльності як закриту систему.

Ця своєрідна закритість типологічно близька до поведінки, для якої характерна активність щодо реалізації первинно заданих передумов й орієнтирів; з іншого боку, завдяки цій закритості, тобто закритості основних відправних передумов, людська діяльність несе в собі безперечні риси адаптивної поведінки, яка досить чітко проявляється через дотримання прийнятих у соціумі правил, традицій, норм і звичаїв. І в цьому сенсі цілком правомірно говорити про закриті системи діяльності як про типи соціальної поведінки.

Евристичне начало діяльнісного підходу найбільше реалізується, що природно, у діяльності з розвитку наявних форм культури, які мають відповідати різним способам ставлення до соціуму, а також пов'язаним із ними установкам і нормам. Саме в раціональній правовій діяльності на цьому рівні розкривається сама специфіка феномену людини.

Така правова діяльність не обмежується орієнтацією на наявні програми дій, вона передбачає здатність до постійного перетворення, вдосконалення програм, що лежать в її основі, до безперервної перебудови своїх підстав, а відтак можна говорити про відкриту систему. При цьому людина не є активним виконавцем чієїсь визначеної програми, а постає творцем принципово нових програм дій і нових соціокультурних традицій. Дійсність, пов'язана з перебудовою своїх основ, передбачає наявність мотивації, тобто є цілеспрямованою діяльністю, при цьому варто зазначити, що при переході від правової діяльності до діяльності цілеспрямованої, мотивованої значно розкриваються перспективи самої творчості людини і її свободи.

Історія людського розвитку, розвитку духовної й матеріальної культури є процесом розгортання реалізації творчого ставлення людини до

навколишньому соціуму, що виражається в побудові принципово нових програм. Подібна здатність і навіть схильність до безперервного подолання наявних ступенів включення до соціуму і навіть виходу за його межі справді є специфічною особливістю людського буття. Будь-яке пояснення поняття правової діяльності через відкритість стосовно соціуму виходить за межі звичних традицій розуміння людського буття і більше узгоджується з усвідомленою творчою діяльністю соціально-суб'єктивної активності щодо перетворення людиною навколишнього соціуму.

Сьогодні технократичне уявлення про напрями перетворення природи й панування над нею призвело до екологічної кризи. Однак, якщо розумне управління соціальними процесами виглядає як їх раціональна калькуляція, контроль і певна передбачуваність результатів впливу, то потрібен певний апарат у рамках соціуму, який керуватиме людьми й контролюватиме всі ті процеси, які відхилятимуться від розуміння правової діяльності.

Розвиток суспільства технократичним шляхом показав, що будь-яке втручання в природні соціальні процеси дуже згубно позначається на людині, тобто в результаті формується універсальне діяльнісне втручання в сам соціум; претензія на прогнозованість будь-яких людських дій свідчить про те, що виникає загроза існуванню людини як такої.

Варто мати на увазі й те, що можна говорити про принципове розуміння діяльності, тобто не про діяльність щодо створення об'єкта, в якій людина намагається зафіксуватися й виразитися як об'єкт, який ніби й належить самому суб'єктові. У цьому випадку є взаємна діяльність, взаємодія вільних рівноправних партнерів, кожен з яких не може припускати й рахуватися з іншим, і в результаті такої діяльності суб'єкт та об'єкт зазнають прогресивних змін.

Подібний підхід передбачає існування своєрідного плюралізму позицій чи точок зору, зокрема ціннісних і культурних систем, які вступають у взаємодію і змінюються в результаті такої взаємодії. При цьому така діяльність передбачає не якийсь ідеал антропоцентризму у ставленні людини

до природи, а може йтися про деякий пріоритет спільної еволюції природи й людства, що можна було б витлумачити як визначений незапрограмований діалог.

Правова діяльність – це дещо штучний процес, проте діяльність, яка перетворилася на традицію і яка може стихійно відтворюватися, її можна розглядати і як процес, і як квазіпроцес, на відміну від природних процесів. Не можна передбачати всі наслідки тієї чи іншої свідомо проєктованої діяльності, бо вона завжди охоплює досить складні механізми переплетення соціальних і природних процесів. Думка про якийсь повний контроль за результатами діяльності є досить ілюзорною. Зауважимо, що цей фрагмент є дуже важливим і на нього часто звертають увагу. Зрозуміло, якщо ми дивимося на людську активність і діяльність з боку суб'єкта, або, як кажуть екзистенціалісти, зсередини, то людина, здійснивши деяку мотивовану дію, заздалегідь знає, який у неї був мотив. І погоджуючись з тим, що подібна активність має осмислений характер, ставимо питання щодо значення цієї діяльності, її змісту.

Щоб зрозуміти діяльність, спираючись на свій індивідуальний контекст, людина має розглядати її крізь призму діяльності інших людей, тоді, можливо, виникне якийсь універсальний зміст. У такому разі люди навколо нас, як і ми самі, як правило, діють відповідно до загальноприйнятих норм, а значить той зміст, який ми приписуємо їхній діяльності, не надто відрізняється від того, що вони самі приписують цій же діяльності. Звичайно, треба все ж пам'ятати й про те, що навіть у цих випадках можливі помилки, оскільки наше розуміння щодо діяльності іншої людини може бути або гіпотетичним, або помилковим.

Варто сказати і про те, що розуміння навіть відомих видів діяльності має певні рівні. Якщо ми зрозуміли окрему дію, тобто мотивували людину до активності – це перший, досить простий рівень розуміння. Зрозуміти ж дію як елемент складнішої діяльності, тобто як глибший мотив, означає перейти на другий, глибший рівень розуміння. Саме другий рівень розуміння

діяльності вимагає проникнення в соціальну структуру суспільства, знання його законів, усієї системи суспільних відносин, розуміння тих соціальних процесів, які визначають прогресивний розвиток суспільства. Тобто для того, щоб зрозуміти певну діяльність, її мотивацію, людина повинна знати структуру й відносини того соціуму, до якого вона належить, оскільки її конкретний індивідуальний смисловий контекст, який її мотивує, є відображенням того самого соціуму, у якому вона живе та діє, і якщо йдеться про конструкцію цього контексту, то людина може піти тільки шляхом реконструкції наявних суспільних відносин.

У зв'язку із цим мотивована правова діяльність посідає одне з пріоритетних місць у галузі методологічних проблем у соціальному пізнанні, у межах яких людина прагне зрозуміти соціальну дію і тим самим каузально пояснити той чи інший процес чи його результати. При цьому важливого значення набуває раціональна правова діяльність, оскільки вона апріорі є раціональною, то найбільше підходить для подальшого дослідження, пояснення й розуміння суб'єктом пізнавальної діяльності.

Тому, наприклад, для соціологічних досліджень всі емоційні й ірраціональні смислові зв'язки, що визначають ставлення людини до соціуму, є зрозумілішими, якщо їх розглядати як своєрідні варіанти мотивованої сконструйованої дії. Подібний підхід встановлює, якою конкретно була поведінка людей у рамках того чи іншого соціального явища, визначає всі обставини цього явища та враховує дотримання суворої правової раціональної поведінки. Тільки потім, за допомогою цієї своєрідної ідеальної конструкції, пояснюють саме явище й фактичну дію. Інакше кажучи, образ раціональної правової дії з урахуванням її повної раціональної розкритості є своєрідною моделлю, за допомогою якої можна реально розглянути безліч різних чинників, які можуть впливати на відхилення від первинно сконструйованого раціонального напрямку [30, с. 57–74].

Раціональна правова діяльність є певним засобом інтерпретації моделі розвитку людської поведінки, яка, звичайно, у цьому сенсі і проявлятиметься як своєрідна універсальна раціоналізація життя загалом.

Відбувається своєрідна раціоналізація і способів мислення людини, і життя в цілому. Усе це, з одного боку, є результатом зростання соціальної ролі самої науки, а з іншого – реальним утіленням принципу раціональності, через який наука пронизує всі сфери життя соціуму.

Ключовим мотивувальним фактором раціональної правової дії й відповідного індивідуального рішення правового суб'єкта є досягнення ним ефективного результату в межах своєї діяльності. Раціональний аспект правової діяльності суб'єкта потрібно розглядати з огляду на ті альтернативні дії, які приводять до максимально вигідного результату. Тут ідеться про те, що фактично на початку раціональної діяльності суб'єкта права виникає проблема, пов'язана з вибором певних способів, стратегій, дій, засобів і мотивів, які врешті повинні забезпечити найбільшу результативність і корисність реалізованих цілей у правовій сфері.

Дуже важливою є проблема мотивації правових дій. Характерною рисою раціональної мотивації є її комплексність, яка полягає в тому, що рух до ефективного результату передбачає як побудову певної ієрархії правових засобів, так і їх відповідність тим раціонально-правовим можливостям суб'єкта, які він міг би використати для найефективнішого досягнення мети. У результаті суб'єкти права як раціонально-правові індивіди діють у правовій реальності так, що їхні індивідуальні раціональні дії передусім обумовлені індивідуальними цілями, сукупністю засобів, які сприяють їх досягненню.

Потрібно розрізняти мотиваційну й оцінну орієнтацію суб'єкта права, яка передбачає те, що будь-який чинний суб'єкт може оцінити свої взаємини з іншими суб'єктами за допомогою мотивації, відповідно відкоригувати методи вдосконалення своєї правової діяльності. Звісно, правові дії, на відміну рефлексивних, ніколи не відбуваються миттєво, тобто вони завжди

тривають у часі, і у свідомості суб'єкта права, що стимулює його до активнішої діяльності, яку в літературі пов'язують із поняттям мотивації. Деколи трапляється, що мотивація – це сукупність чинників, механізмів і процесів, що забезпечують виникнення спонук для досягнення суб'єктом поставлених цілей, інакше кажучи, це сила, яка штовхає суб'єкта на вчинення певних дій, реалізацію процесів. Отже, механізм правової дії містить два основні елементи: 1) потреба мотивації; 2) сама дія. Зрозуміло, що будь-яка правова дія не тільки починається з виникнення потреб у суб'єкта права, а й спрямовує їх.

З одного боку, мотивація кожного суб'єкта права надає його правовим діям певної індивідуальності. З іншого – сам механізм правової дії здійснюється у формі своєрідного діалогу у просторово-часовому вимірі і ціннісних відносинах. Саме ця особливість визначає правову унікальність різних типів суспільного устрою за умов глобалізації.

У контексті розгляду ухвалення людиною ефективного правового рішення виникає проблема, яка протягом тривалого часу є однією із центральних у межах вивчення раціональних аспектів правової діяльності. Ідеться про необхідність співвіднесення власне раціонально-правової діяльності й людської діяльності взагалі. Відштовхуючись від ефективності результатів, подібний поділ понять певною мірою є надуманим, тобто характеризує, як правило, різні рівні впливу людини не тільки на ефективність власних раціонально-правових дій і рішень, а й на весь кінцевий результат.

Загальна концепція правової діяльності не обмежує суб'єкта права суворими рамками цілей і засобів. Фактично раціонально-правова діяльність – це напрям дій, який обрав суб'єкт права як найраціональніший спосіб. Будучи ширшим, ніж поняття раціонально-правової діяльності, поняття правової діяльності суб'єкта не обмежується аналізом розв'язання тієї чи іншої проблеми, розглядом і зіставленням наявних засобів, мотивів і завдань, які стоять перед конкретним суб'єктом права.

Ефективний результат правової діяльності взагалі не є прямим наслідком простого механічного визначення відповіді, а передбачає вихід за своєрідні межі, які суб'єктові права створюють вихідний набір цілей і вибраних засобів. При цьому раціонально-правове рішення в кінцевому підсумку – це не просто маніпулювання наявними засобами, які мають точно відповідати ієрархії цілей, а уявлення про певну систему, у межах якої пов'язані засоби і цілі та відображається раціональна діяльність суб'єкта права [185, р. 193–225].

Правова діяльність охоплює певну раціонально спрямовану й ефективну поведінку, тобто типову для раціонально-правових суб'єктів, а також елемент, який не присутній у раціональній діяльності. Раціонально-правова поведінка і її можливий аналіз неодмінно припускають вирішення завдань за допомогою раціональної обробки [203, р. 165–240].

Раціональна діяльність суб'єкта права передбачає, що поставлене завдання в будь-якому разі буде вирішене, навіть якщо умови його виконання не відповідатимуть наявним засобам. Раціональності досягають шляхом виведення завдання, яке вирішують, на певний рівень корисності його результату. У правовій діяльності подібні завдання розглядають як визначення відповідної системи, що пов'язує цілі й засоби і як досягнення щодо цієї системи, тобто в цьому випадку йдеться про те, що потрібно звернутися до інтегрованого характеру правової діяльності, що виступає безпосередньо як активність суб'єкта. При визначенні системи, яка розглядає цілі, завдання й засоби для їх реалізації, воліють використовувати різні рівні рішень, безпосередньо актуальні в конкретний момент, або припускають їх вирішення в деяких інших ситуаціях. Причому ці системи можуть виступати як різні дослідницькі проєкти або навіть плід людської уяви, які врешті приведуть до ефективного вирішення поставлених завдань і досягнення мети. Так, звертаючись до поняття раціонально-правової діяльності, можна цілком адекватно пояснювати і враховувати певні процеси, пов'язані з недоліком інформації. Це зрозуміло, оскільки правова раціональність повною мірою не

дає однозначного варіанта розв'язання тієї чи іншої проблеми з позиції її корисності, необхідності або ефективності саме зараз.

Часто раціональний суб'єкт права, розглядаючи ту чи іншу ситуацію, намагається визначити потенційні можливості, які принесуть йому найбільшу вигоду і користь. Зауважимо, що такий пошук можна потрактувати як включений до структури раціональної діяльності суб'єкта права, як своєрідний контекст для вирішення поставлених завдань, він може також припускати інші контексти, пов'язані, наприклад, і з досягненням конкретного результату, і з попереднім узгодженням тієї ж мети й засобів у рамках раціонально-правової діяльності.

Розглядаючи раціонально-правову діяльність з погляду її системного характеру і специфіки в рамках правової діяльності людини загалом, фактично в контексті раціонально-правової діяльності рішення неможливо інтерпретувати як просте обчислення, яке можна прийняти через механічне маніпулювання наявними даними, або можливою є ситуація, коли такий результат мають на увазі, коли оперують цими даними. Водночас треба визнати, що раціональне рішення не можна пояснити тільки за допомогою термінів максимізації, яка в нашому випадку, природно, набуде форми вибору однієї з ліній поведінки, оскільки первинно таким є раціоналізм, то це буде ефективна лінія поведінки, у рамках певних обставин, що впливають як на первинно задані параметри раціональності, так і на ті ситуації, у яких ця раціональність правової діяльності приводить до досягнення корисного й ефективного результату [202].

Суб'єкт права з погляду оптимальності передбачуваних результатів цілком здатний ухвалити проміжне рішення, яке зрештою буде спрямоване не на результат, а на можливість ефективнішого використання тих засобів, якими він володіє. У цьому теж полягатиме його раціональність. Справді, процес ухвалення раціонального рішення можна розбити на низку етапів. І якщо суб'єкт права ухвалює досить складне рішення, цілком можливо, з

погляду просторово-часових координат, що через постійне звернення до вихідного визначеного оптимального результату його згодом відкоригують.

Якщо схема узгодження мети і засобів, актуальна для індивіда, після ухвалення рішення відрізняється від схеми, яка вважалася актуальною раніше, то в системі раціональної діяльності суб'єкта права не існує жодної закономірності. Тож, розглядаючи ситуацію, пов'язану з ухваленням рішення в рамках раціональності права, варто звернути увагу на те, що в подібних випадках необхідно враховувати зміни й перетворення, які відбуваються винятково раціонально-емпіричним шляхом, тобто можливою є ситуація, коли рівень чи ступінь корисності, ефективності або вигоди, які мотивують суб'єкта права, відіграють вагомішу роль, аніж правовий фактор.

Потрібно звернути увагу й на те, що для ухвалення рішення суб'єктом права засоби й мотивація фактично виступають своєрідною точкою відліку, яка передбачає наявність кількох стратегій для досягнення результату. Така ситуація зумовлює можливість розгляду шляхів і мотивів для оптимального використання засобів для досягнення цілей у рамках ухвалення раціонально-правового рішення. Якби були дані і точно відомі ці цілі, мотиви й умови їхньої реалізації, можна було б запропонувати первинний варіант прийняття рішення, який певною мірою нагадуватиме варіант механічного обчислення. У будь-якому разі суб'єкт права, який ухвалює рішення, усвідомлює можливість того, що наявну ситуацію завжди можна покращити і що це покращення не є чимось недосяжним, воно просто вимагає, можливо, іншої стратегії, інших даних, інших умов, іншої системи координат, у якій ухвалюють рішення щодо перебудови діяльності самого суб'єкта при прийнятті того рішення, яке він має надати. І це багато в чому залежить від якостей суб'єкта. Отже, суб'єкт права, як будь-яка людина, яка діє раціонально, природно, має, окрім загальних, індивідуальні характеристики, які свідчать про те, що в рамках єдиного раціонально-правового рішення щодо спільних стратегій, провідних для цього рішення, завжди можна знайти

місце для сукупності певних соціально-філософських чинників, які тісно переплітаються з раціонально-правовою особистістю.

Одним з основних у теорії раціонально-правового рішення є поняття програми дій, чи соціальної програми. Відсутність такої програми на тому чи іншому етапі раціонально-правової діяльності призводить до розбалансування дій і непослідовних, іноді нелогічних кроків. При цьому програма дій означає певну форму людської активності, яка підпорядкована обраній меті, тобто такому стану справ, який у рамках раціонально-правової діяльності можна досягнути або сконструювати при виборі конкретної моделі ухвалення рішень. У зв'язку із цим самою метою в рамках раціонально-правової діяльності варто пов'язувати з такими діями, за допомогою яких її можна назвати суттєвою.

Висновки до розділу 2

У ключі ціннісного дискурсу розглядалися поняття правової діяльності (характеристики вчинків людей у правовій сфері) та правової практики (накопичених результатів здійснення правової діяльності).

Мотиваційне право існує, проте більшість теорій права не пояснюють його змісту. Мотиваційний закон часто приваблює законодавців як альтернатива або додаток до примусового виконання регулятивних законів, але без примусового виконання самого мотиваційного закону через санкції чи загрозу санкцій навряд чи можна досягнути успіху в підвищенні дотримання регулятивних законів. Навіть у разі примусового виконання через санкції або загрозу санкцій мотиваційне право зазнає невдачі, якщо його зв'язок із регулятивним правом є слабким. Коли мотиваційний закон працює, він працює насамперед шляхом встановлення відданості сумлінній поведінці та зміцненню моральної спільноти.

Будучи по своїй суті консервативним, мотиваційний закон є сприйнятливим до зловживань авторитарних режимів, які використовують закони цензури і примусову індоктринацію для зміцнення своєї влади.

Релігії в демократичних країнах, не маючи сили примусу, часто використовують мотиваційне право, хоча християнство, як релігія, основане на вірі, а не на законі, має з нього менше користі, ніж іслам і юдаїзм. Ця невідповідність у використанні мотиваційного права полягає в значній напрузі в ісламі, багатому на мотиваційні закони, які стали жорсткими в теократіях через ритуалізацію і стандартизацію. Релігійні мотиваційні закони, як-от відвідування церкви й релігійні ритуали, одяг і дієта, мають бути забезпечені санкціями або чітко пов'язані зі сприятливими результатами для тих, до кого вони застосовуються.

Вибір тієї або іншої альтернативи, яка є найкориснішою для суб'єкта правової діяльності, найбільше впливає на його мотивацію – це основне правило для початку ухвалення ефективного рішення. Правову діяльність також можна розглядати як комунікативну, яка виступає субстанцією для правової системи, спрямована на задоволення потреб суб'єктів у соціальному взаємозв'язку з іншими суб'єктами, передбачає встановлення, відтворення і розвиток соціальних взаємозв'язків, взаємообмінів і контактів між суб'єктами у сфері права. Особливістю правової діяльності є те, що вона відкрита щодо соціуму, виходить за рамки звичних традицій розуміння людського буття й узгоджується з усвідомленою творчою діяльністю соціально-суб'єктивної активності щодо перетворення людиною навколишнього соціуму. Феноменологічний зміст суб'єкта, об'єкта і змісту правової діяльності проявляється передусім через взаємодію особистості й соціального середовища. Вона передбачає здатність особистості, яка може бути як суб'єктом, так і об'єктом правової діяльності, до пошуку найефективніших умотивованих рішень, які сприятимуть її особистому розвитку й розвитку суспільства як системи.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ В ОБҐРУНТУВАННІ МОТИВАЦІЙНОГО СКЛАДНИКА АКМЕ ЮРИСТА

3.1. Обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти

Вибір здобуття абітурієнтом юридичної освіти в сучасному швидкозмінному глобалізованому світі відіграє важливу роль не лише у формуванні його професійних навичок та вмінь у майбутньому вирішувати складні питання правового характеру, а й відкриває можливості для особистісного розвитку, кар'єрного зростання і в Україні, і за її межами. Обґрунтування мотивації абітурієнта до обрання юридичної освіти є складною й важливою темою, яка варта уваги насамперед тому, що наше суспільство потребує кваліфікованих фахівців, здатних розуміти й застосовувати право в різних сферах життя задля утвердження справедливості, захисту прав людини і реалізації демократичних цінностей на внутрішньому й міжнародному рівнях.

Юридична галузь відкриває здобувачам простір для вибору різних видів юридичних спеціальностей, зокрема адвокатури, суддівства, можливість працювати в органах прокуратури, нотаріаті, займатися юридичним аналізом, поступати на державну й управлінську службу та багато іншого. Запит на названі спеціальності в суспільстві завжди є, а тому здобуття юридичної освіти дає змогу, вступивши на шлях професійного розвитку і відповідно до власних бажань, пріоритетів і цілей, водночас задовільнити соціальні потреби. Юридична галузь вимагає від майбутніх правників не тільки глибоких знань законодавства, а й вміння аналізувати складні правові ситуації, ухвалювати обґрунтовані рішення та володіти навичками ефективної комунікації. Ще одним аргументом є те, що нині

потрібні фахівці з глибоким розумінням міжнародного права, які можуть працювати у глобальному контексті. А тому обрання юридичної освіти може бути стратегічним рішенням для тих абітурієнтів, які прагнуть розуміти і впливати на правові процеси на міжнародному рівні.

Загалом мотивація абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти інспірується різними причинами: від бажання змінити світ на краще і сприяти утвердженню справедливості, зробити внесок у суспільний розвиток і підтримати демократичні процеси в Україні до більш конкретної мети, пов'язаної з реалізацією й розвитком себе у професії, кар'єрними можливостями тощо. Зазначимо, що мотивація й мотиваційна поведінка мають відповідний механізм, пов'язаний із внутрішніми потребами й зовнішніми стимулами, що підштовхують нас до дії. Особистісний фактор, як-от потреби, мотиви, цінності, а також ситуаційний фактор, що охоплює зовнішні умови й реакції оточення, об'єднуються, щоб визначити мотиваційну поведінку. Щодо стимулу, то його можна назвати причиною, що викликає активність, це може бути, зокрема, зовнішній вплив, який ми сприймаємо й реагуємо на нього. Іноді стимул може стати мотивом, якщо ми усвідомлюємо його й відображаємо у свідомості.

Як правило, науковці пишуть про два основних типи мотивації: зовнішню і внутрішню [20, с. 79–85; 123, с. 96–108]. Зовнішня мотивація ґрунтується на заохоченнях або покараннях, які спрямовують поведінку, залежить від зовнішніх чинників і не обов'язково відображає наші внутрішні бажання. З іншого боку, внутрішня мотивація походить від внутрішньої потреби, задоволення від навчання або роботи, створює інтерес і підвищує самооцінку. Є й інші класифікації мотивації, як-от позитивна і негативна. Позитивна мотивація ґрунтується на позитивних стимулах, наприклад, надії на винагороду за добру справу або виконану роботу. А негативна мотивація спричинена негативними стимулами, наприклад, страхом покарання за порушення правил тощо. Як влучно зауважує К. Бугайчук, мотивація у своїй основі має внутрішнє підштовхування, що походить від наших потреб, а

також містить систему прийомів і способів, що зумовлюють ці потреби [22, с. 42–45]. Щодо мотивації і її впливу на становлення й розвиток абітурієнта у виборі юридичної освіти, варто звернути увагу на домінантні детермінанти цього процесу.

Насамперед зупинімося на ролі родинного виховання як першого й найважливішого інструмента у виборі майбутньої професії. Вибір професії – це складний і важливий етап у житті кожної людини, і батьки відіграють у ньому роль «першої скрипки», надаючи інформацію про ту чи іншу професію, а в подальшому й рекомендації щодо ухвалення рішення про її вибір. Як ми зазначали вище, ставлення до світу, професії і себе як майбутнього фахівця формується насамперед завдяки родинному вихованню. Батьки є потужною силою впливу на дитину в питанні вибору майбутнього фаху і навіть навчального закладу, де, на їхню думку, має навчатися дитина. Обираючи професію, майбутній абітурієнт найчастіше прислухається до порад, які отримує в родині, але подекуди стає їхнім заручником, адже в деяких випадках батьки піддаються спокусі зробити з дитини власну копію, щоб втілити в її майбутньому своїй минулий шлях, і в такий спосіб обмежують вибір і свободу ухвалення нею власного рішення.

Варто наголосити, що вплив батьків на вибір професії може бути різноманітним і не завжди позитивним, а за наслідками відігравати різні ролі в житті молодшої людини, про що йтиметься нижче. Насамперед, з огляду на те, що з батьків найчастіше починається пізнання навколишнього світу, зокрема світу професій, саме вони першими діляться досвідом і порадами щодо кар'єрних шляхів, які обирали у своєму житті. Їхні власні кар'єрні успіхи або невдачі можуть впливати на уявлення дитини про майбутній фах і перспективи навчання, а також можливості, які відкриває перед ними майбутня професія.

Тож звернімо увагу на особливу роль так званих «сценаріїв родинного виховання», які впливають на вибір абітурієнтом майбутньої професії [108, с. 314–321]. Кожен з них може сприяти виникненню різних типів мотивації,

наприклад, цільової і так званої контрмотивації. Формування першого, більш привабливого типу мотивації зазвичай відбувається завдяки використанню класичних виховних стратегій, коли батьки ненав'язливо спрямовують природні схильності і здібності дитини в напрямку максимальної поінформованості про професійні переваги тих чи інших професій і дають прогнози щодо їхніх перспектив і кар'єрного розвитку.

Дослідниця В. Погрібна звертає увагу на інші сценарії, які мають негативні наслідки для дитини, призводять до обмеження майбутніх професійних можливостей, емоційного напруження і зниження самооцінки дитини, а в професійному плані – до неадекватного вибору професійного шляху. Як такі вона називає ті, що, на наш погляд, шкодять особистісному розвитку, адже, з одного боку, нав'язують їй професійний шлях, подібний до батьківського, усупереч наявним здібностям і бажанням дитини. Або ж хочуть бачити в дитині реалізацію власних амбіцій, виховуючи її як вундеркінда і ставлячи надмірні вимоги, що негативно відображається на психіці, спричинює стрес і вигорання. Можна навести приклад ще одного негативного сценарію виховання – «жорстка статева перевага» (В. Погрібна). Ідеться про те, що, очікуючи дитину певної статі, батьки виховують її відповідно до власних бажань, наслідком чого може бути штучна (не)відповідність професійного вибору. Негативні наслідки має надмірний тиск на дитину, коли батьки завдяки омріяним успіхам прагнуть компенсувати прорахунки і невдачі власного досвіду. Також неприпустимим є збереження батьківського пріоритету у випадках, коли умисно стримується розвиток дитини з «ревнощів» і пересторогою щодо можливого перевершення батьківських досягнень. Здебільшого такі випадки призводять до обмеження самостійного вибору дитиною професії, її емоційного напруження і зниження самооцінки.

Продовжуючи розгляд питання щодо обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти, зазначимо, що батьки є лише однією з референтних груп, які впливають на самовизначення дитини у

професійному плані. Референтна група – це група людей, до яких індивід відчуває прив’язаність або з якою ідентифікується і до якої спрямовує свою поведінку, дії або думки. У цьому контексті можна говорити про *соціальний приклад*, як такий, що суттєво впливає на вибір професії, у якій абітурієнт бачить своє успішне майбутнє. Якщо в референтній групі певна професія добре оцінюється або вважається престижною, підвищується ймовірність того, що індивід вибере схожу професію. Референтні групи можуть надати підтримку щодо кар’єрного зростання у професії, допомогти порадами тощо. Статус цінної або популярної в референтній групі професії може підвищити самооцінку й почуття досягнень, які стають причиною ідентифікації індивіда з певною групою або спільнотою. Тоді індивід охоче обирає професію, яка дає змогу йому відчувати себе частиною певного соціального або професійного колективу. Отже, референтні групи можуть істотно впливати на вибір професії, сприяючи формуванню уявлень про певні професії, наданню підтримки й порад та визначенню соціальної ідентичності.

Є деякі нюанси, що стосуються психологічних аспектів групової ідентифікації, які можуть вплинути на вибір фаху навчання. Наприклад, роль або прізвище, яке мав або має індивід у групі, може накласти відбиток на те, як він сприймає себе і свій майбутній фах, бачить себе в професії, визначає впевненість у собі і своїх можливостях. Наголосимо, що в різних соціальних середовищах роль індивіда в групі може сприйматися по-різному (або позитивно, або негативно). Своєю чергою це позначається на тому, чи й надалі молода людина дотримуватиметься і відповідатиме вже наявному стереотипу щодо неї в майбутній професійній діяльності, чи намагатиметься уникнути її. В обох випадках групова належність відіграє певну роль і дотична до формування мотивації до вибору майбутньої професійної діяльності, а відповідно, і юридичної освіти, як і будь-якої іншої.

Сучасний світ насичений засобами інформації, які активно впливають на різні аспекти життя людини, зокрема вибір фаху навчання і професійну мотивацію до нього. Засоби масової інформації, як-от телебачення, радіо,

інтернет, а також соціальні медіа, не лише надають доступ до новин, а й активно впливають на сприйняття світу, цінності й мотивацію. Зазначимо, що засоби масової інформації торкаються різноманітних аспектів професійного життя, зокрема успіхи й досягнення в різних галузях. Наприклад, позитивні історії про успіх можуть стимулювати вибір професії і мотивацію до розвитку власної кар'єри й підвищення професійних амбіцій. Негативні ж, навпаки, амотивують, викликають недовіру до колись обраної мети, набуває непривабливих рис. Це закономірно, коли інформаційний контент насичений лише негативними прикладами. Але позитивна інформація щодо різноманітних можливостей фахового розвитку й кар'єрного зростання, наприклад, рекламні кампанії, статті про нові технології і тренди в різних галузях професійної діяльності, зокрема юридичній, можуть відкрити нові перспективи для молодих людей, що бажають здобувати освіту й шукати себе на шляху становлення і професійного розвитку.

Вивчаючи сучасні тенденції на ринку праці, наявність робочих місць, потребу у представниках певних видів професій, різна за формою подача інформації може і негативно впливати на мотивацію, і стимулювати індивідів не тільки до вибору професії, а й до постійного самовдосконалення і професійного розвитку, щоб відповідати вимогам сучасного ринку праці. Це лише кілька прикладів, а загалом засоби масової інформації є потужним інструментом впливу на вибір професії, а через передачу позитивного досвіду можуть надихати і стимулювати на досягнення у професійній сфері.

Важливу роль у виборі юридичного фаху для абітурієнта відіграє профорієнтаційна робота. Вона спрямована на те, щоб надати майбутньому здобувачеві повну інформацію про можливості й перспективи у сфері права, допомогти йому зрозуміти вимоги й особливості цієї професії. Варто нагадати, що одними з перших роль профорієнтаційної роботи у плануванні кар'єри показали у своїх працях американські дослідники Ф. Парсонс і Дж. Голланд.

Американський дослідник Френк Парсонс відомий як розробник теорії професійного вибору кар'єр і засновник методології у проведенні професійної орієнтації при виборі майбутнього фаху. Свого часу його робота була зосереджена на допомозі людям у виборі професійної діяльності, яка відповідала б їхнім інтересам, здібностям й особистісним якостям. Основні ідеї Парсонса можна звести до трьох принципів, які формують підґрунтя його теорії професійного вибору: самопізнання (індивід повинен мати чітке уявлення про свої інтереси, здібності, таланти, а також свої цінності й потреби), обізнаність з інформацією про різні професії, зокрема вимоги, можливості для розвитку, умови праці й інші аспекти, і, нарешті, уміння раціонально співвідносити свої особистісні якості й потреби з вимогами обраної професії. Важливо, що Ф. Парсонс зумів розробити методологію, яка допомагала людям у процесі вибору, зосереджуючись на раціональному підході до ухвалення рішень. Ця методологія передбачала систематичний збір й аналіз інформації і про індивіда, і про професії, а також використання цієї інформації для ухвалення зважених рішень. Важливою частиною такого підходу була консультація й підтримка з боку фахівців з питань професійної орієнтації. Парсонс вважав, що професійна консультація може значно полегшити процес вибору кар'єри й підвищити імовірність успіху й задоволення від роботи [182].

Теорія Ф. Парсонса стала основою для подальших досліджень і розвитку в галузі кар'єрного консультування й управління кар'єрою, а його ідеї досі впливають на сучасні методи й підходи у цій сфері. Згідно з Ф. Парсонсом, кожна професія вимагає певного набору психологічних і фізичних якостей, а успіх у професійній діяльності та задоволеність роботою залежать від того, наскільки індивідуальні якості людини відповідають вимогам професії. Цей підхід називають теорією рис особистості. Вона вивчає взаємозв'язок між особистістю й вибором професії. Теорія рис фокусується на практичних, вимірюваних особливостях особистості, а не на самосприйнятті людини. Основна ідея полягає в тому, що існує відповідність

між видом діяльності, який обирають люди, і їхніми особистісними рисами. З огляду на це, професії можна описати через набір особистісних рис, якими людина має володіти для успішної роботи в цій сфері.

Не менш корисними для напрацювання методології роботи з майбутніми абітурієнтами щодо вибору майбутнього фаху є погляди Джона Голланда, відомого фахівця в галузі кар'єрного консультування й розробки теорії особистісних типів, яка допомагає обирати професії [189]. Навіть сьогодні теорію Голланда використовують у кар'єрному консультуванні, тестах на професійну орієнтацію та різноманітних інструментах для планування кар'єри. Дж. Голланд вважав, що успіх і задоволеність у професійній діяльності залежать від відповідності між особистісними рисами індивіда й характеристиками професії. Він виділив шість основних типів особистості, кожен з яких має свої унікальні риси й актуальні до них види діяльності. Ці типи особистості й відповідні професійні середовища відомі як модель RIASEC. Зокрема, серед них реалісти (realistic), орієнтовані на фізичну активність і вирішення конкретних завдань; дослідники (investigative), чий головний інтерес сфокусований на вирішенні аналітичних, інтелектуальних завдань; артисти (artistic), тобто креативні особистості, схильні до самовираження; особистості соціального типу (social), більш зорієнтовані на комунікацію і взаємодію з людьми, допомогу іншим; особистості підприємницького типу (enterprising), які націлені на власні досягнення, керівництво іншими; конвенційного типу особистості (conventional) віддають перевагу організації, порядку, точності [216].

Повертаючись до нинішніх реалій щодо ролі профорієнтаційної роботи у виборі юридичного фаху навчання, зазначимо, що завдяки різноманітним формам її проведення профорієнтаційна робота дозволяє молоді ознайомитися з багатьма аспектами юридичної діяльності, зокрема діяльності адвокатів, суддів, прокурорів, нотаріусів та інших представників юридичних професій. Це допомагає абітурієнтам уявити різноманіття можливих шляхів розвитку професії в майбутньому. Ще одним переконливим аргументом є те,

що профорієнтаційна робота долучає молодь до практичного досвіду через зустрічі, конкурси, практикуми й інші форми взаємодії з працюючими фахівцями в галузі права. Такі зустрічі дуже важливі, бо дають змогу абітурієнтам зрозуміти, чи відповідає юридична сфера їхнім інтересам і навичкам, і чи будуть вони задоволені своєю роботою в майбутньому. Окрім того, під час проведення профорієнтаційної роботи молодь вчиться розуміти важливість професійної етики й моральних принципів у юридичних професіях, більш глибоко усвідомлює відповідальність перед суспільством. Загалом профорієнтаційна робота є одним з важливих, хоча, на нашу думку, не основним інструментом у виборі юридичного фаху, тому що більше апелює до зовнішньої, а не внутрішньої мотивації обрання майбутньої спеціальності. Вона хоч і допомагає молоді розібратися в найголовніших проблемах навчання в тому чи іншому навчальному закладі, суті й перспективах юридичних спеціальностей та заохотити до оволодіння ними, але вирішальна роль щодо вибору майбутньої професії все-таки належить молодій людині, абітурієнтові, який проявляє інтерес до здобуття юридичної освіти з огляду на власні мотиви.

У контексті розгляду обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти хочемо звернутися до ключового, на наш погляд, *поняття особистісного розвитку*. Загалом особистісний розвиток – це процес постійного вдосконалення своєї особистості, розвитку власних здібностей, навичок, цінностей і внутрішніх ресурсів задля досягнення внутрішньої гармонії й успіху в різних сферах життя. Як пов'язаний особистісний розвиток з юридичним фахом? По-перше, юридична професія вимагає від особистості низки ключових якостей, таких як аналітичність, логічне мислення, морально-етичні якості, вміння працювати з людьми й вирішувати конфліктні ситуації. Особистісний розвиток робить молоду людину більш гнучкою й адаптивною до складних викликів, що чекають на неї в процесі навчання і професійної діяльності. По-друге, у юридичній професії важливо мати розвинені навички комунікації і вміння спілкуватися з

різними людьми. Особистісний розвиток сприяє формуванню емпатії, толерантності і вмінню вести діалог, що є важливим у взаємодії з клієнтами, колегами й іншими учасниками правового процесу. По-третє, особистісний розвиток допомагає людині зрозуміти свої цінності й мотивації, що, своєю чергою, сприяє усвідомленому плануванню кар'єрного шляху. Розуміння власних потреб і прагнень допомагає краще адаптувати вже здобуті знання, навички й інтереси до вибору юридичної освіти й майбутньої професійної діяльності. Отже, особистісний розвиток відіграє важливу роль у виборі юридичної освіти, оскільки він допомагає формувати не тільки професійні навички, а й особистісні якості, необхідні для успішної кар'єри в галузі права.

Для того щоб пояснити «діяльнісне перетворення особистості» (В. Фрицюк), науковці послуговуються поняттям *особистісно-професійного саморозвитку*, спираючись на потреби в самозміні й особистісному зростанні. Як наслідок, особистісно-професійний саморозвиток уявляється у вигляді цілісної нелінійної системи, результатом якої є діяльнісне перетворення, у «процесі саморегуляції поведінки та діяльності, спрямованої на досягнення прогнозованих цілей» [33, с. 39–53]. Як пише В. Фрицюк, саморегуляція поведінки й діяльності, основана на її практичній діяльності як основі саморозвитку, має на меті саморегуляцію поведінки, самовдосконалення професійних та особистісних якостей [152, с. 173–177].

За основу пояснення особистісно-професійного розвитку юриста можна взяти вихідні ідеї Я-концепції американського психолога Карла Роджерса, який увів цей термін у науковий обіг (1961). Роджерс вважав, що людина має внутрішню потребу в самореалізації і самовдосконаленні, і розвиток здорової Я-концепції є ключовим для досягнення цих цілей. Він стверджував, що люди, у яких є позитивне уявлення про себе та які отримують підтримку й позитивне ставлення від інших, мають більш високий рівень самовизначення й відчують більшу задоволеність життям [205]. Українські дослідники Р. Горбатюк, В. Кабак, Н. Волкова, вивчаючи формування здатності до

особистісно-професійного саморозвитку майбутніх здобувачів освіти, дійшли схожих висновків. На основі емпіричних даних вони зафіксували, що індивіди з високим рівнем саморегуляції краще проявляються в самоосвіті, спрямованій на їхнє професійне зростання, умовою якого є постійне «накопичення когнітивних ресурсів, підвищення рівня знань, умінь та навичок, а також формування професійної компетентності майбутніх фахівців» [33]. Визначаючи провідну роль чинника самоосвіти, бельгійські дослідники Дж. Тондер, Дж. Ван Браак, Ф. Сіддік, Р. Шерер виділили тенденцію щодо зв'язку розвитку когнітивних здібностей індивіда з підвищенням його інтелектуального рівня, а на стадії професійного становлення – із зростанням розвитку професійного інтелекту та здібностей фахівця (цит. за: [33, с. 42]). Дослідник І. Новик теж наголошує на ролі основних принципів самоосвіти у плануванні власної освітньої траєкторії, як-от самостійність і самокерованість, системність, відповідність власним потребам й інтересам, постійний пошук нової інформації, оцінка отриманих результатів [97, с. 220–234]. У всіх наведених прикладах ідеться про зв'язок особистісних якостей зі здатністю молодшої людини обирати фах навчання і планувати майбутню професійну діяльність. Думку про взаємообумовленість особистісного і професійного розвитку поділяють О. Блінов, Є. Іванова [16, с. 36–42], Р. Каламаж [57, с. 85–93], Р. Ляшенко, М. Ценко, В. Ягупов та ін.

Розглядаючи концепцію особистісно-професійного розвитку індивіда як провідну у виборі абітурієнтом здобуття юридичної освіти, припускаємо, що вирішальну роль у ньому відіграє раціонально-логічне мислення, усвідомлення професійного становлення як тривалого процесу, що має часові виміри підготовки, охоплює певні етапи, від яких залежить ефективність процесу професіоналізації. Я. Каламаж, моделюючи професійну Я-концепцію майбутніх юристів, пише, що «саме етап вузівської професіоналізації є надзвичайно важливим у суб'єктно-професійному розвитку особистості». Серед багатьох критеріїв рівня професійного розвитку Я-концепції майбутніх юристів, запропонованих дослідницею, звернемо увагу на мотиваційний, що

характеризує мотиваційну готовність до майбутньої професійної діяльності, і той, який вона називає «емоційно-оцінним», що, на нашу думку, більше відповідає поняттю саморефлексії і є показником його адекватності, зрілості самооцінки [57, с. 91]. Здатність до саморефлексії як основи розуміння особистісного розвитку показує готовність індивіда до поступового зростання і вдосконалення в контексті власного буття.

Своєрідними «ключами», що відчиняють молодій людині двері самопізнання, є самосвідомість, самовдосконалення, самореалізація й самоактуалізація.

Процес самопізнання починається із здатності розуміти власні потреби, цінності й переконання (самосвідомість), продовжується прагненням до самовдосконалення, тобто намаганням віднайти кращий образ самого себе (у навчанні, розвитку практичних умінь, гармонії зі собою і світом). Самореалізація дає змогу максимально розкрити власний потенціал й утвердитися в житті. І, нарешті, самоактуалізація показує шлях розвитку індивіда до максимально можливого рівня, відповідно до власних унікальних здібностей і талантів.

Не можна оминати увагою нові риси, що стимулюють здобуття сучасною молоддю людиною вибору юридичного фаху. Так, деякі дослідники пишуть про високий рівень креативності і швидке засвоєння навичок на основі індивідуальних психофізіологічних особливостей, що свідчить про готовність до саморозвитку [138, с.18].

У контексті обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти, слушними видаються пропозиції дослідниці С. Заболоцької структурувати змістовні складники і спрямованість підготовки до навчання. У своїх наукових працях вона акцентує, що для оволодіння повноцінною професійною діяльністю під час навчання у вищому навчальному закладі потрібно поєднати різні напрями підготовки. Насамперед ідеться про освітній аспект, метою якого є підготовка майбутніх фахівців і формування в них професійних навичок. По-друге, особистісний

аспект, тобто піклування про розвиток здорової особистості, що здатна ефективно адаптуватися до професійного середовища. І, нарешті, інструментальний аспект, зміст якого розкривається через формування індивідуального стилю професійного мислення і вміння вирішувати конкретні професійні завдання в різних умовах [50, с. 345]. Варто також наголосити на важливості емоційної компоненти, ціннісних орієнтацій, за відсутності яких вибір професії і становлення майбутнього фахівця є неповним [75, с. 19].

Припустимо, що, мотивуючи свій вибір до здобуття юридичної освіти, абітурієнт мріє в майбутньому досягти апогею розвитку професійної кар'єри, тобто досягти такого періоду в житті фахівця права, коли його знання, досвід і вміння матимуть ознаки максимальної вдосконаленості, і пробує уявити себе в його ролі. Відповідаючи собі, яким має бути умовний «ідеальний» юрист, імовірно, насамперед на перше місце поставимо його глибокі знання й розуміння законодавства в різних галузях права, уміння швидко аналізувати складні правові питання, знаходити оптимальні рішення й передбачати можливі наслідки їх ухвалення. Фахівець у галузі права має вирізнятися відмінними комунікативними навичками, а також здатністю переконливо аргументувати свою позицію. Високий професійний стандарт, чесність і непорушність правових принципів, утілення постійного прагнення до професійного зростання і вдосконалення, участь у різноманітних тренінгах, навчальних програмах, підвищення кваліфікації, активний розвиток навичок спілкування з людьми, добросовісне ставлення до своєї роботи роблять такого юриста незамінним експертом й авторитетним фахівцем у галузі права. Отже, обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти не може обійтися без уявлень про вершину, яку доведеться підкорювати на шляху професійного зростання. У цьому контексті доцільно звернутися до поняття «акме», яким ще з часів Стародавньої Греції (грец. ἀκμή) позначали найвищу точку розвитку або розквіту. У цьому понятті відображалось грецьке прагнення до досконалості й гармонії в усіх аспектах

життя. Стосовно людини він асоціювався з піком фізичної зрілості, професійного успіху або творчих досягнень.

Сьогодні заведено говорити про нові аспекти трактування цього давнього феномену. Зокрема, перша інновація в розумінні акме полягає у фіксації в цій точці максимального досягнення розвитку, що засвідчує найвищий результат минулого в теперішньому і містить потенціал для майбутнього прогресу. Друга показує, що в точці акме досягається найвищий рівень напруги й концентрації всіх сил людини, суспільства і природи, що триває певний час і символізує період розквіту. І, нарешті, акме розуміють як єдність фіксуємого і триваємого моментів при досягненні результату. Найвище осмислення досягається на етапі соціальної зрілості суспільства [153].

Звернімо увагу, що акме має глибокий філософський зміст, пов'язаний не лише з професійним зростанням [42, с. 87–100]. Через взаємодію зі світом у ньому розкривається активний зміст індивідуального буття особистості.

У праці «Буття і час» німецький мислитель Мартін Гайдеггер використовував термін «акме», пояснюючи вираження варіантів буття людини через її різні дії і вибір, які й визначають спосіб її існування у світі та взаємодію з ним [154]. На думку німецького мислителя, акме – це відображення активного процесу самореалізації і взаємодії людини зі світом, що, з нашого погляду, співзвучно зі сучасною постановкою питання про завдання юридичної акмеології (це питання детальніше розглянемо нижче).

Наведемо ще один приклад розуміння терміна «акме». Французький мислитель Жан-Поль Сартр згадує акме під час опису різних аспектів людського існування в контексті екзистенціальної концепції свободи й відповідальності людини. Він стверджує, що людина завжди обирає свої дії й виражає свою свободу через вибір. Одним із ключових аспектів акме в Сартра є думка про те, що вибір не тільки визначається зовнішніми обставинами, а й залежить від власної волі і свободи людини. Окрім того, кожна людина відповідальна за свої дії і їхні наслідки, і власне через акме

вона виражає свою індивідуальність і свободу. У філософії Сартра акме було пов'язано з поняттям «існування перед сутністю», що означає: насамперед людина існує, і тільки потім визначається своєю сутністю через дії й вибір. Тож акме виявляється як важливий елемент самоідентифікації й самореалізації людини, яка здійснює власний вибір і несе за нього відповідальність. У ключовій праці «Буття і ніщо» Сартр розглядав акме в контексті аналізу свободи, вибору й людини. Акме – це діяльність або дія, що виражає свободу і волю індивідуума. Це рішучий момент або вчинок, який уособлює власну свободу й індивідуальну автентичність [133].

Представник екзистенціальної філософії Карл Ясперс вважав, що акме – це момент рішення, вибору або перевороту, який має вирішальне значення для індивідуального й колективного існування (на цей термін натрапляємо в його праці «Роздуми над проблемами індивідуального та колективного існування»). Акме – «миттєвість» або «рішучий момент». Це момент, коли індивід стикається з рішенням, важливим вибором або ситуацією, яка має вирішальне значення для його життя. Це момент істинного відкриття себе самого й реалізації власної індивідуальності і свободи. Це момент, коли людина стикається зі своїм істинним «Я» і має зробити важливий вибір, ухвалити рішення чи вчинити дію, яка може визначити її існування й життєвий шлях, її майбутнє. Цей момент є ключовим для існування і може визначати подальший курс подій та розвиток особистості [191].

У розрізі головного завдання цього підрозділу і для розкриття мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти й подальшої професійної діяльності потрібно докладніше розглянути сучасні підходи до розуміння поняття «акме». Для цього можна виділити поняття «мотиваційна акмеологія», під яким пропонуємо розуміти вивчення найвищих рівнів мотивації й досягнень у юридичній професії, починаючи з аналізу причин мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти й навчання задля досягнення вершин (апогею) у цій галузі. З нашого погляду, основний зміст

мотиваційної акмеології охоплює уже згадувані вище аспекти внутрішньої і зовнішньої мотивації, особистісно-професійного розвитку й утвердження у професійній діяльності культу знань, правової культури і професійної етики. Мотиваційна акмеологія юриста допомагає розуміти чинники, які можуть спонукати до обрання саме такого фаху, формування стратегій успіху, а також їх реалізації на практиці задля підвищення ефективності юридичної діяльності. Завдання мотиваційної акмеології полягає в дослідженні механізмів мотиваційних процесів, що ведуть до досягнення піку (вершини) особистісного розвитку і професійної діяльності.

Мета мотиваційної акмеології юриста полягає в тому, щоб забезпечити оптимальний рівень мотивації, задоволення від професійної діяльності й досягнення успіху у правовій сфері. Вона спрямована на розуміння і підтримку чинників, які стимулюють юристів до досягнення своїх цілей, а також на розробку стратегій для підтримки й посилення мотиваційних факторів.

Вважаємо, що мотиваційна акмеологія і юридична акмеологія співвідносяться між собою як частина і ціле, а тому остання потребує детальнішого висвітлення. Зупинімося докладніше на завданнях і предметі юридичної акмеології, яка належить до специфічної сфери досліджень, пов'язаних із здійсненням та розвитком юридичної практики, а також до розвитку особистісних якостей і навичок юристів. Щодо першого підходу в розумінні юридичної акмеології, який назвемо широким, ідеться про наукове знання, яке пропонує стратегії дослідження, спрямовані на вивчення оптимальних шляхів, методів і підходів, що допомагають юристам досягати високого рівня професійних показників та успіхів у юридичній практиці. Другий підхід до юридичної акмеології (назвемо його вузьким) вказує на розвиток особистісних якостей і професійних навичок, необхідних для успішної практики у сфері права. У цьому разі йдеться про розвиток комунікативних навичок, лідерських якостей, етичної поведінки й інших

аспектів, які сприяють високому професійному статусу й успіху в юридичній сфері.

Звісно, ці підходи можна виділити лише умовно, адже насправді юридична акмеологія одночасно спрямована і на наукове дослідження професійного зростання юристів, і на розвиток особистісних якостей та навичок, необхідних для успішної практики у сфері права.

Юридична акмеологія виконує важливу місію в юридичній освіті. Вона має статус навчальної дисципліни, яка вивчає найвищі рівні досягнень у юридичній сфері, спрямовані на підвищення ефективності правової системи й забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Головна мета юридичної акмеології – вивчення й аналіз найкращих практик, методів і стратегій у галузі права задля забезпечення ефективності правової системи. Вона спирається на дослідження історичного досвіду, аналіз сучасних тенденцій та розвиток нових підходів до застосування права.

Юридична акмеологія – динамічна галузь, оскільки правова система постійно розвивається й адаптується до змін у суспільстві, технологіях та інших сферах. Вона спрямована на постійне удосконалення законодавства, практики його застосування й забезпечення відповідності права вимогам часу. Юридична акмеологія – важливий інструмент для забезпечення розвитку сучасного суспільства, правової держави й захисту прав і свобод людини. Вона допомагає підвищити ефективність правової системи й забезпечити справедливість і правову безпеку для всіх громадян.

Основні напрями дослідження в межах юридичної акмеології: аналіз правових систем, зокрема вивчення різних моделей правових систем у світі та виявлення їхніх переваг і недоліків задля вдосконалення власної правової системи; розробка нових підходів до регулювання взаємин між суб'єктами права, вдосконалення правових інструментів для забезпечення прав людини, розвитку бізнесу й інших сфер життя; дослідження стану правової культури суспільства, зокрема вивчення ставлення суспільства до права, його розуміння й поваги до нього, а також впливу культурних аспектів на

формування правової системи. І, нарешті, юридична акмеологія займається розвитком освітніх програм і професійною підготовкою юристів та інших фахівців у галузі права, підвищенням їхньої кваліфікації.

Юридична акмеологія охоплює можливості вивчення шляху й етапів становлення юриста-професіонала та одночасно розвиток його особистості, починаючи з обґрунтування мотивації до вибору юридичного фаху, навчання в системі юридичної освіти, професійного зростання, побудови кар'єри і досягнення її вершини (акме). Дещо забігаючи наперед, зазначимо, що в цьому випадку йдеться про *процес* формування *особистісної зрілості*. Але тоді, коли аналізуємо акме юриста, на наш розсуд, доцільніше говорити про вже сформовану *зрілу особистість*, яка одночасно має три взаємопов'язані сторони зрілості: зрілість розуму, зрілість почуттів та зрілість вчинків. Підтримуємо тих дослідників, які наголошують на відмінностях філософського і психологічного трактування зрілості особистості. Якщо в першому випадку його витoki варто шукати ще в античній філософії і змістовній спорідненості зрілості з мудрістю, то в психології, яка є молодшою за віком як самостійна наука, у трактуванні зрілості простежується певне «відставання», адже наукові пошуки зрілості особистості ведуться лише протягом трохи більше ніж 100 років [153].

Зріла особистість, із філософського погляду, – це людина, яка досягла високого рівня самосвідомості, моральності, відповідальності й автентичності. Вона живе згідно зі своїми глибокими цінностями, здатна до самореалізації, гармонійно взаємодіє з іншими й суспільством загалом. Вона вміє дати моральну оцінку вчинкам, усвідомлює свободу і бере відповідальність за своє життя і вчинки, розуміючи, що саме через свободу вибору реалізується її автентичність. Зріла особистість втілює свої глибинні переконання і цінності в діях, здатна зберігати спокій і врівноваженість, незалежно від зовнішніх обставин. Отже, зріла особистість – ідеал, до якого варто прагнути, вона є результатом глибокого самопізнання й рефлексії, вона найповніше відображає пік особистісного розвитку.

Із філософського погляду, акме юриста можна охарактеризувати як професіоналізм зрілої особистості, оскільки це поняття охоплює досягнення найвищого рівня професійної компетентності, етичної зрілості, автентичності й майстерності в інтерпретації права. Ці елементи не тільки забезпечують ефективне виконання професійних обов'язків, а й мають глибокий вплив на правову систему й суспільство, втілюючи ідеали справедливості й моральної відповідальності. Звернімо увагу на те, що зрілість і акме не тотожні поняття. Зрілість є особливою умовою для досягнення акме, а сам зміст акме містить аспекти, що виходять за межі індивідуального розвитку й пов'язані з впливом особистості на соціальне середовище. Як й автори колективної монографії «Фундаментальна акмеологія – наука XXI століття» (2019), ми вважаємо, що зрілість є необхідною передумовою фізіологічного, психологічного й соціального розвитку людини, без якої визначення точки акме ускладнене. На відміну від психології, яка вивчає зрілу людину, беручи до уваги всі її властивості, динаміку станів, психічні процеси й характер міжособистісних взаємин, акмеологію цікавлять ті аспекти зрілої особистості, які безпосередньо пов'язані з формуванням і реалізацією ідеалу, тобто життєвої програми людини. У зв'язку із цим, автори вищезгаданого наукового дослідження виділяють поняття акмеологічної зрілості, пов'язаної зі здатністю людини «до продуктивності у професійній діяльності, а також у будь-якій діяльності творення (зріла людина є творцем)» [153].

У подальшому аналізі варто докладніше порівняти два згадувані вище поняття («зріла особистість» і «особистісна зрілість») та пояснити, чому акме юриста не може спиратися на поняття особистісної зрілості. На перший погляд, ці поняття дуже схожі, але між ними є відмінності. Провідними ознаками особистісної зрілості науковці вважають здатність усвідомлювати й переживати власну цінність, ухвалювати конструктивні рішення та здійснювати регуляцію власної поведінки, ґрунтуючись на власній позиції, спроможність виступати суб'єктом самозмін, життєтворчості й саморозвитку в особистісних і соціальних координатах, а також діяти відповідно до

власного розуміння життєвого сенсу. Особистісною зрілістю називають процес або стан розвитку, який охоплює набуття і вдосконалення певних якостей, які в завершеному вигляді проявляються у структурі зрілої особистості.

Особистісна зрілість характеризується розвитком моральних цінностей, здатністю до саморегуляції, усвідомленням власних потреб і бажань, а також здатністю до самореалізації. Із цим можна погодитись. Але звернімо увагу, що в цьому понятті передусім акцентовано на розвитку і прогресі людини, який вона проходить на шляху до зрілості. І. Шаповал пропонує складну структуру особистісної зрілості на основі «певного досягнутого рівня самодетермінації», яка є здатністю індивіда до здійснення й переживання вибору, але в неї, як і в інших авторів, домінує акцентація на *процесуальному характері* особистісної зрілості [160, с. 179–185].

Щодо розуміння змістовних рис поняття «зріла особистість», варто зробити деякі уточнення. Насамперед, коли говоримо про зрілу особистість, маємо на увазі конкретну людину, яка досягла високого рівня розвитку соціально-психологічних, морально-етичних і духовних якостей. Зріла особистість демонструє стабільність, відповідальність, саморефлексію, комунікативну культуру, здатність до здорових міжособистісних відносин, емоційну стійкість й адаптивність, показує нам саму людину, її характер і поведінку в різних ситуаціях. На відміну від «особистісної зрілості», головною ознакою якої є *процесуальність*, «зріла особистість» є *завершеним (досконалим) результатом* розвитку людини, яка упродовж життя проходила поступовий шлях зростання. При народженні, як індивід, вона була лише одним із біологічних представників людського роду, як особа – проходила процес соціалізації і як індивідуальність – набувала неповторних, унікальних рис (і зовнішніх, і внутрішніх), нарешті, як результат найвищого розвитку людини, провідними ознаками якої є соціальність і духовність, набувала рис особистості. Зрілу особистість можна вважати піковим показником розвитку людини, яка набула професійного й життєвого досвіду, зберегла свою

індивідуальність і самотність. Щодо «особистісної зрілості», то, повторимося, це поняття показує *процес* становлення особистісної зрілості й одночасно охоплює набір ознак (характеристик), які формують цю зрілість (а вони протягом життя можуть змінюватися і вдосконалюватися).

Продовжуючи обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти, коротко зупинімося на понятті професіоналізму, яке докладніше розкриємо в наступних підрозділах. Це поняття заслуговує на те, щоб його назвали міждисциплінарним, адже професіоналізм властивий представникам різних професій, а тому недарма соціальні філософи ототожнюють професіоналізм із професійною майстерністю. Для юристів професіоналізм – не лише володіння теоретичними знаннями і практичними навичками, а й дотримання високих етичних стандартів, постійний розвиток, ефективна комунікація й соціальна відповідальність.

Підсумовуючи, зазначимо, що два головні складники – професіоналізм й ознаки професіонала як зрілої особистості – найповніше характеризують акме представника юридичної професії. Можемо запропонувати таке узагальнене розуміння акме юриста як зрілої особистості, що досягла професійного зростання й характеризується найвищим рівнем майстерності, зрілості і свідомості в юридичній діяльності. Цей стан досягається завдяки гармонійному поєднанню глибоких знань у галузі права і вміння їх застосовувати на практиці, постійного самовдосконалення і розвитку професійних навичок, дотримання високих моральних стандартів у професійній діяльності, високого рівня відповідальності за свої дії й рішення. Окрім того, цей стан характеризується досягненням найвищого рівня професійної досконалості, відповідності ознакам зрілої особистості, моральності і професійної етики, готовності до участі в розвитку правової системи суспільства. Погодьмося, що акме юриста не можна оцінювати як такий рівень діяльності, при якому максимальний ефект досягається з мінімальними витратами [153]. У контексті проведеного аналізу звернімо увагу, що акме не є статичним, зафіксованим у часі «рекордом», а завжди

докладеним зусиллям, максимальною реалізацією власних здібностей. За класифікацією видів акме В. Погрібної, у цьому випадку йдеться про суб'єктивно й особистісно значуще акме, характеристикою якого є професійні досягнення, що перевищують попередні результати у праці цього фахівця. Як пише дослідниця, суспільство або ж професійне оточення не завжди оцінює суб'єктивно значуще акме як «об'єктивно важливе досягнення» [107, с. 75]. Статусу суспільно значущого акме і визнання професійним співтовариством результатів праці фахівця галузі набуває помітне перевищення ним нормативного рівня професійних досягнень професіоналів галузі і перехід на новий, творчий рівень професійної діяльності, який «виводить» його за межі професійного досвіду на основі індивідуального творчого внеску у професію.

3.2. Регулятивна сила мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста

Регулятивна сила мотивації відіграє важливу роль у плануванні кар'єри і професійному розвитку юриста, вагомо впливаючи на його успіх і досягнення в юридичній сфері діяльності, яка вимагає від працівників галузі поєднання спеціалізованих знань, комунікативних навичок, вміння керувати часом та вміння працювати за вимогою обставин. Регулятивна сила мотивації є ключовим елементом у плануванні кар'єри та професійному розвитку будь-якого юриста. У контексті правової галузі, де важливо мати не лише глибокі фахові знання, а й розвинені навички аналізу й самоаналізу, проявляти комунікативну культуру і, за потреби, вміння вирішувати конфлікти, мотивація відіграє особливу роль, надаючи правникові додаткові ресурси для професійного зростання. Окрім того, вона є чинником саморозвитку, зумовленого динамічними змінами в законодавстві, юриспруденції, правових

відносинах загалом. А тому, щоб бути успішним, юрист має бути готовий навчатися упродовж усього свого професійного життя.

Регулятивна сила мотивації є основою для визначення кар'єрних цілей і планів дій, адже юрист може мати різноманітні мотиви: від бажання досягти успіху в тій чи тій сфері права до прагнення своєю професійною діяльністю змінювати суспільство на краще. Визначення вихідних мотивів дає змогу структурувати кар'єрний шлях і розробляти стратегії досягнення цілей із врахуванням особливостей виду юридичної спеціальності. Мотивація при цьому допомагає зберігати енергію й наполегливість у навчанні та роботі.

Юридична практика часто вимагає великої концентрації уваги, вміння працювати на «межі» й розв'язувати складні проблеми в нестандартних ситуаціях. За таких умов сильна мотивація є джерелом внутрішньої сили, яка допомагає подолати будь-які труднощі на шляху досягнення успіху. Збереження мотивації, як стимулу професійного зростання, допомагає виявляти ініціативу у вивченні теорії і практики права, юриспруденції, освоєнні нових тенденцій у розвитку юридичної науки, бажанні брати участь у різноманітних навчально-наукових і професійних заходах. Отже, регулятивна сила мотивації визначає не тільки сам факт вибору професії юриста, а й усі аспекти його подальшого розвитку. Вона є своєрідним «паливом», яке енергетично підтримує мотивованого юриста на шляху досягнення високих стандартів професійного зростання й особистого задоволення від своєї роботи. Водночас варто пам'ятати, що в історії психолого-педагогічної думки домінує переконання, що професійний розвиток треба розуміти як одночасний розвиток особистості в онтогенезі та професіоналізацію особистості з моменту її професійного самовизначення [89, с. 163–165].

У цьому підрозділі розглянемо професійний розвиток юриста з позицій сучасних міждисциплінарних підходів, що дасть змогу зрозуміти мотиваційні механізми професійного зростання правника в більш глибокому і

комплексному контексті, відтак допоможе розробити ефективніші стратегії управління мотивацією у сфері юридичної діяльності.

Розпочнімо з психологічних аспектів мотивації, механізмів її формування, взаємозв'язку мотивації з психологічним комфортом і задоволенням. Психологія мотивації дає змогу глибше зрозуміти, як внутрішні й зовнішні чинники впливають на мотивацію юристів і їхню професійну діяльність. Варто зазначити, що серед науковців існує чимало спроб знайти джерела, які мотивують людину, зокрема її професійну діяльність. Часткові відповіді на це питання містяться в теорії потреб американського психолога А. Маслоу [198], теорії мотивації голландського психолога В. Врума [222], теорії самодетермінації американських психологів Р. Раяна й Е. Десі [208, р. 68–78], американського психолога Е. Лока, теорії мотивації соціального навчання канадсько-американського психолога А. Бандури [171].

Теорія потреб А. Маслоу стверджує, що людські потреби існують у вигляді ієрархії, від фізіологічних потреб до потреб у самореалізації. Згідно із цією теорією, мотивація виникає тоді, коли вищі потреби стають активними після задоволення нижчих. На наш погляд, ця теорія найменше відповідає регулятивній силі мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста, оскільки, коли йдеться про професійний розвиток і кар'єрне планування, ця теорія є дещо обмеженою у застосуванні. Сучасні дослідження в галузі мотивації і професійного розвитку показують, що мотивація може бути набагато складнішою, ніж проста ієрархія потреб. Так, у теорії самореалізації А. Маслоу недостатньо враховано різноманітні чинники, які впливають на мотивацію людей у професійній сфері, зокрема такі, як соціальна взаємодія, внутрішня самоідентифікація, особисті цінності і цілі, а також зовнішні фактори, як-от культурні й організаційні впливи.

У плануванні кар'єри і професійному розвитку юриста мотивація може значною мірою залежати від особистих цілей, цінностей, індивідуальних уподобань і навіть зовнішніх чинників, як-от стимули від роботодавця або

конкуренція на ринку праці. Навіть із цих позицій можна розглядати мотивацію як складніший процес, який охоплює не тільки задоволення потреб на ієрархічному рівні, а й комплекс різних чинників, що впливають на особисту і професійну задоволеність.

Щодо теорії мотивації В. Врума, то вона виходить з її внутрішніх і зовнішніх мотивів. Внутрішній мотив зумовлений особистими потребами, цілями й цінностями людини. Він виникає з внутрішнього «Я» особистості і містить такі чинники, як інтерес до самої діяльності, внутрішнє задоволення від її виконання, потреба в самореалізації й реалізація власного потенціалу. Внутрішня мотивація може бути ключовим фактором у досягненні високої продуктивності праці й задоволення в роботі. Зовнішній мотив, навпаки, походить із зовнішніх стимулів і внутрішньо не відображає особистісних цілей або цінностей. Наприклад, це може бути матеріальна винагорода, схвальний відгук, страх покарання чи інші зовнішні чинники, які підштовхують особу до дії.

На думку В. Врума, рівень мотивації й результативності роботи залежить від взаємодії цих двох видів мотивації. Важливою є здатність особистості внутрішньо мотивувати себе, а також уміння отримувати задоволення від самого процесу праці, а не тільки від результату. Така мотивація є більш стійкою й ефективною в довгостроковій перспективі, як порівняти зі зовнішньою.

Порівнюючи теорію А. Маслоу про ієрархію потреб і теорію мотивації Е. Врума, простежуємо деякі ключові відмінності. Якщо в теорії А. Маслоу мотивація пов'язана з рівнем задоволення потреб, а головна ідея полягає в тому, що задоволення потреб приводить до мотивації, то Е. Врум акцентує на важливості не тільки задоволення потреб, а й переконань щодо того, що певна дія приведе до бажаного результату, а також вказує на цінності цього результату для особи. А. Маслоу звертає увагу на п'ять основних рівнів потреб і їх послідовне задоволення, а Е. Врум акцентує увагу на двох ключових факторах мотивації – «очікуванні» і «цінностях», які впливають на

те, наскільки особа буде мотивованою до виконання певних дій. Отже, теорія А. Маслоу більше зосереджена на ієрархічній структурі потреб і їхньому впливі на мотивацію, тимчасом теорія В. Врума розглядає мотивацію як результат взаємодії між переконаннями особи й цінностями результатів, що, на нашу думку, тісніше пов'язане з особистісно-професійним розвитком молодшої людини.

Продовжуючи розгляд питання щодо виникнення мотивації та її ролі в навчанні, зупинімося на теорії самодетермінації, яку розробили американські психологи Р. Раян і Е. Десі. Їхній підхід полягає в тому, щоб пояснити, як різні типи мотивації впливають на людську поведінку, самовизначення і внутрішнє самоусвідомлення. Отже, людину спонукає до дій внутрішня мотивація, яка виникає зі самої діяльності, коли особа виконує завдання з власної цікавості або з огляду на задоволення від самого процесу виконання завдання. Зовнішня мотивація, навпаки, має в основі бажання отримати визнання, прагнення винагороди, наслідок страху перед покаранням або прагнення отримати схвалення від інших людей. І, нарешті, амотивація, яка, по суті, є відсутністю мотивації або інтересу до діяльності. Ключовою думкою Е. Десі і Р. Раяна є переконання про домінуючу силу внутрішньої мотивації, яка сприяє більшій самореалізації, самовизначенню й задоволенню від діяльності, ніж зовнішня мотивація. Дослідники стверджують, що коли особа має вибір і відчуває внутрішню автономію, вона більше схильна до внутрішньої мотивації й досягає кращих результатів у своїй діяльності. Додамо, що такий підхід має безпосередній стосунок до філософії особистісного розвитку, який ми взяли за основу обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти.

Цікавий матеріал для вивчення регулятивної сили мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста містить теорія мотивації соціального навчання, автором якої є А. Бандура. В її основі лежить думка, що мотивація досягнення цілей може детермінуватися соціальними чинниками, такими як спостереження, моделювання й підсилення [171].

Розкриймо логіку соціального навчання. Спостерігаючи за іншими, окремий індивід вчиться на досвіді їхніх успіхів і невдач, що може вплинути на його мотивацію й поведінку. Окрім того, через спостереження індивід «копіює» моделі поведінки, які для нього є авторитетними або з якими він себе ідентифікує. Власне цей процес, вважає А. Бандура, може бути ключовим у формуванні мотивації досягнення певних цілей. І, нарешті, позитивне підсилення (нагороди) й негативне підсилення (кара) можуть «підказати» індивідові, що для нього краще бути більше схильним до наслідування поведінки, яка приводить до позитивних наслідків.

Вважається, що теорія мотивації соціального навчання А. Бандури має велике значення для розуміння і практичного застосування в різних контекстах, а усвідомлення того, як соціальні фактори впливають на мотивацію й поведінку, дає змогу розвивати більш ефективні стратегії навчання, управління й розвитку особистості, зокрема в юридичних професіях.

Стислий огляд наведених теорій показує, що психологія має вагоме значення у визначенні регулятивної ролі професійної мотивації, розумінні і стимулюванні людей до досягнення професійних цілей. Наведені вище підходи демонструють, що у своїй основі мотивація може мати різні механізми, зумовлені індивідуальною траєкторією розвитку особистості, а також смисложиттєвими завданнями і цінностями.

Психологічні аспекти мотиваційних механізмів охоплюють необхідну для індивіда інформацію, його сильні і слабкі сторони, які, своєю чергою, можуть бути ключовими для визначення професійних мотивів і цілей. Вони також допомагають індивідові визначити потреби в самореалізації і професійному зростанні, освоїти навички саморегуляції, щоб навчитися контролювати свої дії і планувати кар'єру з огляду на власні мотиваційні чинники.

Отже, враховуючи психологічні аспекти, можна ефективніше підтримувати і стимулювати мотивацію молодого людини у професійному

розвитку, сприяючи досягненню її цілей й успіху в кар'єрі. Наприклад, В. Рибалка, аналізуючи системно-психологічну структуру трудової діяльності особистості, виділяє як головні такі її складники: потреби, мотиви і сенси праці, предмет праці. До них також належать: інформаційно-пізнавальна основа праці, мета праці (завдання), фізичне і соціальне трудове середовище, емоційно-почуттєва сторона праці тощо [124, с. 56–60].

Важливим напрямом професійного розвитку юриста є співпраця й обмін знаннями та досвідом із колегами. Для юристів потрібний розвиток навичок міжособистісного й ефективного спілкування, уміння проводити переговори і вміння працювати в команді, що разом може значно підвищити показники успішності професійної діяльності. Також варто звернути увагу на напрям, пов'язаний з особистісним розвитком і самовдосконаленням працівника юридичної галузі, що особливо важливо на початку кар'єри. Окрім того, потрібно дбати про збереження балансу між роботою й особистим життям, не забувати підтримувати фізичне і психічне здоров'я як умову довготривалої й успішної кар'єри у сфері права. Юридична спільнота дуже різноманітна, і спілкування з фахівцями галузі може привести до цікавих дискусій, взаємного навчання і відкриття нових підходів до розв'язання проблем.

За останні десятиліття суспільні й економічні трансформації, технологічний прогрес призвели до значних змін у сфері права, внаслідок чого професійний розвиток для юриста став надзвичайно актуальним, а тому набув характеру безперервного процесу удосконалення, адаптації й навчання, як одного з напрямів професійного зростання юристів. Інакше кажучи, ідеться про засвоєння нових знань, оволодіння новими навичками, розвиток професійних компетенцій, а також стан справ у суміжних галузях, як-от технологізація й цифровізація ринку юридичних послуг. Як пише Н. Загашева, аналізуючи тенденції диджиталізації ринку юридичних послуг, у недалекому майбутньому перевагу матиме той фахівець, який вивчатиме поведінку людей, тобто цікавитиметься психологією, володітиме

принципами управління потоками інформації та зможе завдяки знанню технологій забезпечити собі і своїм клієнтам лідерство, необхідне для досягнення конкурентних переваг на сучасному ринку. Нова суспільна місія юристів полягатиме у виробленні меж і правил користування технологіями та в певному сенсі формування культури використання даних [51].

Продовжуючи аналіз професійного розвитку юриста з позицій міждисциплінарного підходу, зазначимо, що більш доцільно бачити в ньому процес, в основі якого не тільки психологічне підґрунтя, а й педагогічна компонента. У зв'язку із цим, пропонуємо узагальнити цю взаємодію в понятті психолого-педагогічних детермінант, що впливають на регулятивну силу мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста.

Ключову роль у цьому процесі, на наш погляд, відіграють стратегії підготовки юристів до роботи в юридичній сфері. У контексті аналізу цього питання пропонуємо розрізняти «стратегію управління мотивацією у сфері навчання» та «стратегію управління мотивацією в юридичній діяльності».

Розпочнімо з поняття «стратегія», яке завдяки Дж. Рубін увійшло в науковий обіг на позначення навчальних прийомів, які використовують суб'єкти навчання для оволодіння знаннями [207, р. 43]. Говорячи про поняття «навчальна стратегія», відразу зазначимо, що немає єдиного його визначення. Одні автори розуміють під навчальними стратегіями поведінку й процеси мислення для полегшення навчання учнів (студентів) [223, р. 315–327]. Інші наголошують на характері суто індивідуальних підходів, якими користуються учні (студенти) для виконання навчальних завдань й удосконалення умінь і навичок [212, р. 1971–1974]. Окремі дослідники звертають увагу на те, що сутністю стратегій навчання є предметні й розумові дії, до яких вдається суб'єкт навчання, щоб розширити можливості сприйняття навчального матеріалу [176]. Зазначимо, що досягнути такої мети реально, якщо використовувати різні класи стратегій навчання, як-от планування, організація й контроль, аналіз власної навчальної діяльності (метакогнітивні), а також різні свідомі способи організації

навчання, наприклад, робота з літературою, вивчення термінів і ключових понять. Важливу роль відіграють соціально-афективні стратегії, до яких зараховують навчання через взаємодію, обмін інформацією, роботу в групі, розв'язання задачі або виконання спільного завдання тощо. Посилаючись на працю Г. Віткіна [224], власне про це пишуть дослідники О. Малихін і А. Галла [83, с. 122–124].

У літературі зроблено висновок, що використання студентами стратегій навчальної діяльності має позитивний освітній результат, адже забезпечує їхню автономність. Погоджуємося із цією думкою, але уточнимо розуміння поняття «навчальні стратегії», у якому, на наш погляд, відображено дві основні риси. З одного боку, стратегія – це сукупність різних прийомів, технік і дій для того, щоб отримати кращий результат у навчальній діяльності. З іншого боку, ідеться про уміння використовувати стратегію як оптимальний засіб для полегшення самого процесу оволодіння знаннями, уміннями й навичками. Дослідник Т. Бульба стверджує, що нема поняття кращої стратегії і не можна визначити найефективніші стратегії, тому що виконання певних завдань потребує їх відбору, тож кожна з них є цінною. Водночас, зазначає він, для успішного виконання конкретного навчального завдання потрібна метакогніція, тобто здатність суб'єкта навчання усвідомлювати й контролювати власне знання, уміння регулювати ці процеси [24, с. 46–49]. Метакогніція допомагає ефективніше планувати, моніторити й оцінювати власні дії, що може сприяти ефективнішому засвоєнню знань і розвитку навичок критичного мислення.

А втім, чи доцільним є домінування індивідуально-творчих стратегій самостійної навчальної діяльності студентів над окремими навчальними стратегіями? Постановка проблеми в такому вигляді заслуговує на увагу, але, на наш погляд, містить небезпеку формалізації процесу управління стратегією навчання. Вочевидь, феномен плюралізму індивідуальних стратегій, що використовуються в навчальному процесі, може вивчатись, проте в жодному разі не повинен «схематизуватися» завдяки механічній

передачі досвіду використання і нав'язування іншим суб'єктам навчання як обов'язковий, адже він може зашкодити розвитку творчого характеру навчання, індивідуальним підходам до суб'єктів навчання, визначенню потенціалу аудиторії, поглибленню змагального характеру навчального процесу тощо.

Педагогіка вбачає регулятивну силу мотивації в її здатності направляти й підтримувати активність студентів-юристів у процесі їхнього професійного розвитку. Як вважає О. Лілік, для використання стратегій навчання потрібен певний накопичений досвід застосування однотипних мисленнєвих дій, основних мисленнєвих операцій і способів вирішування завдань. Критеріями відбору при цьому є правильність і швидкість, унаслідок чого одні стратегії «виживають», а інші «вмирають». Думаємо, що зміна стратегій не шкодить, а, навпаки, стимулює розвиток нових шляхів мислення, які можуть змінюватись у процесі вже наявного досвіду розв'язування проблем [77, с. 53].

Звернімо увагу, що так звана ефективна «стратегіальність» (О. Даценко) детермінується різними чинниками, серед яких наголосимо на вмінні порівнювати власні досягнення із соціальними стандартами, успіхами й оцінками інших людей, демонструючи, по суті, ознаки критичного мислення. Дослідник справедливо наголошує, що водночас «стратегіальність» напряду пов'язана із соціальною рефлексією особистості, тобто усвідомленням і розумінням оцінки її власної діяльності іншими людьми, вмінням оцінювати ставлення людей один до одного й передбачати поведінкові реакції інших людей [40, с. 39].

На наше переконання, стратегіальність можна визначити як головний чинник планування кар'єри. За відсутності такої стратегії на шляху професійного розвитку особистості можуть виникати типові проблеми психологічного характеру. У своєму монографічному дослідженні професорка В. Лозовецька узагальнює їх і пояснює причини виникнення. Зокрема, йдеться про труднощі, що виникають внаслідок «страху» перед

ринковим середовищем і можливостями успішного розвитку кар'єри; невпевненість щодо професійного зростання, відсутність мотивації в оволодінні професією; недостатній рівень професійної самосвідомості й уявлень щодо майбутніх професійних успіхів; недовіра до організації (місця роботи); відсутність чіткого бачення майбутнього і в професійному, і в особистісному аспектах; невпевненість у своїх силах, занижена або завищена самооцінка щодо роботи на тій чи іншій посаді. Однією з головних причин названих та інших труднощів дослідниця називає відсутність або недостатню обізнаність щодо професійної мотивації, професійного становлення і кар'єрного зростання сучасної особистості [78, с. 4].

У науковій психолого-педагогічній літературі кар'єра розглядається як соціально-психологічний феномен, у якому узагальнюються процеси професійного й особистісного розвитку людини, що зумовлюють суттєві зміни в її житті, впливаючи на розкриття її професійного й особистісного потенціалу. Кар'єра – це процес, у якому взаємодіють дві тенденції (І. Охріменко). Ідеться про те, що, з одного боку, важливу роль у такому процесі відіграють уявлення самої людини щодо власної професійної діяльності, а з іншого боку, не менш важливою є підтримка організації (компанії) у плануванні трудового майбутнього свого працівника, тобто зусилля, докладені для розрахунку професійного зростання.

У контексті таких міркувань доцільно говорити про наявність на підприємстві (у компанії, на фірмі) програми розвитку кар'єри, яка, з одного боку, має містити заохочувальний аспект, тобто скеровуватись на підвищення рівня зацікавленості працівників, а також виявляти перспективних працівників за реальними професійними досягненнями. Погодьмося, що успіхи й перспективи у професійній діяльності суб'єктів юридичної сфери значною мірою залежать від того, наскільки уважно ставляться до особистості працівника, який опановує юридичний фах [102, с. 10].

У попередньому підрозділі йшлося про обґрунтування молодими людьми мотивації до вибору юридичної освіти. Однією з важливих частин процесу ухвалення рішення щодо майбутньої спеціальності є уявлення абітурієнта про майбутню професійну кар'єру. Важливо, щоб абітурієнт ретельно розглянув свої цілі, переконання й інтереси, перш ніж зробити остаточний вибір. Професійна кар'єра – важливий складник життя багатьох людей, що відображає їхні зусилля, амбіції й досягнення. Це шлях, на якому можуть траплятися різні труднощі і виклики, але який врешті може привести до величезного особистого задоволення і професійного успіху.

Професійна кар'єра починається з визначення цілей і планування шляху до їх досягнення. Це може охоплювати вибір освіти й підготовку, розвиток навичок і здібностей, а також встановлення контактів і ділових стосунків у вибраній галузі. Регулятивну роль у виборі професії юриста відіграють мотиваційні чинники, саморефлексія і чесна відповідь на запитання про майбутню юридичну діяльність з позиції її відповідності власним уподобанням, внутрішньому покликанню тощо.

За методикою планування й розвитку ділової кар'єри юриста умовно виокремлено кілька етапів. На першому з них – підготовчому (відповідає віковим межах 18–22 роки) – молода людина навчається, здобуваючи або вищу, або середню професійну освіту. З моменту початку пошуку роботи після закінчення навчання починається адаптаційний період (до 30 років). Вважається, що саме на цьому етапі може розпочатися кар'єра юриста, наприклад, на посаді помічника, де поступово здобувається організаційний і комунікаційний досвід, вміння працювати з документами тощо. На початковому етапі кар'єри зазвичай кожен визначається зі своїм майбутнім самостійно, роблячи той чи той вибір. Хтось зупиняється, думаючи, що досягнув вершини своєї діяльності або ж уникаючи відповідальності (з різних причин, наприклад, сімейних), не хоче розвивати подальшу службову кар'єру, а хтось продовжує підніматися соціальними сходами. У будь-якому

разі саме в цей період «народжується» фахівець, добре ознайомлений зі специфікою певного виду юридичної діяльності [1, с. 48].

Об'єктивними показниками професійної діяльності юриста увесь цей час є результативність і продуктивність праці, дисциплінованість і сумлінне ставлення до роботи, здатність реалізувати свій потенціал, вміння добре організовувати формальний бік справи тощо.

Ключовим етапом у професійній кар'єрі є початок роботи в обраній сфері. Це може бути перший крок у світі юридичних компаній, початок власного бізнесу, робота у статусі державного службовця або розвиток академічної кар'єри. На будь-якому етапі роботи важливо мати відкритий розум і готовність до можливих викликів.

Для прикладу, М. Стеценко, керуючий партнер однієї з українських юридичних компаній, поділився досвідом професійного й кар'єрного зростання юриста-початківця, який за 8-10 років сумлінної роботи на компанію має шанс стати підприємцем і її партнером. Починаючи з посади молодшого юриста, продовжуючи виконувати обов'язки на посадах проєктного менеджера з вирішення поставлених клієнтом завдань, менеджера по роботі з клієнтами (однієї з ключових фігур на фірмі), старшого юриста, довірчого (trusted advisor) радника і, нарешті, партнера в юридичній компанії, залученого до управління фірмою. Готовність і вміння виконувати багато завдань означає одночасний постійний ріст вертикаллю і постійне горизонтальне розширення вмінь і навичок, тому що завдяки здобутому досвіду юрист відчувається компетентним у кожній із функціональних іпостасей, у яких він перебував [142].

Отже, упродовж професійної кар'єри важливо постійно розвиватися і вдосконалювати свої навички, зокрема проходити додаткові навчальні курси, брати участь у тренінгах і семінарах, а також здобувати новий рівень знань і кваліфікації. Однак професійна кар'єра не завжди проста й безперервна. Іноді можуть виникати виклики, несподівані обставини й невдачі. Це потрібно враховувати і гідно проходити шлях випробувань, насамперед маючи на меті

власний професійний й особистісний розвиток, досягнення успіху і поставлених цілей.

На деяких фірмах для допомоги молодим фахівцям працює система менторства, яка на кожному етапі так званих точок росту підтримує молодшого юриста лайфхаками для його безпроблемного проходження й виходу на новий рівень професійного й особистісного розвитку.

Водночас не лише отримання високих посад чи значних матеріальних винагород, а й визнання від колег і професійне задоволення від роботи відіграють важливу роль, адже професійна кар'єра – це також можливість зробити вагомий внесок у соціальний розвиток, утвердити повагу до закону і права. Можна стверджувати, що значною мірою успішна кар'єра майбутнього юриста залежить від його особистості. Адже кваліфікація, мотивація, соціалізація й реалізація у професії в кожному випадку індивідуальні. Якщо людина займає активну життєву позицію, проявляє інтерес до професійного розвитку, вміє враховувати власні потреби і загальні (суспільні) інтереси, має професійну самосвідомість, усвідомлює власні професійні і психологічні якості крізь призму відповідності вимогам професії, тоді шанс досягти професійного акме в неї є набагато вищим, ніж у тих, хто прийшов у професію «випадково», або мотивуючись суто прагматичними чи корисними цілями.

Юристам часто доводиться працювати в напруженому середовищі, долати конфліктні ситуації, які потрібно нагально вирішувати, уміло представляти інтереси клієнтів, одночасно аналізувати великий обсяг інформації. Професійні деформації в роботі юриста також виникають внаслідок змін у психіці, поведінці і світогляді працівника юридичної сфери, через стресові чинники, перезавантаження виконанням одноманітних обов'язків. Одноманітна й буденна робота містить небезпеку професійного вигорання, а тому може призвести до низки негативних наслідків. Наприклад, часті стресові ситуації й конфлікти можуть розвинути в юриста переконання, що зміни на краще неможливі і що будь-які зусилля з

розв'язання наявних робочих проблем приречені на невдачу. Песимізм проявляється і в зневірі у власні сили, сумнівах щодо правильності вибору професії, неможливості працювати заради соціальної справедливості і в межах закону.

У разі зіткнення з корупцією, несправедливістю або бюрократичними перепонами може виникнути розчарування, скептицизм щодо правосуддя, хибне переконання, що система правосуддя несправедлива або неефективна. Юристи можуть ставати надмірно підозрілими, сумніваючись у правдивості будь-яких заяв чи свідчень, які вони отримують. Є небезпека, що частина з них може почати виконувати роботу суто формально, механічно, без жодного ентузіазму чи віри в позитивний результат своєї діяльності. Оскільки фахівці юридичної сфери залучені до роботи з людьми, є небезпека в тому, що юристові може шкодити емоційна холодність, відсутність емпатії до колег, клієнтів, громадян, з якими доводиться зустрічатися при виконанні службових обов'язків, що створює небезпеку для конструктивного розв'язання проблем.

Негативно впливає на результати діяльності працівника юридичної сфери цинічний світогляд, який характеризується песимістичним і скептичним поглядом на людей і мотиви їхньої діяльності. Носії такого світогляду вважають, що люди керуються головно особистими інтересами, жадібністю й користолюбством. Такі хибні переконання часто супроводжуються зневагою до суспільних норм і традицій, сарказмом і іронією.

Цинізм у роботі юриста може виявлятися в кількох формах. Юристи, які сповідують цинічний світогляд, можуть ставитися до своєї роботи і клієнтів з великим скепсисом і песимізмом, вважаючи, що більшістю людей керують егоцентричні інтереси, жадібність або нечесність. Такі юристи можуть засумніватися в мотивах громадян, вважаючи, що насправді вони мають приховані мотиви, а тому подеколи вдаватися до маніпулювання

доказами або використання агресивних тактик, вважаючи такі методи виправданими для досягнення бажаних результатів.

Випадки нехтування юристами етичних норм під час виконання професійних обов'язків етичних норм, зневага до букви закону, його моральних і правових вимог, викликають у свідомості громадян негативний резонанс. Неетична поведінка, порушення кодексу честі професії шкодять не лише самому порушнику, а й значно більшому колу залучених осіб, колегам і всій правовій системі загалом. Звичайно, що поодинокі випадки негідної поведінки і вчинків представників юридичних професій, які принижують суспільний престиж професії (слідчого, адвоката, судді тощо), не можуть заплямувати працю тих, хто чесно й сумлінно виконує свої обов'язки, керується високими етичними стандартами і вірою в силу закону і справедливість.

Розглянуті вище питання професійної діяльності й побудови кар'єри юриста тісно пов'язані з поняттям «юридична діяльність», яке має свою специфіку і тлумачення в науковій літературі. Регулятивна сила мотивації є ключовим чинником, що визначає ефективність, якість та успіх юридичної діяльності. Важливо розуміти і враховувати її роль у досягненні високих професійних результатів і забезпеченні стійкого розвитку юридичної кар'єри.

Поняття «професійна діяльність» і «кар'єра юриста» тісно пов'язані з поняттям «юридична діяльність», але між ними є деякі відмінності. Так, у понятті «професійна діяльність» відображена будь-яка діяльність, що здійснюється на професійній основі, тобто з певною кваліфікацією, знаннями й навичками. Наприклад, застосування юридичних знань і вмінь на практиці, підготовка правових документів, представництво інтересів клієнтів у судах, консультування з правових питань тощо. Щодо «кар'єри юриста», то, як було показано вище, вона є сукупністю професійного розвитку і просування у правовій сфері протягом певного періоду часу, охоплює різні етапи, як-от здобуття освіти, проходження відповідних кар'єрних щаблів та в перспективі досягнення вершини, піку кар'єри (акме). Кар'єра юриста передбачає не

тільки виконання юридичної діяльності, а й постійне навчання, підвищення кваліфікації та розвиток професійних навичок. Щодо юридичної діяльності, то вона є конкретним видом професійної діяльності, яка охоплює всі аспекти роботи у сфері права, застосування юридичних знань у різних контекстах: судова практика, консультування, написання правових документів, дослідження законодавства, участь у переговорах тощо. Юридична діяльність може здійснюватися в різних формах, наприклад, приватна (адвокатська практика, нотаріат), робота юридичним консультантом на підприємстві, робота в юридичній фірмі, науково-педагогічна і викладацька діяльність, державна служба (прокурор чи суддя) тощо.

Отже, юридична діяльність є специфічним проявом професійної діяльності юриста, а кар'єра юриста охоплює і саму юридичну діяльність, і етапи її досягнення на шляху професійного розвитку. Юридична діяльність охоплює широкий спектр професійних функцій і завдань, що пов'язані із застосуванням права в різних контекстах. Вона вимагає високого рівня професійних знань, дотримання професійної етики, відповідальності й постійного вдосконалення. Це зрозуміло, адже юристи відіграють ключову роль у забезпеченні законності і справедливих відносин у суспільстві.

У науковій літературі відображено чимало поглядів щодо дефініції юридичної діяльності. Узагальнимо найтипівіші з них. По-перше, виділимо позицію, яка ототожнює юридичну (правову) діяльність з юридичною практикою, діяльністю фахівців у галузі права. По-друге, згадаємо й іншу позицію, за якою юридична діяльність (правова робота) розглядається як елемент правової системи. По-третє, назвемо позицію авторів, які обґрунтовують розуміння юридичної діяльності, спираючись на поняття «правовий досвід».

Погодьмося з українськими науковцями І. Борщевським і О. Гринь у тому, що правовий досвід відіграє ключову роль в ефективному регулюванні суспільних відносин та в роботі юристів і громадянських об'єднань. Адже без належних знань і навичок суб'єкт не може чітко ставити цілі,

прогнозувати результати, ефективно виконувати завдання і вдосконалювати правове регулювання. Тому набуття юридичного досвіду є вагомим умовою для здійснення правомірної поведінки. Накопичення такого досвіду важливе для функціонування правової системи й підвищення професійного рівня [21, с. 10–12]. Треба наголосити, що у своїй основі юридична діяльність спирається на головні конституційні принципи, зокрема верховенства права і законності, рівності громадян перед законом, дотримання прав і свобод людини та громадянина, а також гуманізму і справедливості. Одним із перших українських дослідників, хто у своїй докторській дисертації предметом наукового дискурсу обрав юридичну діяльність, є С. Гусарев (2007). У своїх численних розвідках він виходить із чітких ознак юридичної діяльності, зокрема таких: вона здійснюється юристами на професійній основі; її мета – отримання відповідного правового результату, задоволення потреб й інтересів соціальних суб'єктів; а формами юридичної діяльності є практична, освітня і наукова діяльність [38, с. 16].

Зазначені вище елементи формують базу юридичної діяльності як явища й забезпечують синхронність властивостей за умов внутрішнього й зовнішнього впливу. Окрім того, С. Гусарев структурував юридичну діяльність і запропонував типологізацію дій юристів: правотворчі, правозастосовні, інтерпретаційні (за змістом); вербальні, конклюдентні, письмові (за формою здійснення); прогностичні, соціально-комунікативні, індивідуально-виховні, агітаційні, імперативні (за способом діяльності) [38, с. 18]. У контексті нашого дослідження цей поділ відіграє важливу методологічну роль, адже показує плюралістичний характер юридичної діяльності залежно від тих завдань, які постають перед представниками різних юридичних професій, зокрема державних службовців (прокурорів, суддів, адвокатів, слідчих) тощо.

Звичайно, розглядаючи поняття юридичної діяльності, ми маємо справу зі соціально-правовим феноменом і водночас з юридичною практикою, для якої характерно те, що вона виконується фахівцями з

юридичною освітою й реалізується у правових рамках, спирається на роботу осіб, котрі мають спеціальну фахову підготовку. Дослідник В. Анохін вказує інші характерні ознаки юридичної діяльності: вона є своєрідним епіцентром діяльності підприємства, адже організовує роботу інших служб і підрозділів; має на меті впорядкування й уніфікацію процедур у суспільстві; уможливорює використання і правових, і неправових засобів; у своїй основі має законні підстави й регулюється соціально-правовими нормами; може реалізовуватись у науково-практичних та освітніх формах [5, с. 66].

Слушною є думка І. Андрюшко, що правове мислення не є виключно феноменом духовного світу людини, завдяки якому вона розуміє соціально-правову дійсність [3, с. 29]. Розвинемо цю думку в таких міркуваннях: уявлення про правову реальність і правові відносини людина може виражати в судженнях, оцінках, порівняннях, а також через емоції і не завжди спиратися на знання законів і права. Формування ж правового мислення юриста відбувається під час навчання, через здобування юридичного досвіду, і, звичайно, відрізняється від поглядів на право і правові відносини не підготовленої людини. Предметом правового мислення, що лежить в основі юридичної діяльності, є правові явища, а тому його форма і зміст виражаються в суто правовій формі.

Регулятивна сила мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста обов'язково спирається на правове мислення як основу юридичної діяльності, яким він керується при виконанні професійних посадових обов'язків.

Правове мислення сприяє формуванню відповідальності і професійної етики, що є невіддільними компонентами діяльності юриста. Воно також допомагає юристові ухвалювати обґрунтовані і справедливі рішення, які ґрунтуються на правових принципах і нормах, спрямованих на захист прав і свобод людини. Тож правове мислення слугує фундаментом професійної діяльності юриста, забезпечуючи ефективність його роботи і сприяючи розвитку правової культури в суспільстві.

Висновки до розділу 3

Праксеологічні детермінанти в обґрунтуванні мотиваційного складника акме юриста полягають у визначенні практичних чинників, які впливають на формування й розвиток мотивації професійного зростання і досягнення вершин професійної майстерності. Акме юриста можна охарактеризувати як професіоналізм зрілої особистості, який відповідає найвищому рівню професійної компетентності, етичної зрілості, автентичності й майстерності в інтерпретації права. Цей стан досягається завдяки гармонійному поєднанню глибоких знань у галузі права та вміння їх застосовувати на практиці, постійного самовдосконалення й розвитку професійних навичок, дотримання високих моральних стандартів у професійній діяльності, високого рівня відповідальності за свої дії й рішення. Окрім того, цей стан характеризується досягненням найвищого рівня професійної досконалості, відповідності ознакам зрілої особистості, моральності і професійної етики, готовності до участі в розвитку правової системи суспільства.

Зрілу особистість можна вважати піковим показником розвитку людини, яка набула професійного й життєвого досвіду, зберегла свою індивідуальність і самобутність. Зріла особистість – це людина, яка досягла високого рівня самосвідомості, моральності, відповідальності й автентичності. Вона живе згідно зі своїми глибокими цінностями, здатна до самореалізації, гармонійно взаємодіє з іншими та суспільством загалом, вміє дати моральну оцінку вчинкам, усвідомлює свободу і бере відповідальність за своє життя і вчинки, розуміючи, що саме через свободу вибору реалізується її автентичність.

Регулятивна сила мотивації відіграє важливу роль у плануванні кар'єри і професійному розвитку юриста, вагомо впливаючи на його успіх і досягнення в юридичній сфері діяльності, яка вимагає від працівників галузі поєднання спеціалізованих знань, комунікативних навичок, уміння керувати часом і вміння працювати відповідно до обставин. Регулятивна сила

мотивації є ключовим елементом у плануванні кар'єри і професійному розвитку будь-якого юриста.

Розрізняємо дві основні стратегії як регулятивні сили мотивації, що впливають на професійний розвиток юриста, і позначаємо їх як «стратегію управління мотивацією у сфері навчання» та «стратегію управління мотивацією в юридичній діяльності». Перша стратегія фокусується на створенні і підтриманні мотивації до навчання, розвитку професійних знань і навичок через освітні програми, тренінги й самостійне навчання. Вона охоплює розробку індивідуальних планів навчання, вибір методів і технік навчання, що найкраще відповідають особистим потребам й особливостям кожного юриста. Друга стратегія спрямована на підтримання й розвиток мотивації у професійній діяльності, застосування отриманих знань на практиці, досягнення професійних цілей і забезпечення кар'єрного зростання. Це може охоплювати участь у професійних спільнотах, підвищення кваліфікації, встановлення й досягнення конкретних професійних цілей, а також забезпечення зворотного зв'язку й оцінки результатів діяльності.

ВИСНОВКИ

Дослідження сучасного філософсько-правового дискурсу мотивації правової діяльності виявляє розмаїття теоретичних підходів, представлених у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Аналіз наявних досліджень дає змогу стверджувати про тенденцію до інтеграції класичних, постмодерністських і діяльнісних теорій у вивченні мотивації правової діяльності. Класичні моделі, що ґрунтуються на універсальності права й моральних цінностях, зазнають критики з боку постмодерністських підходів, які акцентують увагу на відносності правових норм і їхньому соціокультурному контексті. Постмодерністська критика ставить під сумнів ідею універсальності правових норм, наголошуючи на їхній залежності від історичних, політичних і соціальних чинників.

Методологічний плюралізм відображає еволюцію правової науки, яка поступово дистанціюється від суто нормативістського розуміння права. Натомість акцент зміщується на врахування динаміки владних відносин, соціальних інтересів і контекстуальних особливостей, що впливають на формування мотиваційних основ правової діяльності. Такий стан справ засвідчує необхідність інтегративного підходу до аналізу правової мотивації, який має містити нормативний, соціокультурний і політичний аспекти.

Вітчизняні дослідники дедалі частіше звертаються до діяльного підходу, зосередженого на правосуб'єктності й активній ролі суб'єктів у правових відносинах. У межах цього підходу право розглядається як динамічний процес, у якому мотивація правової діяльності формується через взаємодію суб'єктів і правових норм. Особливу увагу приділяють практичному складнику правової діяльності і внутрішнім мотиваційним механізмам, які можуть мати і зовнішній, і внутрішній характер.

Сучасний філософсько-правовий дискурс мотивації правової діяльності характеризується активною інтеграцією міждисциплінарних знань із таких галузей, як соціологія, психологія, культурологія й політологія. На цій основі

можливе комплексне розуміння мотиваційних чинників, що впливають на правову діяльність і дають змогу трактувати право не лише як інструмент регулювання, а й як механізм відображення соціальних процесів. Наукові дослідження у цій сфері зосереджуються на кількох ключових аспектах: вивченні мотиваційних механізмів правової діяльності, включно з її етичними й нормативними засадами; аналізі соціокультурних чинників, які формують правосвідомість; а також дослідженні впливу індивідуальних і суспільних чинників на правову відповідальність.

Додатковими напрямками дискурсу є вплив глобалізації на правову систему України, адаптація права до умов інформаційного суспільства та розробка нових концепцій правової відповідальності в умовах глобальних і технологічних трансформацій. Водночас сучасні наукові дискусії демонструють потребу подальшого оновлення методологічних підходів. Це означає, що методології, орієнтовані на вивчення мотивації правової діяльності, мають бути гнучкими і враховувати нові соціальні реалії, як-от глобалізація, цифровізація і зміни у владних структурах, інтеграція міждисциплінарного знання і сучасні соціокультурні реалії.

Перспективу розвитку вивчення мотивації правової діяльності вбачаємо у впровадженні системного підходу, який забезпечить врахування комплексної взаємодії правових, соціальних, культурних і психологічних чинників, що впливають на мотивацію суб'єктів правової діяльності. Його застосування дасть змогу не лише синтезувати різні теорії, а й сформувати цілісне уявлення про правову діяльність, основане на аналізі взаємозв'язків між суб'єктами, нормами й соціокультурними контекстами; глибше зрозуміти механізми правової мотивації, забезпечуючи наукову обґрунтованість досліджень у цій сфері. Впровадження системного підходу у вивченні мотивації правової діяльності є необхідним для досягнення комплексного, структурованого і всебічного аналізу мотиваційних чинників правової діяльності, що відповідають викликам сучасності і специфіці глобалізаційних процесів.

Контекстуалізація політичних детермінант мотивації правової діяльності є одним з аспектів сучасних досліджень у галузі політико-правової думки. У світі, що стрімко змінюється під впливом глобалізації, технологічних інновацій і соціальних рухів, важливість розуміння того, як політичні режими формують правову діяльність, стає більш очевидною. Сучасні політичні системи, зокрема демократичні, авторитарні і тоталітарні, по-різному впливають на мотивацію учасників правових відносин. У демократичних режимах правова діяльність мотивується прагненням до справедливості й захисту прав людини, а в авторитарних і тоталітарних системах вона часто основана на страху й бажанні задовольнити політичні інтереси. З огляду на це, правові норми й механізми їхньої реалізації постають не тільки елементами правового порядку, а й інструментами, що підлягають впливу політичних, економічних і соціальних чинників. У світлі новітніх тенденцій, як-от зростання популізму, політична поляризація й еволюція правових норм, стає очевидною й потребує аналізу взаємодія між правом і політикою. Дослідження цього взаємозв'язку відкриває нові горизонти для розуміння факторів її дії на правову систему, а також з'ясування механізму впливу правової діяльності на зміни в суспільстві. Тож контекстуалізація політичних детермінант мотивації правової діяльності стає важливою частиною для формування більш глибокого і всебічного розуміння функціонування правових систем у сучасному світі, що своєю чергою сприяє розвитку політико-правової думки в нових умовах. Політичні детермінанти відіграють вагому роль у формуванні мотивації правової діяльності в різних країнах. Режими, у яких функціонують правові системи, суттєво впливають на правову активність індивідів й інституцій. У демократичних країнах, де існує високий рівень довіри до правових інститутів і гарантуються основні права і свободи, мотивація правової діяльності зазвичай є високою. Адвокати і правозахисники мають можливості для ефективної роботи, залучення громадськості й формування позитивного іміджу правової системи. В авторитарних режимах, навпаки, мотивація правової діяльності знижується

через політичний тиск, ризики переслідування й обмеження прав людини. Незважаючи на це, у таких умовах можуть виникати спонукання до активності з боку правозахисників, які прагнуть протистояти системі. Тоталітарні режими повністю пригнічують правову активність, оскільки будь-яка форма правозахисної діяльності піддається жорсткому контролю і репресіям. Це призводить до відсутності незалежності правових інститутів і значного зниження мотивації серед юристів та адвокатів. У змішаних режимах мотивація правової діяльності демонструє складну картину. Хоча політичний тиск може стримувати активність, діє також фактор громадської ініціативи, що намагається захистити права людини і сприяти змінам у правовій системі. Загалом політичні детермінанти формують контекст, у якому реалізується правова діяльність, а їхній вплив різниться залежно від типу режиму. Розуміти ці детермінанти важливо для розвитку ефективної правової політики й забезпечення дотримання прав людини в усьому світі. Суб'єктами правової діяльності є всі особи й організації, які беруть участь у створенні, застосуванні, тлумаченні й забезпеченні правових норм. Вони виконують різні функції у правовій системі, маючи певні правомочності й обов'язки. До суб'єктів правової діяльності належать і фізичні, і юридичні особи, а також інституції, які впливають на розвиток і реалізацію права.

Демократичні режими, на відміну від тоталітарних і змішаних, створюють сприятливі умови для розвитку правової активності, оскільки правові інститути діють незалежно, а громадяни мають можливість вільно висловлювати свої погляди й захищати свої права. В умовах демократії правова мотивація підтримується свободою слова, відкритістю державних інституцій і прозорістю судових процесів. Важливо, що громадяни і правозахисники можуть безпечно й активно відстоювати законність, що стимулює сталий розвиток правової системи й забезпечення прав людини. Розвиток демократії сприяє зміцненню правової культури й утвердженню принципів верховенства права, що є фундаментом для захисту прав людини та формування стійкої правової системи.

Соціокультурні детермінанти мотивації правової діяльності в умовах глобалізаційних процесів формують комплексну структуру, у якій нормативні, культурні й соціальні впливи тісно переплітаються з глобальними тенденціями й технологічним розвитком. Детермінанти мотивації правової діяльності є комплексним і багатогранним феноменом, що охоплює правову культуру, національні традиції, соціальні, економічні й політичні чинники, а також історичний розвиток правових систем. В умовах швидких суспільних змін правова діяльність перестає бути суто консервативною системою, стаючи гнучким механізмом адаптації до нових викликів. Насамперед глобалізація відкриває нові можливості для обміну правовими ідеями, стандартами і практиками між державами, що підвищує мотивацію до взаємного узгодження правових норм із міжнародними стандартами. Це створює ситуацію, коли правова діяльність має враховувати не тільки внутрішньодержавні, а й глобальні соціокультурні цінності, як-от права людини, гендерна рівність і захист навколишнього середовища.

Мотивація правової діяльності дедалі більше залежить від впливу нових соціокультурних явищ, які виникають у результаті цифровізації і зростання інформаційних потоків, стають потужними інструментами впливу на громадську думку, що своєю чергою мотивує правову систему адаптуватися до нових способів комунікації й нових суспільних запитів. Сучасні соціокультурні тенденції, як-от індивідуалізація й підвищення значення особистих свобод, формують нові суспільні очікування щодо правової системи, мотивують її ухвалювати більш персоналізовані і гнучкі рішення. У цьому контексті правова діяльність повинна бути динамічним посередником між нормативною традицією й соціальними потребами, швидко реагуючи на зміни в суспільних цінностях і звичаях. Враховуючи ці чинники, правова діяльність у сучасних умовах стає важливим механізмом регуляторної адаптації, який підтримує баланс між стабільністю і прогресом.

Соціокультурні детермінанти підштовхують правову систему до постійного перегляду й оновлення, що дає змогу їй залишатися релевантною

й ефективною в умовах швидких змін. Як наслідок, мотивація до правової діяльності формується під впливом і різних чинників, зокрема національних і соціокультурних традицій, і з огляду на глобальні процеси, які стають новими орієнтирами для правової системи, мотивуючи її відповідати вимогам сучасного світу. Отже, глобалізація не лише змінює контекст правової діяльності, а й створює нові політичні й соціокультурні умови, що визначають мотивацію до правової поведінки, сприяють утвердженню універсальних правових принципів у гармонії з національними інтересами й культурними особливостями. Заразом глобалізаційні процеси містять певні загрози для національних правових систем з боку впливу транснаціональних інституцій і міжнародних організацій. Такий вплив стимулює розробку правових механізмів, які дають змогу поєднувати національні інтереси з вимогами міжнародного права. Нарешті, динамічний характер сучасної правової діяльності потребує розвитку нових компетенцій і посилення міждисциплінарних зв'язків, що уможливить інтеграцію соціокультурних детермінант із глобалізаційними процесами як запоруку її ефективності, стабільності і здатності сприяти розвитку демократичного суспільства.

Зміни в соціальній дійсності незалежної України зумовлюють постійну динаміку у правовій дійсності, де на зміну каральному праву приходить право, спрямоване на формування у всіх учасників суспільних відносин системи правомірної, соціально значущої поведінки. Утвердження високої громадянської свідомості і відповідальності передбачає використання права як регулятора суспільних відносин з урахуванням публічних і приватних інтересів; становлення правової культури і стимулів, активізацію суспільних інститутів, що своєю чергою формує ціннісний дискурс мотивації правової діяльності.

Саме мотивація правової діяльності є тією системою умов і виправдань, яка спонукає особу діяти в межах правового поля, а іноді позбавляє будь-якого бажання це робити, й підпорядковує її вчинки і відносини зі суспільством у правовій сфері. Мотивація впливає не лише на правову

діяльність, а й на становлення особистості як професіонала, вибір моделей і стилів поведінки, удосконалення й розвиток, спрямовує процес і визначає результат діяльності, сприяє професійному зростанню. У суспільстві завжди є запит на формування особистості правоохоронця (правника), діяльність відбувається в чітко визначеній системі ціннісних координат.

Домінування системи ціннісних координат, як ключового індикатора мотивації правової діяльності, істотно впливає на соціальну активність, розвиток особистості та її установок. В українських реаліях цей вплив проявляється під час професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в нову українську поліцію, коли значну увагу приділяють встановленню мотивації особи майбутнього поліцейського. Ще одним фактором, який вагомо впливає на мотивацію правової діяльності, є потреба в захисті суспільної моралі, яка поряд з регуляторним правом формує ціннісний правовий дискурс. Мотивація правової діяльності також виражається через «міркування», «виправдання», «пояснення»; вона не розкривається через формальне вираження якоїсь вимоги, вона діє одночасно як формальна й істотна. Рішення судді є результатом його мотивації й інтелектуальних спроможностей.

Наявність відмінностей у розумінні співвідношення цілей і засобів правової діяльності приводить до необхідності системного дослідження її сутнісних взаємозв'язків і взаємопереходів. Правова діяльність передбачає здійснення процесів цілепроекування, цілепокладання і цілераціональності, яка спрямовуватиме аналіз у межах раціональної правової діяльності та створення тих засобів, які дають підстави говорити про її доцільність.

Для ефективної реалізації правової діяльності суб'єктові права потрібно максимально раціонально використати, спрямувати на об'єкт правової діяльності, усі наявні в нього на той час ресурси. Залежно від використовуваних засобів суб'єкт правової діяльності має сформулювати мету діяльності, визначити параметри, які мають чітко відповідати основним сутнісним й об'єктивним характеристикам запрограмованої раціональної

правової діяльності. Можна виділити низку чинників, які впливають на здійснення суб'єктом правової діяльності: суб'єкт права (ухвалює рішення, вибирає основну стратегію для досягнення поставленої мети); засоби для досягнення поставленої правової мети (керовані змінні); умови ухвалення правового рішення (некеровані змінні); вимоги, які обмежують (можливості, які можуть вплинути на вибір раціонального правового рішення); ситуація прийнятого раціонального правового вибору (забезпечує наявність альтернативних варіантів поведінки); можливі результати (щонайменше два можливі результати, які мають бути нерівноцінними).

Зважаючи на те, що для суб'єкта правової діяльності втрата часу прирівнюється до втрати ефективності, він змушений обрати найкращий варіант раціональної правової поведінки. Заведено вважати, що суб'єкт права здатен оцінити ймовірність наявності об'єктивних обставин ухвалення рішення, знайти певний алгоритм їхнього розгляду і визначити шляхи розв'язання проблеми.

Обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти має різні причини, але обов'язково містить особистісний фактор. Особистісний фактор, як-от потреби, мотиви, цінності, а також ситуаційний фактор, що містить зовнішні умови й реакції оточення, об'єднуються, щоб визначити мотиваційну поведінку. Щодо стимулу, то його можна назвати причиною, що викликає активність, це може бути, скажімо, зовнішній вплив, який ми сприймаємо й реагуємо на нього. Іноді стимул може стати мотивом, якщо ми усвідомлюємо його й відображаємо у свідомості.

У контексті розгляду обґрунтування мотивації абітурієнта до вибору здобуття юридичної освіти ключовим є поняття особистісного розвитку. Загалом особистісний розвиток – це процес постійного вдосконалення своєї особистості, розвитку власних здібностей, навичок, цінностей і внутрішніх ресурсів задля досягнення внутрішньої гармонії й успіху в різних сферах життя. Особистісний розвиток і юридичний фах є взаємопов'язаними ознаками професійного розвитку юриста. По-перше, юридична професія

вимагає від особистості низки ключових якостей, як-от аналітичність, логічне мислення, морально-етичні якості, вміння працювати з людьми й вирішувати конфліктні ситуації. Особистісний розвиток робить молоду людину більш гнучкою й адаптивною до складних викликів, що чекають на неї в процесі навчання і професійної діяльності. По-друге, у юридичній професії важливо мати розвинені навички комунікації і вміння спілкуватися з різними людьми. Особистісний розвиток сприяє формуванню емпатії, толерантності і вмінню вести діалог, що є важливим у взаємодії з клієнтами, колегами й іншими учасниками правового процесу. По-третє, особистісний розвиток допомагає людині зрозуміти свої цінності й мотивації, відтак сприяє усвідомленому плануванню кар'єрного шляху. Особистісною зрілістю є процес або стан розвитку, який охоплює набуття і вдосконалення певних якостей, що в завершеному вигляді проявляються у структурі зрілої особистості. Особистісна зрілість характеризується розвитком моральних цінностей, здатністю до саморегуляції, усвідомленням власних потреб і бажань, а також здатністю до самореалізації.

Щодо змістовних рис, які узагальнюються поняттям «зріла особистість», то маємо на увазі конкретну людину, яка досягла високого рівня розвитку соціально-психологічних, морально-етичних і духовних якостей. Зрілій особистості властиві ознаки стабільності, відповідальності, саморефлексія, комунікативна культура, здатність до здорових міжособистісних відносин, емоційна стійкість й адаптивність. На відміну від особистісної зрілості, головною ознакою якої є процесуальність, зріла особистість є завершеним (досконалим) результатом розвитку людини, яка упродовж життя проходила поступовий шлях зростання. Зрілу особистість можна вважати піковим показником розвитку людини, яка набула професійного й життєвого досвіду, зберегла свою індивідуальність і самобутність. Зріла особистість – це людина, яка досягла високого рівня самосвідомості, моральності, відповідальності й автентичності. Вона живе згідно зі своїми глибокими цінностями, здатна до самореалізації, гармонійно

взаємодіє з іншими та суспільством загалом, вміє дати моральну оцінку вчинкам, усвідомлює свободу і бере відповідальність за своє життя і вчинки, розуміючи, що саме через свободу вибору реалізується її автентичність.

Акме юриста можна охарактеризувати як професіоналізм зрілої особистості, який відповідає найвищому рівню професійної компетентності, етичної зрілості, автентичності й майстерності в інтерпретації права. Цей стан досягається завдяки гармонійному поєднанню глибоких знань у галузі права та вміння їх застосовувати на практиці, постійного самовдосконалення і розвитку професійних навичок, дотримання високих моральних стандартів у професійній діяльності, високого рівня відповідальності за свої дії й рішення. Окрім того, цей стан характеризується досягненням найвищого рівня професійної досконалості, відповідності ознакам зрілої особистості, моральності і професійної етики, готовності до участі в розвитку правової системи суспільства.

Підготовка правника, готового і здатного застосувати набуті знання в обраній сфері юридичної діяльності, передбачає єдність теоретичного і практичного навчання як необхідну умову для фахівця, здатного в майбутньому застосувати набуті знання у своїй професійній діяльності. Теоретична й емпірична компоненти професійної мотивації юриста відіграють важливу роль у сучасній юридичній практиці, гармонійно поєднуючись, створюють комплексне враження щодо фахових знань і практичних умінь працівника юридичної галузі, впливають на його соціальне визнання.

Теоретична компонента відображає рівень фундаментальних знань юриста, демонструючи глибину його правової освіченості, володіння основами законодавства, обізнаність з науковими дослідженнями в обраній галузі юридичної спеціальності тощо. Емпірична компонента передбачає вміння правника аналізувати емпіричні факти й події, вивчати реальні ситуації, ретельно досліджувати соціальні, економічні й політичні впливи на правові норми.

Регулятивну силу мотивації у професійному розвитку юриста розглянуто на основі сучасних міждисциплінарних підходів, які не лише мають психологічне підґрунтя, а й містять педагогічний складник. Ця взаємодія узагальнюється в понятті психолого-педагогічних детермінант, що впливають на регулятивну силу мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста. Зміст цих процесів розкривається завдяки базовому поняттю «навчальні стратегії», у якому, на наш погляд, відображено дві основні риси. З одного боку, стратегія – це сукупність різних прийомів, технік і дій для того, щоб отримати кращий результат у навчальній діяльності. З іншого боку, ідеться про вміння використовувати стратегію як оптимальний засіб для полегшення самого процесу оволодіння знаннями, вміннями і навичками.

Стратегіальність можна визначити як головний фактор планування кар'єри. Розрізняємо дві основні стратегії як регулятивні сили мотивації, що впливають на професійний розвиток юриста, і позначаємо їх як «стратегію управління мотивацією у сфері навчання» та «стратегію управління мотивацією в юридичній діяльності». Перша стратегія фокусується на створенні й підтриманні мотивації до навчання, розвитку професійних знань і навичок через освітні програми, тренінги й самостійне навчання. Вона охоплює розробку індивідуальних планів навчання, вибір методів і технік навчання, що найкраще відповідають особистим потребам й особливостям кожного юриста. Друга стратегія спрямована на підтримання й розвиток мотивації у професійній діяльності, застосування здобутих знань на практиці, досягнення професійних цілей і забезпечення кар'єрного зростання. Це може охоплювати участь у професійних спільнотах, підвищення кваліфікації, встановлення й досягнення конкретних професійних цілей, а також забезпечення зворотного зв'язку й оцінки результатів діяльності.

Успішна кар'єра юриста значною мірою залежить від вміння ефективно управляти мотивацією і в навчанні, і в професійній діяльності, що дасть змогу досягати високих результатів й забезпечувати постійний розвиток.

Поняття «професійна діяльність» і «кар'єра юриста» пов'язані з «юридичною діяльністю», але мають деякі відмінності. Професійна діяльність охоплює будь-яку роботу, що виконується на професійній основі з певною кваліфікацією й навичками, як-от застосування юридичних знань, підготовка правових документів, представництво інтересів клієнтів у судах і консультування з правових питань. Кар'єра юриста – це процес професійного розвитку і просування у правовій сфері протягом певного часу, що охоплює різні етапи: здобуття освіти, кар'єрний ріст і досягнення вершини кар'єри. Це передбачає не лише виконання юридичної роботи, а й постійне навчання, підвищення кваліфікації й розвиток професійних навичок.

Юридична діяльність є конкретним видом професійної діяльності, яка охоплює всі аспекти роботи у правовій сфері, зокрема судову практику, консультування, написання правових документів, дослідження законодавства та участь у переговорах. Вона може здійснюватися в різних формах, як-от приватна адвокатська практика, нотаріат, робота юридичним консультантом на підприємстві, у юридичній фірмі, науково-педагогічна діяльність, викладання, а також державна служба, наприклад, робота прокурором чи суддею. Основою юридичної діяльності є правове мислення, яке відрізняється від мислення пересічного громадянина стосовно правової реальності і правових відносин, що ґрунтується не лише на судженнях, а й на оцінках, порівняннях, а також емоціях і не завжди спирається на знання законів і права. Формування ж правового мислення юриста відбувається під час навчання і здобування юридичного досвіду. Його предметом є правові явища, а тому його форма і зміст виражаються виключно у правовій формі.

Регулятивна сила мотивації у плануванні кар'єри і професійного розвитку юриста обов'язково спирається на правове мислення як основу юридичної діяльності, яку він виконує в межах своїх професійних посадових обов'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акмеологія з основами психології кар'єри : навч.-метод. посіб. / О. М. Гавалешко (уклад.). Чернівці : Рута, 2004. 84 с.
2. Алексєєва Ж. М. Образ юриста в сучасній європейській культурі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2008. 169 с.
3. Андриюшко І. Я. Правове мислення у різновидах правової діяльності: загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. ун.-т «Одеська юрид. акад.». Одеса, 2015. 20 с.
4. Андриюшко І. Я. Юридичне мислення в центрі професійної юридичної діяльності. *Право і суспільство*. 2012. № 4. С. 28–33.
5. Анохін В. О. Юридична діяльність як різновид правової роботи. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. «Право»*. 2022. № 1 (4). С. 65–72. DOI: <https://doi.org/10.32342/2709-6408-2022-1-4-7>
6. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії. Сер. «Право»*. 2024. № 27. С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10803139>
7. Бабюк А. М. Поняття нормативності права. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 15–21.
8. Балинська О. М., Яценко В. А. Методологія сучасного правознавства : посібник / за заг. ред. О. М. Балинської. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 372 с.
9. Бандурка О. М. Адміністративне право та мотивація державних службовців. Харків : Видавництво «Факт», 2018.
10. Батанова Н. М. Парадигма політичного права: доктринальні та праксеологічні аспекти. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Сер. : Політичні науки*. 2019. С. 5–10. DOI: <https://doi.org/10.31558/2617-0248.2019.4.1>

11. Білан О. П. Основні кваліфікуючі ознаки правочинів, які порушують моральні засади суспільства. *Форум права*. 2018. № 53 (5). С. 6–12.
12. Білозьоров Є. В. Діяльнісна теорія правознавства: загальна характеристика. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Сер. «Право»*. 2022. № 70. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.2> 28
13. Білозьоров Є. В. Діяльнісний підхід як об'єкт гносеології правничої науки. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 7–11.
14. Бірюков О. В. Мотивація правової діяльності в цивільних правовідносинах. *Сучасні проблеми цивільного права* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2021. С. 145–152.
15. Благодарний А. Методологія дослідження правової регламентації адміністративно-юрисдикційної діяльності правоохоронних органів. *Адміністративне право*. 2018. № 6. С. 147–151.
16. Блінов О. А., Іванова Є. О. Розвиток і формування особистості в професійній діяльності. *Вісник Одеського національного університету. Сер. «Психологія»*. 2014. Т. 19, вип. 1 (31). С. 36–42.
17. Бобко Л., Хомутецький Д., Бойда А. Комунікативний аспект професійної діяльності юриста. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). С. 287–290.
18. Бовдир О. Комунікативна культура юриста: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. 2011. № 5. С. 132–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2011_5_32 (дата звернення: 27.03.2025).
19. Бодріяр Ж. В тіні мовчазної більшості, чи Кінець соціального. [Б. м.], 2000. 95 с.
20. Бордюк А. О. Особливості мотивації професійного самовизначення сучасних підлітків. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2019. № 9. С. 79–85.

21. Борщевський В. І., Гринь О. Д. Правовий досвід в юридичній діяльності: загальнотеоретичний аспект. *Правова держава*. 2020. № 37. С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.184839>

22. Бугайчук К. Л. Ефективні прийоми мотивації у навчальному процесі. *Психологічні та педагогічні прийоми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Харків, 2017. С. 42–45.

23. Булгакова О. Ю. Теоретико-емпіричні передумови підготовки студентів до соціальної взаємодії. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2016. Т. 21, вип. 3 (41). С. 65–73.

24. Бульба Т. Ю. Зарубіжний і вітчизняний досвід вивчення феномену «навчальні стратегії». *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 46–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_9 (дата звернення: 27.03.2025).

25. Верещагіна К. Проблеми правового регулювання банкрутства під час збройного конфлікту. *Соціально-правові студії: науково-аналітичний журнал*. Львів, 2023. С. 201–208.

26. Власенко В. В. Вплив процесів глобалізації на правові системи сучасності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 9–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/392234>

27. Гальонкіна Ю. С. Інкультурація та професійна етика юриста. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1. С. 184–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_1_18 (дата звернення: 27.03.2025).

28. Гарькавець С. О. Про системні принципи формування особистості правоохоронця. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 236–238.*

29. Гладкий С. О. Самоконструювання як модель формування розвитку професійної культури юриста. *Науковий вісник Ужгородського*

Національного Університету. Сер. «Право». 2023. Вип. 75, ч. 1. С. 21–26.
 URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/275373/270450> (дата звернення: 27.03.2025).

30. Голіков О. Реконцептуалізації соціальної теорії Макса Вебера: між епістемологією та аксіологією. *Філософська думка*. 2021. № 1. С. 57–74.
<https://doi.org/10.15407/fd2021.01.057>

31. Головатий С. П. Правова культура і мотивація правової поведінки. Харків : Право, 2019.

32. Гомотюк О. Зародження історико-правової науки в Україні (XIX – початок XX ст.): передумови, особливості, персоналії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). С. 12–24.

33. Горбатюк Р., Кабак В., Волкова Н. Формування здатності до особистісно-професійного саморозвитку у майбутніх здобувачів освіти. *Освітологічний дискурс*. 2023. № 3 (42). С. 39–53.

34. Гостєєва Т. В. Дослідження причин звільнень працівників ОВС зі служби. *Актуальні проблеми психологічної теорії та практики* : матер. щоріч. наук.-практ. конф. асоціації психологів Донбасу з міжнародною участю. Макіївка, 2009. С. 100–103.

35. Грищук О. В. Конституційні цінності: філософський і судовий аспекти : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2020. 530 с.

36. Грубінко А. Морально-етичні стандарти в юридичній практиці. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1. С. 6–11. URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1553> (дата звернення: 27.03.2025).

37. Гусарєв С. Д. Діяльнісний підхід у структурі методології сучасного правознавства. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 29–33.

38. Гусарєв С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 35 с.

39. Данилюк Н. М. Основні підходи до трактування поняття «політичний режим». *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. Політологія, психологія, комунікація. 2009. № 3. С. 55–61.
40. Даценко О. Теоретичні засади дослідження проблеми самоефективності як психологічного феномена. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. «Педагогіка і психологія»*. 2020. № 1 (19). С. 35–41.
41. Дерека Т. Формування акмеологічної компетентності майбутніх фахівців фізичного виховання в процесі самостійної роботи. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2016. Вип. 2. С. 75–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptp_2016_2_15 (дата звернення: 27.03.2025).
42. Диба Т. Філософські та педагогічні витoki розвитку акмеології. *Освітологічний дискурс*. 2015. Вип. 2 (10). С. 87–100.
43. Ділове спілкування у прокуратурі : посібник / кол. авт. ; за ред. А. С. Спаського. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2019. 244 с.
44. Довгерт О. В. Мотивація правової діяльності в контексті договірних зобов'язань. *Цивільне право: сучасні виклики* : матер. Всеукр. наук. конф. Львів, 2020. С. 89–96.
45. Євтушенко О. Н. Політичний режим та його роль у регулюванні взаємовідносин суспільства й держави. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер. «Політологія». 2016. Т. 284, вип. 272. С. 12–16.
46. Єпур М. В. Ліберально-демократичні політичні режими в сучасних державах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Юриспруденція»*. 2019. № 41, т. 1. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.41-1.4>
47. Єпур М. В. Ліберально-демократичні політичні режими в сучасних державах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. «Юриспруденція»*. 2019. № 41, т. 1. С. 17–20. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2019.41-1.4>

48. Забезпечення практикоорієнтованості навчання юристів як невід’ємна складова реформи юридичної освіти : матер. Круглого столу (м. Одеса, 20 травня 2021 р.). Одеса : Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.», 2021. 88 с.

49. Заболотна Н. Морально-етичні імперативи адвокатської діяльності: етимологія і сутність термінів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 395–398.

50. Заболоцька С. Психологічний супровід професійного розвитку студентів педагогічного університету. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2017. Вип. 17. С. 341–347. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2017_17_49 (дата звернення: 27.03.2025).

51. Загашева Н. Діджиталізація ринку юридичних послуг: провідні тренди 2020. *Юридична газета онлайн*. 2019. 3 груд. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/didzhitalizaciya-rinku-yuridichnih-poslug-providni-trendi-2020.html> (дата звернення: 27.03.2025).

52. Задорожній О. В. Соціокультурні чинники правової мотивації. Київ : Алерта, 2022.

53. Заморська Л. І. Нормативний зміст сучасного права. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2013. Вип. 61. С. 27–32.

54. Захарченко П. П. Історія українського права: поняттєва, історіографічна та компаративістична складові її ідентифікації. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 138–146. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/138-146>

55. Зінченко В. Феномен комунікативної компетентності в правоохоронній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2022. Вип. 53, т. 1. С. 312–318.

56. Історія українського права : навч. посіб. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. І. А. Безклубого. Київ : Грамота, 2010. 336 с.

57. Каламаж Р. В. Модель професійної Я-концепції майбутніх юристів. *Наукові записки Національного університету «Острозька*

академія». Сер. «Психологія і педагогіка». 2010. Вип. 16. С. 85–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2010_16_11 (дата звернення: 27.03.2025).

58. Калаур І. Р., Слома В. М., Гнатів О. Б. Особливості формування професійної мотивації студентів-юристів. *Наука і освіта*. 2017. № 9. С. 94–99. URL: <https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/articles/2017-9-doc/2017-9-st14> (дата звернення: 27.03.2025).

59. Калька Н. М. Детекція брехні у спілкуванні: соціально-психологічний аспект : навч.-метод. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 120 с.

60. Кельман М. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46.

61. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів від 27.04.2017. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

62. Кодекс суддівської етики від 22.02.2013. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

63. Козенко Ю. О. Правова поведінка особи: аксіологічно-нормативна детермінація. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 160 с.

64. Козюбра М. І. Співвідношення національних і міжнародних систем. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2016. Т. 181. С. 3–11.

65. Комунікативні та психологічні аспекти підготовки фахівців для Національної поліції : [навч. посіб.] / В. М. Бесчастний, Г. В. Мухіна, О. О. Новікова ; за ред. В. М. Бесчастного. Київ : ВД «Дакор», 2017. 204 с.

66. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами : міжнар. док. від 02.12.1949. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_162#Text (дата звернення: 27.03.2025).

67. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 : міжнар. док. від 26.06.1973. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_054#Text (дата звернення: 27.03.2025).

68. Копиленко О. Л. Мотивація правової діяльності в умовах соціокультурних трансформацій. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Сер. «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2021. Вип. 2 (45). С. 45–58.

69. Корж І. Ф. Нірвана правового життя в Україні. *Інформація і право*. 2022. № 4 (43). С. 23–36.

70. Костенко О. М. Філософія права: соціокультурний вимір. Київ : Юрінком Інтер, 2020.

71. Костицький В. В. Про значення теоретичної спадщини Євгена Ерліха у розвитку сучасного праворозуміння. *Право*. 2016. Вип. 31. С. 57–63.

72. Костицький В. В. . Мотивація правової діяльності в контексті конституційних принципів. *Конституційне право: теорія та практика* : матер. Міжнар. конф. Одеса, 2022. С. 203–210.

73. Кресіна І. О., Сотник О. Л. Правова політологія: проблема наукової інституалізації. *Правова держава*. 2014. Вип. 25. С. 291–309.

74. Кривенко О. В. Мотивація правової діяльності в умовах глобалізації. *Міжнародний юридичний вісник*. 2023. Вип. 2 (18). С. 67–79.

75. Курлянд З. Н. Теорія і методика професійної освіти : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 390 с.

76. Литвин В. С. Політичні режими сучасності: інституційні та процесуальні виміри аналізу : навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 632 с.

77. Лілік О. О. Стратегіальність як базовий принцип професійно-педагогічної діяльності. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. «Педагогічні науки»*. 2020. № 2 (20). С. 50–55.

78. Лозовецька В. Т. Професійна кар'єра особистості в сучасних умовах : монографія. Київ, 2015. 279 с.
79. Лотман Ю. Всередині мислячих світів. Харків : Азбука, 416 с.
80. Луппа В. А. Інноваційні методи підготовки юристів у ВНЗ. *Проблеми сучасної освіти*. 2017. № 4. С. 188–193. URL: <https://periodicals.karazin.ua/issuesedu/article/view/8816> (дата звернення: 27.03.2025).
81. Лясота А. Є. Критерії асинхронності функціонування політичної системи перехідних суспільств. *Регіональні студії*. Ужгород : Вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 20. С. 32–37.
82. Макаренко П. В. Взаємозв'язок типу мотивації професійного вибору з професійною самоідентифікацією у майбутніх фахівців органів внутрішніх справ. *Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, педагогіка, психологія*. 2001. Вип. X. С. 250–255.
83. Малихін О. В., Галла А. О. Сутність феномену «стратегії навчання» у фаховій підготовці студентів філологічних спеціальностей. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. «Педагогічні науки»*. 2016. Вип. 133. С. 120–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2016_133_30 (дата звернення: 27.03.2025).
84. Марченко О. В. Комунікативна культура юриста : навч. посіб. Дніпропетровськ : Інновація, 2015. 200 с.
85. Матієнко Т. В. Мотивації у професійній діяльності працівників правоохоронних органів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 3. С. 145–148.
86. Матієнко Т. В. Структура та фактори формування професійної мотивації поліцейських. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 228–231. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.10.401>
87. Матієнко Т. В. Особливості мотивації професійної діяльності правоохоронців. *Jurnalul juridic national: teorie si practica*. 2019. № 2. С. 109–113.

88. Мережко О. В. Мотивація правової діяльності в умовах європейської інтеграції. *Право і суспільство*. 2023. URL: www.pravoisusilstvo.org.ua (дата звернення: 27.03.2025).

89. Мілорадова Н. Е. Проблема професіогенезу особистості фахівця у зарубіжних концепціях. *Право і безпека*. 2017. № 2. С. 160–166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2017_2_31 (дата звернення: 27.03.2025).

90. Міністерство соціальної політики України : офіц. вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16082.html?PrintVersion> (дата звернення: 27.03.2025).

91. Михайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Політико-правовий режим та його співвідношення з суміжними категоріями. *Академічні візії*. 2023. Вип. 25. С. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10375200>

92. Мудрик А., Кихтюк О. До питання професійної компетентності юриста. *Психологічні перспективи*. 2020. № 35. С. 83–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2020_35_9 (дата звернення: 27.03.2025).

93. Музиченко В. В. Мотивація правової діяльності в контексті правової культури. *Право України*. 2019. № 3. С. 112–125.

94. Надурак В. В. Два типи моральних рішень. *Філософська думка*. 2018. № 3. С. 66–78.

95. Настасяк І. Загальнотеоретичний аналіз правової діяльності (в контексті дослідження правової системи). *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 33 (5). С. 24–28.

96. Недюха М. П. Правова ідеологія українського суспільства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 481 с.

97. Новик І. «SELF-BOOK» особистісно-професійного зростання майбутнього педагога. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 3. С. 220–234.

98. Нуралієва Л., Сиволоцька Л., Наливайко О. Самореалізація в процесі становлення особистості. Мотивація успіху та відбиток невдач. *Освітологічний дискурс*. 2022. Вип. 3-4 (38-39). С. 57–75.

99. Омельчук О. М. Вплив моралі на регулювання поведінки людини і суспільних відносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2012. № 3. С. 55–59.
100. Онищенко М. І. Соціокультурний вимір мотивації правової діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. «Право»*. 2022. Вип. 1 (75). С. 34–42.
101. Орлова Н. До питання про мотивацію працівників. *Наукові записки. Сер. «Право»*. 2021. Вип. 11. С. 33–38. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2021-11-1>
102. Охріменко І. М. Психологічні засади планування та розвитку професійної кар'єри юриста. *Юридична психологія*. 2022. № 1. С. 7–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2022_1_3 (дата звернення: 27.03.2025).
103. Пархоменко Н. Державний режим Російської Федерації: окремі політико-правові виміри, філософські та методологічні проблеми права. №1(23), 2022. С. 50–56. DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.50>
104. Патрік Кінг. Стратегії і тактики спілкування, або Як знайти спільну мову з кожним / пер. з англ. Маріанни Восковнюк. Київ : КНИГОЛАВ, 2017. 468 с.
105. Переш І. Є. «Живе право» Ерліха в системі регулювання суспільних відносин. *Закарпатські правові читання*. 2020. С. 100–104.
106. Письменна О. Морально-етична складова професійної культури юриста. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 30–32.
107. Погрібна В. Л., Підкуркова І. В. Соціокультурний контекст акмеологічного аналізу професійної діяльності юриста. *Грані*. 2014. № 10. С. 74–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_10_16 (дата звернення: 27.03.2025).
108. Погрібна В. Л. Професійна мотивація юриста: теоретичні та емпіричні виміри. *Вісник Національного університету «Юридична академія*

України імені Ярослава Мудрого». Сер. «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». Харків : Право, 2013. № 2 (16). С. 314–321.

109. Подковенко Т., Чорна К. Соціокультурні засади концепції «живого права» Євгена Ерліха. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 4 (28). С. 21–26. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2021.04.018>

110. Політика, право і влада в світлі правової політології : монографія / кол. авт.; за ред. І. О. Кресіної. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2022. 370 с.

111. Поляков А. В. Загальна теорія права: проблеми інтерпретації в контексті комунікативного підходу. Харків, 2004. 864 с.

112. Правила адвокатської етики від 09.06.2017. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

113. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 (із змін. і доповн. станом на 08.08.2024). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

114. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань мобілізаційної підготовки та мобілізації : Закон України від 11.04.2024 № 3633-IX (станом на 15.05.2024). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20> (дата звернення: 27.03.2025).

115. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII (станом на 30.06.2024). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

116. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII (станом на 11.10.2024). База даних «Законодавство України» /

ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

117. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : Наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 № 2039/5. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

118. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII (станом на 10.12.2023). *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

119. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 27.03.2025).

120. Проблеми модернізації політичних систем сучасності : монографія / за заг. ред. Л. М. Герасіної, О. Г. Данильяна, М. І. Панова та ін. Харків : Право, 2008. 320 с.

121. Проценко М. Роль логіки у формуванні логічної культури юриста. *Світогляд – Філософія – Релігія*. 2014. Вип. 7. С. 62–76. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sfr_2014_7_9 (дата звернення: 27.03.2025).

122. Редкліф-Браун А. Структура і функція в примітивному суспільстві. Київ : Книжкова майстерня, 2001. 305 с.

123. Резвих Є., Булах І. Мотивація професійної діяльності дорослих. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 12 : Психологічні науки*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. Вип. 17 (62). С. 96–108.

124. Рибалка В. В. Психологія розвитку особистісної готовності педагогів до професійної діяльності: методичні рекомендації. Київ : Ін-т педаг. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України, 2023. 160 с.

125. Рибікова Г. В., Кириченко В. В. Застосування концепції «живого права» Ерліха в умовах інформатизації і пандемії. *Юридичний вісник*. 2021. № 4 (61). С. 61–66. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.61.16350>
126. Риндюк В. Правотворчість як вид юридичної діяльності: праксеологічний аспект. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 4 (44). С. 137–142. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199747](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199747)
127. Розбудова цілісності та доброчесності під час реформування поліції. Досвід України / за ред. О. Д. Маркєєвої та Л. І. Полякової. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
128. Рувін С. Мотиваційна складова правового захисту суспільної моралі в діяльності правоохоронних органів України: виклики глобального розвитку суспільства. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2023. No. 1 (47). P. 102–110.
129. Рудич Ф. Політичний режим і народовладдя: спроба політологічного аналізу. *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 3–16.
130. Рябовол Л. Т. До питання про соціальну цінність права. *Право та державне управління*. 2019. Т. 1, № 2. С. 30–36.
131. Савіщенко В. Розвиток професійної деонтології в умовах техногенного, цифрового суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 173–185.
132. Сарторі Дж. Теорія ухвалення рішень за демократії. *Демократія: антологія* / уклад. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 715–750.
133. Сартр Ж.-П. Буття і ніщо: нарис феноменологічної онтології / пер. з франц. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 855 с.
134. Семеног О. М., Насіленко Л. А. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. 324 с.

135. Сергєєв К. О. Законодавча діяльність в умовах динамічного розвитку інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2021. 17 с.
136. Середа О., Свічкарьова Я. Основні аспекти деонтологічних засад правоохоронної діяльності. *Наукові записки. Сер. «Право»*. 2022. № 13. С. 6–9. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-13-1>
137. Серьогіна С. Г. Форма правління і політичний режим. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2005. Вип. 9. С. 3–13.
138. Сидорчук Н. Г. Акмеологічний підхід як ключовий принцип розвитку особистості. *Неперервна освіта: акмеологічні студії (Педагогічні науки. Психологічні науки)* : наук. журн. / за заг. ред. В. М. Гладкової. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. № 1.
139. Сирих В. М. Логічні основи загальної теорії права : у 2 т. Київ, 2000. Т. 1. 224 с.
140. Спєсївцев Д. С., Духневич В. О. Зв'язок права та інноваційних технологій як предмет окремого освітнього компонента при підготовці фахівців у сфері права: досвід університетів світу і України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 196–200. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/43>
141. Стефанчук О. В. Філософсько-правові підходи до мотивації правової діяльності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (15). С. 78–92.
142. Стеценко М. Шлях юриста: стратегії професійного розвитку. *Юридична газета online*. 2021. № 4 (734). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/shlyah-yurista-strategiyi-profesiynogo-rozvitku.html> (дата звернення: 27.03.2025).
143. Сторожук Д. А. Вплив глобалізаційних процесів на правовий прогрес: антропологічні та аксіологічні передумови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2019. Вип. 54. С. 231–236.

144. Структура мотивації навчальної діяльності студентів : навч. посіб. / О. С. Кочарян, Є. В. Фролова, В. М. Павленко. Харків, 2011. 39 с.
145. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2020. 344 с.
146. Требін М. П. Політичний режим як детермінанта рівня правової культури. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Сер. «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2009. № 2. С. 132–149.
147. Фатхутдінова О. Проблема демократизації правової системи України в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (26). С. 54–60.
148. Федоришина К. Інтегративний погляд на політичний режим: між інституційністю і соціологічністю. *Theoretical and empirical scientific research: concept and trends*. 2021. Vol. 2. Р. 14–17. DOI: <https://doi.org/10.36074/logos-28.05.2021.v2.02>
149. Фігель Ю. О. Формування вмінь реалізації права в юридичній клініці. *Адвокат*. 2010. № 10. С. 46–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_10_8 (дата звернення: 27.03.2025).
150. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : УРЕ, 1986. 800 с.
151. Фіолеовський Д. П. Про місце і роль професійної етики у юридичній освіті. *Тези доповідей та наукових повідомлень науково-методологічної конференції* (м. Харків, 18–19 груд. 2001 р.). Харків : Нац. юрид. акад. України, 2002.
152. Фрицюк В. А. Структура готовності до безперервного професійного саморозвитку майбутніх педагогів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки : зб. наук. пр.* / за ред. проф. Анатолія Ситченка. Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2016. № 3 (54). С. 173–177.

153. Фундаментальна акмеологія – наука ХХІ століття : монографія / редкол. : В. О. Огнев'юк, В. М. Гладкова, Я. С. Фруктова. Київ : Інтерсервіс, 2019. 206 с.
154. Хайдеггер М. Буття і час / пер. з нім. Харків : Фоліо, 2003. 503 с.
155. Харченко І. І. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх юристів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Сер. : Педагогічні науки*. Черкаси, 2021. Вип. 1. С. 151–156. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4186> (дата звернення: 27.03.2025).
156. Хаустова М. Г. Розвиток права в умовах глобалізаційних процесів: основні напрями і тенденції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 5. С. 14–18.
157. Хорошайло Ю. Є. Особливості професійної мотивації та її врахування в роботі з персоналом. *Актуальні проблеми соціальної, психологічної та виховної роботи в ОВС* : матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 жовт. 2008 р.). Харків : ХНУВС, 2008. С. 3–4.
158. Чаплак Я., Чуйко Г., Проскурняк О. Комунікативна толерантність як психологічна проблема. *Психологічний журнал*. 2020. Вип. 3, т. 6. С. 32–44.
159. Чорнобай О. Л. Поняття і суть комунікативної культури правника. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 87–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_17 (дата звернення: 27.03.2025).
160. Шаповал І. Особистісна зрілість: структурно-функціональний аналіз. *Вісник Львівського університету. Сер. «Психологічні науки»*. 2021. Вип. 8. С. 179–185.
161. Шаповал В. М. Мотивація правової діяльності: теоретико-методологічні засади. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 2021.

162. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи / пер. з англ. М. Шипош ; Ін-т ім. А. Ейнштейна. Київ, 2003. 84 с.
163. Шевчук Р. М., Синовєрський А. І. Вплив політичного режиму на діяльність поліції: спроба філософського узагальнення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1 (13). С. 146–159.
164. Шипунов Г. Авторитарний політичний режим: теоретико-методологічні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету. Сер. «Філософсько-політологічні студії»*. 2014. Вип. 5. С. 329–338.
165. Шюц А., Лукман Т. Структури життєвіту. Київ : Український Центр духовної культури, 2004. 560 с.
166. Щамбура Д. В. «Живе право» Є. Ерліха та його сучасна інтерпретація. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 61–67. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2019.09>
167. Явір В. А. Політико-правова система крізь призму системного підходу. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 67. С. 34–37. DOI: <https://doi.org/10.32837/app.v0i67.1147>
168. Ясперс К. Про сенс історії (фрагменти) // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. Київ: Ваклер, 1996. С. 183–210.
169. Adorno T. W. at al. The authoritarian personality. URL: https://www.researchgate.net/publication/355211963_Adorno_et_al_The_Authoritarian_Personality_1950 (viewed on 27.03.2025).
170. Baier C. J. & Wright B. R. E. “If You Love Me, Keep My Commandments”: A Meta-Analysis of the Effect of Religion on Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2001. Vol. 38. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0022427801038001001> (viewed on 27.03.2025).
171. Bandura A. Social cognitive theory of mass communication. *Science Education in Theory and Practice, An Introductory Guide to Learning Theory*. September 2020. URL:

https://www.researchgate.net/publication/344269232_Social_Learning_Theory-Albert_Bandura (viewed on 27.03.2025).

172. Bourdieu P. A Social Critique of the Judgement of Taste. Front Cover. Harvard University Press, Social Science, 1984. 613 p.

173. Clarke K. Staff Motivation Secret. *Associations Now*. 2010. Vol. 6, iss. 6. P. 16–17.

174. Cochran J. K. & Akers R. L. Beyond Hellfire: an Exploration of the Variable Effects of Religiosity on Adolescent Marijuana and Alcohol Use. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0022427889026003002> (viewed on 27.03.2025).

175. Cochran J. K., Wood P. B. & Arneklev B. J. Is the Religiosity-Delinquency Relationship Spurious? A Test of Arousal and Social Control Theories. URL: https://www.researchgate.net/publication/228094893_Is_the_ReligiosityDelinquency_Relationship_Spurious_A_Test_of_Arousal_and_Social_Control_Theories (viewed on 27.03.2025).

176. Cohen A. D. Strategies in Learning and Using a Second Language. Harlow, Essex : Pearson Education Ltd, 2011. 440 p.

177. Derrida J. Deconstruction and the possibility of justice. N.Y-London, 1992. 258 p.

178. Diamond L. The State of Democratization at the Beginning of the 21st Century. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. 2005. Vol. 11, no. 1. P. 13–18.

179. Dworkin R. Taking rights seriously. Massachusetts : Harvard University Press, 1977. 563 p.

180. Eric A. Posner. Law and Social Norms. Harvard University Press, 2002. 272 p.

181. EUROPA, EUROPA (Central Cinema Company 1990). URL: <https://kinobaza.com.ua/titles/europa-europa> (viewed on 27.03.2025).

182. F. Parsons. Choosing a Vocation. Режим доступа: https://openlibrary.org/books/OL7042543M/Choosing_a_vocation.#details (viewed on 27.03.2025).
183. Ganuzas F. «La Motivación de las Decisiones Judiciales en el Derecho Peruano», Argumentación e Interpretación, éd. Grijey, 2011, pp. 5-7.
184. Geddes B. What do we know about democratization after twenty years? *Annual review of political science*. 1999. Vol. 2. P. 115–144. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.115>
185. Gibson M. Rationality // *Philosophy and public affairs*. 1977. Vol. 6. № 3.
186. Gullermet C. La motivation des décisions de justice. La vertu pédagogique de la justice, Paris, L'Harmattan, 2006, 106 p.
187. Habermas, Y. Otnoshenya mezhdu systemoi y zhyznennym myrom v uslovyakh pozdneho kapytalyzma [The relationship between the system and the world of life in late capitalism]. *THESIS*, 1(2), 1993 r., 123-136.
188. Hans Lind, Christina Mulligan, Michael Douma, Brian Quinn. Translation Approaches in Constitutional Hermeneutics. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique*. Vol. 33 (2):299-323(2020). DOI: <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09708-7>
189. Holland J. L. Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments (3rd ed.). Psychological Assessment Resources, 1997.
190. Jameson F. The political unconscious: narrative as a socially symbolic act. Ithaca. New York : Cornell University Press, 1981. P.63.
191. Jaspers K. «Vom Ursprung und Ziel der Geschichte». Frankfurt / M. : Fischer, 1956. 132 S.
192. Jiménez-Salcedo J. Le débat autour du bilinguisme des juges à la Cour suprême du Canada. *International Journal for the Semiotics of Law - Revue Internationale de Sémiotique Juridique*. 2020. Vol. 33. P. 325–351. <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09709-6>

193. Lakatos I. Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes. Published online by Cambridge University Press: 05 August 2014. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/criticism-and-the-growth-of-knowledge/falsification-and-the-methodology-of-scientific-research-programmes/B1AAD974814D6E7BF35E6449691AA58F> (viewed on 27.03.2025).
194. Linz J. Totalitarian and Authoritarian Regimes. Boulder, Colorado : Lynne Reinner Publishers, 2000. 343 p.
195. Llewellyn K. The Common Law Tradition- Deciding Appeals. Boston, Toronto : Little, Brown & Co., 565 p.
196. Luhmann N. Soziale Systeme. Frankfurt, 1987.
197. Machado M. Tratado de Derecho Administrativo y Derecho Público General, t. IV. Op. Cit. 73 p.
198. Maslow A. Motivation and Personality (2nd ed.) New York : Harper & Row., 1970. 400 p.
199. Michel Foucault. Discipline and Punish: The Birth of the Prison / transl. from the French by Alan Sheridan. Vintage books a division of Random house. Inc. New York, 1995. 333 p.
200. Motywacja jako element zarządzania. URL: <https://www.bryk.pl/wypracowania/pozostale/zarzadzanie/18748-motywacja-jako-element-zarzadzania.html> (viewed on 27.03.2025).
201. Neumann J. Theory of games and economic behavior. Princeton : Princeton university press, 1944. 46 s.
202. Newton-Smith W. H. The rationality of science. Boston, 1981.
203. Popper K. R. A Pluralistic Approach to Philosophy of history. London : Routledge, 1969.
204. Regnerus M. D. Linked Lives, Faith, and Behavior: Intergenerational Religious Influence on Adolescent Delinquency. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 2003. Vol. 42. P. 189–200.

205. Rogers C. On Becoming a Person. Boston, 1961. 345 p. URL: <https://archive.org/details/on-becoming-a-person-by-rogers-carl-r.-z-lib.org> (viewed on 27.03.2025).
206. Rosen R. E. Complicating Law's Legitimation Processes, *Law & Social Inquiry*. 2000. Vol. 25. P. 973–977.
207. Rubin J. What the «Good Language Learner» Can Teach Us. *TESOL Quarterly*. 1975. Vol. 9, no. 1. P. 41–51.
208. Ryan R. M. & Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*. 2000. Vol. 55 (1). P. 68–78. URL: https://selfdeterminationtheory.org/SDT/documents/2000_RyanDeci_SDT.pdf (viewed on 27.03.2025).
209. Scheing S. A. The Politics of Rights: Lawyers, Public Policy, and Political Change. University of Michigan Press, 2010. 280 p.
210. Schuler P., Malesky E. J. Authoritarian Legislatures. Oxford Academic. Published 02 September 2014. P. 676–695. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199653010.013.0004>
211. Schutz A. Reflections on the Problem of Relevance. Yale University Press, 1970. 186 p.
212. Simsek A. Learning Strategies. Encyclopedia of the Sciences of Learning / ed. by Norbert M. Seel. New York : Springer, 2012. P. 1971–1974.
213. Social Control Theory: The Legacy of Travis Hirschi's Causes of Delinquency. URL: https://www.researchgate.net/publication/335598132_Social_Control_Theory_The_Legacy_of_Travis_Hirschi's_Causes_of_Delinquency (viewed on 27.03.2025).
214. Solan L. M. Corpus Linguistics as a Method of Legal Interpretation: Some Progress, Some Questions. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2020. Vol. 33. P. 283–298. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11196-020-09707-8>

215. Solan L. M. The Language of Judges. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1993. DOI: <http://dx.doi.org/10.7208/chicago/9780226767895.001.0001>
216. Spokane A. R. Holland's Theory of Personalities in Work Environments. URL: https://www.researchgate.net/publication/265667871_9_Holland%27s_Theory_of_Personalities_in_Work_Environments (viewed on 27.03.2025).
217. Stack S. & Kposowa A. The Effect of Religiosity on Tax Fraud Acceptability: A Cross-National Analysis. Journal for the Scientific Study of Religion. 2006. Vol. 45 (3). P. 325–351. URL: <https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/75227/j.1468-5906.2006.00310.x.pdf?sequence=1> (viewed on 27.03.2025).
218. Tittle Ch. R. & Welch M. R. Religiosity and Deviance: Toward a Contingency Theory of Constraining Effects. Social Forces. 1983. DOI:10.1093/SF/61.3.653
219. Trubek D. M. The Politics of Legal Norms: Social Struggles, Political Systems, and the Rule of Law. 2017. 360 p.
220. Unger R. The Critical Legal Studies Movement. *Harvard law review*. 1 Jan 1983. Vol. 96, iss. 3. 561 p. DOI: <https://doi.org/10.2307/1341032>
221. Vago S. & Barkan S. E. Law and Society (9th Edition). New York : Routledge, 2021. 312 p.
222. Vroom V. H. Work and motivation. New York : Wiley, 1964. 331 p.
223. Weinstein C. E. The Teaching of Learning Strategies. *Handbook of research on teaching* / ed. by M. C. Wittrock. New York : Macmillian, 1986. P. 315–327.
224. Witkin H. A. Psychological Differentiation Studies of Development. New York, 1967. 418 p.
225. Women in Afghanistan: The violations continue. *Amnesty International*. June 1997. URL: <https://www.amnesty.org/fr/wp-content/uploads/2021/06/asa110051997en.pdf> (viewed on 27.03.2025).

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Статті у наукових періодичних виданнях, проіндексованих у базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus*

1. Blikhar V., Syrovackyi V., Hodiak A., Liuklian M., Starchak B. Legal regulation of the problems of ensuring food security in Ukraine and european union's countries in the conditions of modern challenges and dangers. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 4. Iss. 51. P. 408–416. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4137>

Особистий внесок здобувача: дослідження процесів глобалізації та виникнення нових сучасних викликів і небезпек, які пов'язані з геополітичними змінами та повномасштабним військовим вторгненням російської федерації на територію незалежної і суверенної України, розгортанням нею активних бойових дій, окупацією значних українських територій та блокуванням морських портів, що зумовили виникнення загрози забезпеченню продовольчої безпеки, посилення продовольчої кризи та поширення глобального голоду, масштаби якого вже набули критичного характеру внаслідок зміни клімату та негативного впливу пандемії COVID-19.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Люклян М. Б. Сучасний філософсько-правовий дискурс мотивації правової діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 671–674. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/169>

3. Люклян М. Б. Вплив сучасного політико-правового дискурсу на утвердження детермінант мотивації правової діяльності. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 673–678. <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.97>

4. Люклян М. Б. Соціокультурне визначення мотивації правової діяльності. Держава та регіони. Серія: Право. 2024. № 3 (85). С. 263–268. <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.41>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Люклян М. Б. Концептуальна характеристика мотивації правової діяльності. Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 21–22 січня 2022 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 42–44.

6. Люклян М. Б. Суспільні та культурні ознаки мотивації правової діяльності. Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матер. IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 22–23 грудня 2023 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 584–587. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-351-7-161>

7. Люклян М. Б. Політичні та правові аспекти мотивації правової діяльності. International scientific conference “Theoretical foundations of law, public management and practice of their application”: conference proceedings (December 25–26, 2024, Riga). Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. P. 272–274. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-526-6-63>